Philippe Claudel

Pilkosios sielos

VAGA

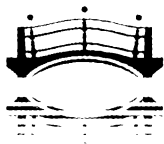
Philippe Claudel

Pilkosios sielos

Rašytojas Philippe'as Claudelis gimė 1962 metais. Romanas *Pilkosios sielos* yra žymiausias jo kūrinys, išleistas 32 šalyse, ekranizuotas, apdovanotas *Prix Renaudot* premija ir įvertintas Geriausios metų knygos titulu. Autorius taip pat yra pelnęs Gonkūrų premiją už noveles, Kvebeko knygynų, Kišeninio formato knygų skaitytojų apdovanojimus.

Philippe Claudel

Pilkosios sielos

Iš prancūzų kalbos vertė
ALINA KILIESAITĖ

VILNIUS 2010

UDK 840-3
Cl-31

Philippe Claudel
LES ÂMES GRISES

Cet ouvrage est publié avec le concours du
Ministère français de la Culture – Centre national du livre

Knygą remia Prancūzijos kultūros ministerija ir Nacionalinis knygos centras

ISBN 978-5-415-02154-3

Aš esu. Mano lemtis yra būti.

JEAN-CLAUDE PIROTTE, KELIONĖ RUDENĮ

Būti laiko raštininku,
tarsi kokiu aplinkui slampinėjančiu stebėtoju,
kai susilieja žmogus su šviesa.

JEAN-CLAUDE TARDIF, PAPRASTAS ŽMOGUS

André Vers atminimui

I

NĖ NEŽINAU, NUO KO PRADĖTI. Sunku. Praėjo tiek daug laiko, kurio žodžiais nebeatkartosi, kaip ir veidų, šypsenų, žaizdų. Bet vis tiek turiu mėginti pasakyti. Papasakoti, kas jau dvidešimt metų guli ant širdies. Išsakyti sąžinės graužatį ir ramybės neduodančius klausimus. Privalau atverti tą paslaptį – perrėžti peiliu tarsi pilvą ir išnaršyti rankomis vidurius, net jeigu niekas nieko nebepakeis.

Jei kas paklaustų, iš kur taip stebuklingai žinau faktus, kuriuos ketinu čia papasakoti, atsakyčiau, kad žinau ir tiek, taškas. Žinau, nes jie man savi ir pažįstami kaip temstantis vakaras ir auštanti diena. Nes nugyvenau gyvenimą, stengdamasis juos surinkti ir suklijuoti, priversti prakalbėti, kad galėčiau išgirsti. Kadaise tam tikra prasme toks buvo mano darbas.

Pasakodamas prikelsiu nemažai šmėklų. Ypač daug dėmesio teks vienai – žmogaus, vardu Pjeras Angelas Destinatas. Daugiau nei trisdešimt metų jis buvo V. miesto prokuroras, dirbo savo darbą kaip mechaninis laikrodis, niekada nesusi-

jaudinantis ir nesugendantis. Galima sakyti, tikras menas, kuriam atskleisti net nebūtinas muziejus. 1917 metais, kai vyko *Byla*, – kaip tai vadinosi mūsų krašte, būtinai pabrėžiant didžiąją raidę padūsavimais bei veido išraiška, – jis buvo daugiau kaip šešiasdešimties ir prieš metus išėjęs į pensiją. Pjeras Angelas Destinatas buvo aukštas, padžiūvęs vyras, panašus į atšiaurų, didingą atsiskyrėlį paukštį. Kalbėdavo mažai. Visiems padarydavo įspūdį. Jo akys buvo šviesios, regis, įbestos į vieną tašką, lūpos plonytės, be ūsų, aukšta kakta, plaukai žili.

V. miestas yra už dvidešimties kilometrų nuo mūsų. 1917 metais dvidešimt kilometrų buvo tolybių tolybės, ypač žiemą ir ypač vykstant niekaip nesibaigiančiam karui, dėl kurio mūsų keliais be perstojo su trenksmais garmėjo sunkvežimiai ir kinkiniai, aplinkui tvyrojo dūmų tvaikas ir griaudėjo tūkstančiai perkūnų – netoliese ėjo frontas, nors miestelyje jis mums atrodė tarsi kokia nematoma pabaisa, slapta šalis.

Destinatą vadino nevienodai – nelygu kas ir kur. V. kalėjime didžioji dalis kalinių jį pravardžiavo *Kraugeriu*. Vienoje kameroje net mačiau peiliu išraižytą jo atvaizdą. Beje, gana tikrovišką. Tiesa, dailininkas spėjo į valias atsižiūrėti į savo modelį per dvi savaites, kol vyko žymios jo bylos svarstymas teisme.

O mes, visi kiti eiliniai žmonės, sutikę Pjerą Angelą Destinatą gatvėje kreipdavomės „Pone Prokurore“. Vyrai kilstelėdavo skrybėlę, o kuklios moteriškės tūptelėdavo. Kitos, prakilnios jo sluoksnio damos, švelniai linktelėdavo galvą – kaip

paukštukai, gerdami lietaus vandenį iš palašo. Prokuroro visa tai nė kiek nejaudino. Jis neatsakydavo arba atsakydavo taip nežymiai, jog norint įžiūrėti lūpų krustelėjimą būtų prireikę keturių gerai nublizgintų monoklių. Tačiau ne iš paniekos, kaip manė dauguma žmonių, o tiesiog todėl, mano galva, kad mintyse jis atsiribodavo nuo aplinkos.

Vis dėlto viena jauna siela jį beveik perprato; viena jauna mergina, apie kurią dar papasakosiu ir kuri – beje, tik ji vienintelė – pravardžiuodavo jį *Liūdesiu*. Galbūt per ją viskas ir nutiko, nors ji pati šito niekada nesužinojo.

Amžiaus pradžioje prokuroras tebebuvo laikomas itin garbiu asmeniu. O karo metu, kai vienu kulkosvaidžio pliūpsniu galima išguldyti gerą būrį bebaimių žaliūkų, reikėjo didelio meistriškumo, kad sugebėtum pareikalauti nuteisti myriop vienui vieną žmogų, be to, dar surakintą antrankiais. Nemanau, kad jis iš žiaurumo reikalaudavo – ir pasiekdavo – mirties bausmės kokiam nors bėdžiui, kuris nudobė paštininką arba išvertė žarnas savo uošvei. Jis žiūrėdavo į tą pusgalvį, sėdintį tiesiai jam prieš akis su antrankiais ant riešų tarp dviejų pareigūnų, bet vargiai matydavo. Sakytum, žvelgdavo kiaurai, tarsi anas jau nebeegzistuotų. Destinatas netroško galo nusikaltėliui kaip žmogui iš kaulų ir mėsos, jis gynė idėją, tiesiog gryną idėją – savą gėrio ir blogio sampratą.

Paskelbus nuosprendį nuteistasis rėkdavo, verkdavo, tūždavo, kartais keldavo rankas į Dangų, lyg staiga prisiminęs

katekizmą. Destinatas jo nebematydavo. Dėdavosi į portfelį popierius – smulkia dailia rašysena violetiniu rašalu prirašytus keturis ar penkis lapus kaltinamosios kalbos; tuos keletą gerai apgalvotų žodžių, nuo kurių publika dažniausiai krūptelėdavo, o prisiekusieji susimąstydavo – jeigu nemiegodavo. Tų kelių žodžių pakakdavo per porą minučių suręsti ešafotą, greičiau ir patikimiau, nei du dailidės suręstų per savaitę.

Jis nepykdavo ant nuteistojo, paprasčiausiai jo nebepažindavo. Įrodymą mačiau savomis akimis koridoriuje po vieno teismo posėdžio: išeina Destinatas, tebevilkėdamas gražiąją savo mantiją, su veide tebešvytinčia Teisuolio mina, ir sutinka būsimą Našlės vyrą. Tas jį užkalbina gailiu balsu, nuo paskelbto nuosprendžio vis dar paraudusiomis akimis ir, be jokios abejonės, tuo metu gailėdamasis, kam driokstelėjo šautuvu savo darbdaviui į paširdžius. „Pone Prokurore... – suinkščia, – Pone Prokurore..." O Destinatas pažiūri jam į akis, tarsi nė nematydamas žandarų bei antrankių, ir uždėjęs ranką jam ant peties atsako: „Taip, mano bičiuli, mes pažįstami, ar ne? Kuo galėčiau pasitarnauti?" Be jokio pasityčiojimo, kuo nuoširdžiausiai. Anas taip ir liko žado netekęs. Tai prilygo antram nuosprendžiui.

Po kiekvieno teismo Destinatas eidavo pietauti į *Rėbijono* restoraną, priešais katedrą. Ten šeimininkauja (pasakojimo metu Burašas tebėra gyvas, todėl pasakotojas apie jį kalba esamuoju laiku) balkšvai gelsvo veido dručkis pilna burna išgedu-

sių dantų, pavarde Burašas. Šiaip jis ne itin protingas, bet apie pinigus išmano. Tokia natūra. Negalima žmogaus smerkti. Visada ryši didžiulę mėlynos drobės prijuostę, su kuria atrodo panašus į vaikštančią diržu suveržtą statinę. Kadaise jis turėjo žmoną, kuri niekada nesikeldavo iš lovos – negalavo ilgesio liga, kaip sakoma mūsų krašte, kur moteriškės gana dažnai rudenio miglas supainioja su sielvartu. Dabar ji jau mirusi, ne tiek nuo savo ligos, prie kurios galiausiai turbūt ir prisirišo, kiek nuo to įvykio, nuo *Bylos*.

Anuomet trys Burašų dukros buvo tikros lelijos, bet ir su lašelyčiu tyro kraujo, nuo kurio veideliai tiesiog liepsnodavo. Mažoji dar neturėjo nė dešimties. Nepasisekė jai. O gal kaip tik labai pasisekė. Ką žinosi?

Kitas dvi vadindavo tik vardais, Alina ir Roza, o štai jaunėlę visi vadino *Gražuole.* Kas labiau linkę į poeziją, netgi pridurdavo – *Gražuolė Viendienė.* Kai matydavai visas tris po restorano salę nešiojant grafinus, vyno butelius bei stalo įrankius tarp keliasdešimt garsiakalbių įkaušusių vyrų, jos panėšėdavo į gėleles, įmestas nedorybės irštvon. Ypač mažoji – tokia skaisti, kad visada man atrodė kažkur labai toli nuo šio pasaulio.

Destinatui įžengus į restoraną, Burašas, kuris visada laikosi (Burašas pasakojimo metu tebėra gyvas, todėl esamasis laikas) nusistovėjusių įpročių, kaskart jį pasitikdavo ta pačia fraze, žodis žodin: „Dar vieną prikirpot, Pone Prokurore!“ Prokuroras neatsakydavo. Tada Burašas jį pasodindavo. Destinatas turėjo

savo stalelį – vieną geriausių restorane, ištisus metus laikomą vien jam. Nesakau, kad geriausią, nes geriausias, – prišlietas prie milžiniškos fajansinės krosnies ir su vaizdu iš viršaus pro raukiniuotas užuolaidas į Rūmų aikštę, – buvo skirtas teisėjui Mierkui. Šis buvo nuolatinis klientas, lankydavosi keturis kartus per savaitę. Galėjai suprasti iš jo pilvo, išpampusio ligi pat šlaunų, ir iš kuperozės dėmėmis nusėtos odos, tarsi visas jo išgertas burgundiškas vynas būtų susikaupęs paviršiuje ir lauktų, kol jį išsunks. Mierkas nelabai mėgo Prokurorą. Anas atsilygino tuo pačiu. Ir netgi manau, kad mano žodžiai gerokai švelnesni už tikrovę. Tačiau juodu rimtomis minomis pasisveikindavo, nukeldavo vienas prieš kitą skrybėles, kaip du žmonės visa kuo priešingi, tačiau siejami tos pačios kasdienybės.

Keisčiausia, kad Destinatas *Rėbijone* lankydavosi retai, tačiau vis tiek turėjo asmeninį stalelį. Tai reiškia, kad tris ketvirtadalius laiko per metus stalelis stovėdavo nenaudojamas ir Burašas dėl to prarasdavo nemažai pelno, bet už jokius pasaulio pinigus nebūtų prie to stalo pasodinęs kitų klientų, netgi per didžiausio turgaus dienas, kai visi apylinkių ūkininkai, iki soties prisitapšnoję karvių pasturgalių ir nuo ankstyvo rytmečio jau išmaukę litrą slyvinės, suplūsdavo prisikimšti išalkusių skrandžių prieš eidami pasismaginti į Motušės Nenos viešnamį. Stalelis stovėdavo tuščiai, nors restoranas nebepriimdavo visų norinčiųjų. Kartą Burašas netgi išgrūdo pro duris vieną

galvijų pirklį, bandžiusį reikalauti to stalelio. Pirklys daugiau niekada nebeatėjo.

„Geriau Karaliaus stalas be Karaliaus, negu prie jo sėdintis klientas mėšlinomis kojomis!“ Štai ką vieną dieną man pasakė Burašas, kai patraukiau jį per dantį.

II

Pirmas gruodžio pirmadienis. Mūsų miestelis, 1917 metai. Šalta kaip Sibire. Žemė po kojomis kaukšėjo taip, kad garsas aidu atsimušė pakaušyje. Prisimenu ant mergytės kūno užmestą didžiulę antklodę, kuri greitai sumirko, ir du ant kranto jį saugančius policininkus: trumpulį Berfušą gauruotomis šerno ausimis ir Grospejį, elzasietį iš šeimos, prieš keturiasdešimt metų atsikėlusios gyventi į šiuos kraštus. Kiek nuošaliau stovėjo Brėšiu sūnus, pilvotas žaliūkas lyg šepečio šeriai styrančiais plaukais, ir glamžė savo liemenę, neišmanydamas, ką daryti, ar pasilikti, ar eiti sau. Jis pakeliui į darbą ir pastebėjo mergytę vandeny. Dirbo raštininku girininkijoje. Ir tebedirba, tik dabar dvidešimčia metų vyresnis ir plikas kaip kulnas.

Dešimties metų kūnelis nedidelis, tuo labiau žiemą išmirkęs vandenyje. Berfušas kilstelėjo antklodės kampą, paskui pasipūtė rankas, kad sušiltų. Atsidengė *Gražuolės Viendienės* veidukas. Be garso praskrido kelios varnos.

Ji atrodė panaši į pasakų princesę melsvomis lūpomis ir baltais akių vokais. Plaukai susipynę su žole, parudusia nuo rytmečio šalnų. Rankytės sugniaužtos į tuščius kumštelius. Tądien buvo taip šalta, kad visų ūsai apšerkšnijo nuo garo, kvėpuojant virstančio iš šnervių tarsi buliams. Susirinkusieji trepsėjo kulnais, kad į kojas partekėtų kraujas. Danguje ratus suko nerangios žąsys. Tarsi išklydusios iš kelio. Saulė glaudėsi į vis labiau drykstantį miglos apsiaustą. Regis, net patrankos užšalo. Nieko negirdėt.

– Gal pagaliau taika? – nedrąsiai klustelėjo Grospejis.

– Kurgi ne, taika, – burbtelėjo jam kolega ir vėl užklojo šlapią vilnonę antklodę ant mergytės kūnelio.

Laukėme ponų iš V. Galiausiai jie atvažiavo kartu su rūškaną miną nutaisiusiu meru – kaip žmogaus, kurį nepadoriai anksti išvertė iš lovos, ir dar tokiu oru, kai niekas net šuns į lauką nevaro. Atkeliavo teisėjas Mierkas, jo raštininkas, kurio vardo taip niekada ir nesužinojau, bet visi jį vadino *Šašu* dėl bjaurios egzemos, apėmusios visą kairę veido pusę, trys be galo susireikšminę aukštesnio rango žandarai ir vienas kariškis. Nežinau, ko pastarąjį čia atsiuntė, bet neilgai jį ir tematėme – tik subaltakiavo ir nualpo, teko nugabenti į Žako kavinę. Tas pliuškis tikriausiai prie durtuvo niekad nė artyn neidavo, nebent prie kabančio ginklinėje, ir tai kažin! Galėjai suprasti iš nepriekaištingai išlygintos uniformos, sukirptos lyg

Puarė salono manekenui. Karą jis tikriausiai kariavo prie šiltos ketaus krosnelės, sėdėdamas didžiuliame aksomo fotelyje, o vakarais tarp paauksuotų sienų apmušalų ir puošnių kutų su krištolo karuliais apie mūšius pasakodavo jaunoms panelėms su šventinėmis suknelėmis ir šampano taurėmis rankose, fone skambant kamerinio orkestro trelėms.

Teisėjas Mierkas su savo cilindrine *Cronstadt* skrybėle ir visko pertekusia inksto taukuose povyza buvo tikras kirvis. Gal nuo vyno padažo jam ir nurausdavo ausys bei nosis, tačiau širdis nė kiek nesuminkštėdavo. Jis pats nudengė antklodę ir ilgai apžiūrinėjo *Gražuolę Viendienę*. Kiti tikėjosi, kad jis pratars kokį žodį ar atsidus, juk mergytę gerai pažinojo, matydavo beveik kasdien, kai *Rėbijone* kimšdavo pilnais žandais. Jis žiūrėjo į kūnelį kaip į akmenį ar medžio pliauską: be jokio jausmo, ledinėmis kaip už poros žingsnių tekantis vanduo akimis.

„Čia Burašo jaunėlė“, – kažkas pašnibždėjo jam į ausį, tarsi norėdamas pasakyti: „Vargšė mergaitė, vos dešimties metų, tik pamanykite, dar vakar atnešė jums duonos ir palygino staltiesę ant stalo.“ Teisėjas žaibiškai ant kulnų atsisuko į tą, kuris drįso su juo kalbėti. „Tai ką? Koks dabar skirtumas? Numirėlis yra numirėlis!“

Iki tol mums visiems teisėjas Mierkas buvo teisėjas Mierkas, ir tiek, taškas. Turėjo savo vietą ir jos laikėsi. Nelabai jį mėgom, bet elgėmės pagarbiai. Tačiau po to, ką pasakė tą pirmąjį gruodžio pirmadienį šalia permirkusio mergytės lavonė-

lio, ir ypač dėl to, kaip pasakė – šiurkščiai, kiek pašaipiai, su akyse spindinčiu didžiuliu pasitenkinimu, kad pagaliau atsirado nusikaltimas, tikras nusikaltimas (dėl to negalėjo būti jokių abejonių!), nes tuo metu juk vyko karas ir visi žudikai, apleidę civilinę veiklą, su įkarščiu darbavosi vilkėdami uniformas; taigi, po tokio atsakymo mūsų krašto žmonės nuo jo staiga nusigręžė ir nuo to laiko apie jį galvojo vien su pasibjaurėjimu.

„Taip taip taip, gerai...“ – suniūniavo teisėjas, tarsi ruošdamasis eiti žaisti kėgliais ar medžioklėn. Tada pasijuto alkanas. Ištiko įgeidis, kaprizas: užsimanė minkštai virtų kiaušinių, „minkštai, ne skystai!“ pabrėžė; kiaušinių – lauke, ant kanalo kranto, kai lauke minus dešimt šalčio, šalia *Gražuolės Gėlelės* kūno: tai irgi visus pribloškė.

Vienas iš trijų žandarų, sugrįžusių po to, kai nugabeno aną pupulį su galionais, išlėkė paknopstomis vykdyti įsakymo, iškapstyti iš kur nori jam kiaušinių. „Tai daugiau nei kiaušiniai, tai mažulyčiai pasaulėliai, mažulyčiai pasaulėliai“, – sakydavo teisėjas Mierkas, daužydamas lukštą miniatiūriniu raižyto sidabro kalteliu, kurį kaskart ištraukdavo iš futliaro specialiai tam reikalui, nes jam tokia užgaida užeidavo gana dažnai, per ją ūsai likdavo išterlioti auksaspalviu tryniu.

Belaukdamas kiaušinių jis susidėjęs rankas už nugaros švilpiniuodamas metras po metro akimis naršė aplinkinį plotą. Kiti tuo metu vis bandė sušilti. Teisėjas nesustodamas kalbėjo. Iš jo lūpų nė karto nebepasigirdo *Gražuolė Gėlelė*, nors pats

irgi anksčiau ją taip vadindavo, savo ausimis girdėjau. Dabar sakė *auka*, tarsi mirtis ne tik gyvastį atimtų, bet ir nuplėštų gražų gėlės vardą.

– Tai jūs ištraukėt auką iš vandens?

Brėšiu sūnus tebetampo savo skvernus, lyg norėdamas po jais pasislėpti. Linkteli galva, o teisėjas klausia, ar anas liežuvį prarijo. Brėšiu sūnus papurto galvą, kad neprarijęs. Visa tai regimai erzina teisėją ir ima gadinti gerą jo nuotaiką, apėmusią dėl to, kad atsirado žmogžudystė, o dar žandaras kažkodėl užtruko ir neatneša kiaušinių. Tada Brėšiu sūnus ryžtasi papasakoti išsamiau, teisėjas klauso, kartais sumurmėdamas „taip taip taip, gerai..."

Slenka minutės. Vis taip pat šalta. Žąsys galiausiai nuskrido savais keliais. Teka vanduo. Jame mirksta vienas antklodės kampas, srovė jį banguoja ir varto, teliuškuoja, tarsi ritmą mušanti ranka, tai panyra, tai iškyla. Tačiau teisėjas šito nemato. Klausosi pasakojimo, pro ausis nepraleisdamas nė menkiausio nieko, net kiaušinius pamiršo. Kol kas Brėšiu sūnus dar kalba blaiviai, bet kiek vėliau išpūs didžiausią romaną, kol pereis per visas miestelio kavines, kiekvienoje papasakos savo istoriją ir šeimininko pavaišintas išmauks po taurelę. Apie vidurnaktį tai, ką per visas vietas susipylė gerklėn, išlies sau ant kelnių, girtutėlis rėkalodamas mergytės vardą su verksmingais balso pavirpinimais. O išvis į vakaro pabaigą prisilupęs kaip paršas jau tik skeryčios rankomis priešais nemenką būrį žiūrovų.

Grožio, gilios prasmės ir dramatizmo kupinais mostais, kurie nuo vyno taps dar iškalbingesni.

Riebus teisėjo Mierko užpakalis drimba per medžiotojo kėdutės kraštus. Pirmais kartais jis padarė mums didelį įspūdį, kai išsitraukė tą raudonmedžio ir kupranugario odos trikoję kėdutę. Parsivežė ją iš kolonijų... Trejus metus ten persekiojo kažkokius smulkius vištų ar bulvių vagišius iki pat Etiopijos, ar panašiai. Tyrimo vietoje jis nuolat ją išskleidinėdavo ir suskleidinėdavo, atsisėdęs ant jos medituodavo kaip dailininkas priešais tapomą objektą arba žaisdavo, bandydamas ją kaip lazdelę su bumbulu nulaikyti stačią ore, tarsi be mūšio nuobodžiaujantis generolas.

Teisėjas klausė Brėšiu valgydamas kiaušinius, nes galiausiai paslaugusis paknopstomis išbėgęs žandaras, pasitempęs ir laisvą ranką priglaudęs prie kelnių siūlės, juos pristatė, suvyniotus į didelį baltą garuojantį rankšluostį. Dabar teisėjo ūsai buvo žilai geltoni. Prie kojų mėtėsi kiaušinių lukštai. Kulnu juos sutrynė, šluostydamasis lūpas didele batisto nosine. Pasigirdo trekšėjimas, tarsi trupėtų stikliniai paukščiukų kauliukai. Lukštų nuotrupos prilipo jam prie aulinio bato kaip miniatiūriniai pentinai, o vos už kelių žingsnių *Gražuolė Gėlelė* tebegulėjo po permirkusia gedulo drobule. Teisėjui tai kiaušinių skonio nesugadino. Esu tikras, netgi dar labiau pasiskonėdamas juos suvalgė.

Brėšiu jau buvo baigęs šneką. Teisėjas išmananèia mina ją sugromuliavo kartu su *mažulyčiais pasaulėliais*. „Taip taip taip,

gerai..." – pasakė stodamasis ir taisydamasis marškinių antkrūtinį. Paskui nužvelgė vietovę, tarsi tirdamas atidžiu žvilgsniu. Išsitempęs ir tiesutėle skrybėle.

Sruvo rytmečio šviesa ir valandos. Vyrai stovėjo kaip švino figūrėlės miniatiūriniame teatre. Berfušo nosis raudonavo, akys ašarojo. Grospejo veidas vis labiau įgavo vandens spalvą. *Šašas* rankoje laikė užrašų knygutę, kur jau buvo šį tą užsirašęs, ir retkarčiais kasėsi nesveikąją veido pusę, kurią šaltis išmargino balkšvomis dėmėmis. Žandaras kiaušinių nešėjas atrodė lyg vaškinis. Meras išvažiavo atgal į meriją, patenkintas galėdamas grįžti šilumon. Savo menką pareigą atliko. Visa kita jo nebeliečia.

Teisėjas pilnais plaučiais kvėpė mėlyną orą ir susidėjęs rankas už nugaros šokčiojo vietoje. Laukėme Viktoro Dearė, gydytojo iš V. Tačiau teisėjas niekur nebeskubėjo. Mėgavosi ta akimirka ir vieta. Stengėsi išsaugoti juos giliausiame atminties klode, kur jau turėjo sukaupęs nemažai nusikaltimo interjerų ir žmogžudystės peizažų. Tai asmeninis jo muziejus, ir esu tikras, kad žiūrinėjant jį per kūną jam bėgiodavo šiurpuliukai, niekuo nenusileidžiantys žudiko jauduliui. Koks nežymus skirtumas tarp gyvulio ir jo medžiotojo.

Atvažiavo gydytojas: juodu su teisėju – nuostabi komanda. Pažįstami nuo mokyklos suolo. Vienas kitą tujina, tačiau ištaria taip keistai, kad nuskamba, tarsi sakytų „jūs". Dažnai kartu pietauja *Rėbijone* ir kitose užeigose; sėdi valandų valan-

das; punta viską iš eilės, ypač visokias dešras ir kiaulės atgalius: knyslę, skrandį su grietine, keptas džiūvėsėliuose apvoliotas kojas, vidurius, smegenis, keptus inkstus. Kadangi gerai vienas kitą pažįsta ir dar ryja tą patį, galiausiai ir išvaizda supanašėjo: vienoda veido spalva, tokios pat riebios raukšlės po kaklu, vienodi pilvai ir akys, kurios, regis, pasaulį nužvelgia tik probėgšmais, vengdamos gatvių purvo ir gailestį keliančių vaizdų.

Dearė apžiūri kūnelį kaip eilinį atvejį. Akivaizdžiai matyti, jog rūpestingai stengiasi nesušlapti pirštinių. O juk jis irgi gerai pažinojo mergaitę, tačiau po jo pirštais ji tapo nebe negyvu vaiku, o tiesiog lavonu. Paliečia lūpas, kilsteli akių vokus, apnuogina *Gražuolės Gėlelės* kaklą, ir tada visi pamato violetines dėmes, tarsi karolius. „Pasmaugta!“ – pareiškia gydytojas. Kad tai suprastum, aukštasis mokslas nebūtinas, bet vis tiek tą šaltą rytmetį, stovint prie mažylės kūnelio, žodis pritrenkė kaip antausis.

„Taip taip taip, gerai...“ – pakartojo teisėjas patenkintas, kad į rankas pakliuvo žmogžudystė, tikra žmogžudystė, tuo labiau vaiko, – o išvis geriausia, mažos mergaitės. Tada, pasisukęs ant kulnų reikšminga mina bei povyza ir nuo kiaušinio trynio sulipusiais ūsais, paklausė:

– O kokie ten vartai?

Visi sužiuro, tarsi tie vartai būtų staiga apsireiškę lyg Mergelė Marija. Nedideli varteliai, praviri į apšerkšnijusią sutryptą

žolę, anga aukštoje sienoje, juosiančioje solidų parką su solidžiais medžiais, už kurių susipynusių belapių vainikų šmėkšojo aukštas pastatas – prabangus namas, didelis įmantrus statinys.

– Na... čia Pilaitės parkas... – iš šalčio grąžydamas rankas atsakė Brėšiu.

– Pilaitės... – lyg šaipydamasis iš jo pakartojo teisėjas.

– Na taip, Prokuroro pilaitės.

– Tik pažiūrėkit, pasirodo, štai kur ji... – tarstelėjo teisėjas, daugiau pats sau negu mums, aplinkiniams, nes mes tikriausiai buvom ne ką vertesni dėmesio už zuikio spirą. Atrodė, kad jį tarsi pradžiugino paminėtas varžovas ir kad jo vardą apgaubė smurtinės mirties tvaikas, toks pat stiprus kaip ir neapykanta, kurią jam jautė, – beje, nežinia kodėl, galbūt tiesiog todėl, kad teisėjas Mierkas gali tik nekęsti, tokia jau tikroji jo prigimtis.

– Taip taip taip, gerai... – prabilo staiga vėl pagyvėjęs ir visu storu kūnu šlumštelėjo ant savo egzotiškojo krėslelio, kurį pasistatė tiesiai priešais vartelius į Pilaitės parką. Ir ilgai ilgai taip sėdėjo, šaldamas kaip sniegena ant skalbinių virvės. Žandarai per tą laiką daužė kojas viena į kitą ir pūtė garą į pirštines, Brėšiu sūnus nebejautė nosies, o *Šašas* darėsi vis labiau pilkšvai violetinis.

III

REIKIA PASAKYTI, KAD PILAITĖ, ŠIAIP AR TAIP, VERTA DĖMESIO. Net didžiausiems skeptikams palieka įspūdį plytinės jos sienos ir šiferio stogai, tarsi turtingųjų kvartalo pažiba, – taip taip, turime čia ir prabangų kvartalą, ir kliniką, kuri anais pasaulinių skerdynių metais nuolatos būdavo perpildyta, ir dvi mokyklas, vieną mergaitėms, kitą berniukams, ir milžinišką Gamyklą su apvaliais dangų remiančiais kaminais, žiemą vasarą dieną naktį spjaudančiais dūmų, dulkių ir suodžių kamuolius. Nuo pat įkūrimo devintojo dešimtmečio pabaigoje iš jos duoną pelnosi visi mūsų krašto žmonės. Retas kuris ten nedirba. Beveik visi dėl jos apleido vynuogynus ir laukus. Nuo tada didžiajame šlaite suvešėjo dirvonuojančios dykynės ir gervuogynai; užskėtė sodus, vynmedžius ir derlingos žemės rėžius.

Mūsų miestelis nedidelis. Toli gražu neprilygstantis V. Bet pasiklysti jame vis tiek galima. Turiu galvoje, kad jame yra pakankamai prieblandoje skendinčių užkampių ir nuošalių gamtos vietelių, kad tikrai kiekvienas rastų kuo pakurstyti

savo melancholiją. Už kliniką, mokyklas ir nedidukę biblioteką, į kurią atrenkami ne bet kokie leidiniai, turime dėkoti Gamyklai.

Gamyklos vadovas yra bevardis ir beveidis – kaip sakoma, *grupė*, o kas nori pasirodyti protingesnis, vadina ją *korporacija*. Kur kadaise žėlė javai, pamažu išdygo namų eilės. Ištisos gatvelės, pastatytos identiškai viena kitai. Namai, pigiai – arba brangiai, už tylą, paklusnumą ir socialinių reikalavimų atsisakymą – nuomojami darbininkams, kurie to nė nesitikėjo ir netgi pasijuto keistai, myždami į klozetą, o nebe į tamsią duobę pro pušinės lentos vidury išpjautą skylę. Kelios išlikusios ir dar nepasiduodančios fermos prisiglaudė viena kitos, instinktyviai susigūžė aplink bažnyčią, suglaudė senas sienas bei žemus langus ir pro praviras klėčių duris dvelkė rūgščiais tvarto bei rūgpienio kvapais.

Mums netgi iškasė du kanalus, didįjį ir mažąjį. Didįjį baržoms, kurios atgabena anglį bei kalkes ir išplukdo šlaką. Mažąjį vandens atsargai, jei kartais pernelyg nusektų didysis. Visur vaikštinėjo kostiumuoti ponai banknotų pilnomis kišenėmis ir urmu supirkinėjo žemę. Tais laikais galėjai gerti neišsiblaivydamas visą mėnesį, taip dosniai jie statydavo. O paskui vieną dieną dingo. Išvažiavo. Miestelis priklausė jiems. Visi pagaliau išsiblaivė, ir nuo tada teko dirbti – jiems.

Grįžtant prie Pilaitės, reikia pripažinti, jog tai impozantiškiausias miestelio namas. Senasis Destinatas, – turiu galvoje

tėvą, – pasistatydino jį iškart po Sedano tragedijos. Nepasikuklino. Mūsų krašto žmonės gal ir mažakalbiai, bet kartais mėgsta pasipuikuoti kitokiais būdais. Prokuroras visą laiką gyveno tame name. Dar daugiau: jame ir gimė, ir mirė.

Pilaitė milžiniška, nežmoniškų mastų. Juolab kad šeima niekada nebuvo gausi. Senasis Destinatas, kai tik susilaukė sūnaus, vaikų fabrikėlį uždarė. Oficialiai jam daugiau nieko netrūko. Tačiau tai nesutrukdė jam pripūsti pilvus dar kelioms kitoms moteriškėms ir susilaukti labai gražių pavainikių, kuriems iki sulaukiant dvidešimties kasmet duodavo po auksiną, o pirmąją dvidešimt pirmų metų dieną įteikdavo po gražų rekomendacijų laišką bei simbolinį spyrį į užpakalį, kad tie nešdintųsi kuo toliau pasaulio krašto ieškoti. Mūsų kraštuose tai vadinama dosnumu. Ne visi taip gražiai elgiasi.

Prokuroras buvo paskutinis Destinatų giminės palikuonis. Daugiau nebebus. Ne todėl, kad Destinatas būtų likęs nevedęs, tiesiog jo žmona per anksti mirė, praėjus vos pusmečiui po vestuvių, į kurias suplaukė visos apskrities turtingieji ir įtakingieji. Mergina buvo iš de Vensė giminės. Jos protėviai kovėsi Kresi mūšyje. Kaip ir visų kitų protėviai, tik kiti to nežino ir jiems nusispjaut.

Mačiau jos portretą, tapytą vestuvių metais, jis kabojo Pilaitės vestibiulyje. Dailininkas atkeliavo iš Paryžiaus. Jos veide jis pavaizdavo artėjančią baigtį – perteikė sukrečiantį būsimos negyvėlės blyškumą ir iš bruožų dvelkiantį susitaikymą su liki-

mu. Ji buvo vardu Klelija – skamba gana originaliai, be to, labai gražiai atrodo išgraviruotas ant jos rožinio marmuro antkapio.

Pilaitės parke vietos pakaktų viso pulko stovyklai, ir net ankšta nebūtų. Parką juosia vanduo, gale per jį eina viešo naudojimo keliukas, kuriuo tiesiausiai galima nueiti iš Merijos aikštės į keleivinę prieplauką ir kiek toliau prie mažojo kanalo, apie kurį jau pasakojau ir per kurį senasis Destinatas buvo pastatęs grubiai dažais nuteptą japonišką tiltelį. Žmonės jį vadino *vėdaru*, nes spalva priminė keptą kraują. Kitame krante matyti platūs aukšto pastato langai – tai Gamyklos laboratorija, kur inžinieriai suka galvas ieškodami būdų, kaip savo bosui uždirbti daugiau pinigų. Pro dešinę parko pusę tingiai vinguriuoja siaura Gerlantės upelė, kurios vardas puikiai nusako jos lėtą, sūkuriuotą, vandens lelijomis žydinčią tėkmę. Jos vandeniu permirkę viskas aplinkui. Pilaitės parkas panašus į didžiulį šlapią audeklą. Nuo žolių nuolatos varva lašai. Tokioje vietoje galima ligą pasigauti.

Būtent taip ir nutiko Klelijai Destinat: vos trys savaitės tepraėjo nuo pirmojo gydytojo apsilankymo iki paskutinio žemių kastuvo, kurį duobkasys Ostranas visados užverčia labai lėtai. „Kodėl būtent paskutinį, o ne kurį kitą?“ – kartą pasiteiravau. „Todėl, kad paskutinis turi įsirėžti visiems į atmintį...“ – atsakė tas, žiūrėdamas tamsiomis kaip gilūs šuliniai akimis. Ostranas gana iškalbingas, mėgsta stebinti žmones. Tik profesiją pasirinko netinkamai, aš geriau įsivaizduoju jį teatre.

Senasis Destinatas buvo kilęs tiesiai nuo žagrės, bet per penkiasdešimt metų vis dėlto sugebėjo apsivalyti, – pinigų banknotais ir aukso maišais. Perėjo į kitą sluoksnį. Jam dirbo šeši šimtai žmonių, priklausė penki pusininkams išnuomoti ūkiai, aštuoni šimtai hektarų miško, gryno ąžuolyno, neaprėpiamos ganyklos, dešimt gyvenamųjų namų V. mieste ir pilnas čiužinys prikimštas akcijų – ne bet kokių, ne beverčių kaip Panamos kanalo! – ant kurio dešimt vyrų tilptų miegoti ir alkūnėmis nesibadytų.

Jis mėgo kviestis į svečius, kiti jį irgi kviesdavo. Visi. Nuo vyskupo iki prefekto. Jis tapo svarbiu asmeniu.

Nepaminėjau Destinato motinos. Jos istorija visai kitokia: ji kilusi iš aukštesnio sluoksnio, irgi susijusio su žeme, tačiau iš ne ją dirbančiųjų, o nuo amžių ją valdančiųjų sluoksnio. Atitekėdama kraičio vyrui atnešė daugiau nei pusę viso jo turto ir šiek tiek gerų manierų. Vėliau užsisklendė savo pasauly, knygose ir poniučių rankdarbiuose. Jai leido išrinkti vardą sūnui, tad pavadino jį Angelu. Senis pridėjo Pjerą. Angelas jam atrodė nepakankamai valinga ir vyriška. Daugiau ji savo sūnaus beveik ir nebematė. Nuo kūdikystės, kai augo apsuptas auklių iš Anglijos, iki internatinio jėzuitų koledžo laikas prabėgo nespėjus mirktelėti. Motina atidavė knirkiantį rausvaodį padarėlį užpurtusiomis akytėmis, o vieną dieną priešais save išvydo kiek kampuotą jaunuolį su ant smakro tarp spuogų želiančiais retais barzdos šeriais, žvelgiantį į ją iš viršaus, tikrą mažą po-

nulį, persisunkusį lotynų ir graikų kalbomis, susireikšminimu bei svajomis apie šlovę.

Numirė ji taip pat kaip ir gyveno: atsiskyrusi nuo pasaulio. Nedaug kas tepastebėjo. Sūnus studijavo teisę Paryžiuje. Parvažiavo į laidotuves dar panašesnis į sostinėje apsitrynusį, reikšminguose pokalbiuose dalyvaujantį jaunuolį – su šviesaus medžio lazdele, nepriekaištinga apykakle ir pomada *à la Joubert* suteptais plonyčiais ūsiukais ant viršutinės lūpos, pagal paskutinį mados klyksmą! Senis užsakė pagaminti gražiausią karstą, staliui ta proga vienintelį kartą gyvenime teko čiupinėti palisandrą ir raudonmedį bei prisukti auksines rankenas. Tikro aukso. Paskui senasis Destinatas pastatydino laidojimo rūsį, virš kurio viena bronzinė skulptūra kelia rankas į dangų, o kita parklupusi be garso rauda; prasmės joje nedaug, užtat labai dailiai atrodo.

Senis dėl gedulo savo įpročių nė kiek nepakeitė. Tik pasisiūdino tris juodo audinio kostiumus ir keletą krepinių gedulo raiščių.

Kitą dieną po laidotuvių sūnus išvažiavo atgal į Paryžių ir praleido ten dar daugel metų.

Paskui vieną dieną sugrįžo, be galo rimtas ir tapęs prokuroru. Nebe tas jaunas šiknius, kuris savimi patenkinta mina įmetė ant savo motinos karsto tris rožes ir išlėkė kuo skubiausiai, kad nepavėluotų į traukinį. Atrodė, tarsi kažkas jį būtų palaužę iš vidaus, prislėgę. Tačiau taip niekada ir nesužinojome, kas.

Paskui našlystė jį galutinai pakirto. Privertė atitolti – nuo pasaulio, nuo mūsų, kitų. Be abejo, ir nuo paties savęs. Manau, jis mylėjo savo trapiąją šiltnamio gėlelę.

Senis Destinatas mirė aštuoneriais metais vėliau už savo žmoną nuo širdies smūgio duobėtame kelyje, važiuodamas apžiūrėti vieno iš savo ūkių, išpeikti ar galbūt netgi išvyti pusininko. Jį rado išsižiojusį, nosimi įvirtusį į tirštą balandžio pradžios purvyną. Mūsų krašte tokiu metų laiku lietus talžo dangų, o žemę paverčia klampia koše. Galiausiai senis puolė atgal, iš kur atėjęs. Ratas užsidarė. Pinigai mažai ką padėjo, taip ir numirė kaip kaimo bernas.

Tada sūnus liko tikrai vienas. Vienui vienas didžiuliuose namuose.

Iš įpročio jis ir toliau į pasaulį žvelgė iš aukšto, tačiau tenkinosi mažu. Prabėgo dabitiška jaunystė, kai puošniai rengdavosi ir valiūkiškai žybsėdavo akimis, liko senstantis vyriškis. Jis atsidėjo vien darbui. Senio laikais Pilaitėje dirbdavo šeši samdyti sodininkai, sargas, virėja, trys valetai, keturios kambarinės ir vairuotojas. Visas šis gerai išmuštruotas pulkas glausdavosi ankštose pagalbinėse kamarose bei palėpėse, kur žiemą ąsočiuose užšaldavo vanduo.

Prokuroras padėkojo ir atsisakė jų paslaugų. Nepašykštėjo, kiekvienam davė po gražią rekomendaciją ir apvalią sumelę. Pasiliko tik virėją, Barzdą, kuri, be to, tapo jo kambarine, ir jos vyrą, pramintą *Rimtuoju,* nes jo niekam neteko matyti

besišypsančio, net jo žmonai, kurios veidas, priešingai, visados švytėjo džiugesio raukšlelėmis. *Rimtasis* kaip įmanydamas prižiūrėjo valdas ir dirbo įvairiausius smulkius ūkio darbus. Juodu su žmona retai išeidavo į žmones. Nebūdavo jų girdėt. Prokuroro, beje, irgi. Namai atrodė užmigę. Vieno iš bokštelių stogas leido vandenį. Didžiulė užleista glicinija baigė užskėsti keletą langinių. Nuo šalčio suskilo keletas kertinių akmenų. Namas seno, kaip ir jo gyventojai.

Destinatas niekada nesikviesdavo svečių. Nusigręžė nuo visko. Kiekvieną sekmadienį eidavo į mišias. Turėjo savo klauptus, pažymėtus į masyvų ąžuolą kaltu įrėžtais šeimos inicialais. Nė vienų mišių nepraleisdavo. Sakydamas pamokslus, kunigėlis glostydavo jį žvilgsniu kaip kokį kardinolą ar bendrininką. Vėliau, kepurių su snapeliais ir siuvinėtų skarelių bandai išgarmėjus lauk, išlydėdavo jį iki pat priebažnyčio, virš galvų gaudžiant varpams. Destinatas tuo metu maudavosi ožiuko odos pirštinaites – jo rankos buvo smulkutės ir dailios, lyg damos, o pirštai plonyčiai kaip cigarečių kandikliai. Eidami šnekučiuodavo apie nieką, bet žinovų tonu, nes vienas pažinojo žmonių sielas, o kitas per savo patirtį buvo jų regėjęs visokiausių. Tiksliai sustyguotas spektaklis. Paskui Destinatas grįždavo namo, o žmonės vaizduodavosi jo vienatvę ir maldavo liežuviais.

Kartą į Pilaitę atėjo vienas iš Gamyklos direktorių ir paprašė, kad jį teiktųsi priimti. Pagal protokolą padavė savo kortelę

ir nukelta skrybėle keliskart nusilenkė. Tas Direktorius buvo linksmų plaučių belgas raudonomis garbanotomis žandenomis, striukakojis ir apsirėdęs kaip džentelmenas iš romano, su pynutėmis puoštu trumpučiu švarkeliu, languotomis kelnėmis bei lakuotais auliniais. Žodžiu, Barzda atlinguoja nešina arbatos servizu ant didžiulio padėklo. Patarnauja jiems. Dingsta. Direktorius plepa. Destinatas kalba mažai, geria mažai, nerūko, nesijuokia, mandagiai klauso. Anas suka aplink, neina prie reikalo, geras dešimt minučių šneka apie biliardą, paskui apie kurapkų medžioklę, bridžą, Havanos cigarus, galiausiai apie prancūzišką virtuvę. Sėdi jau keturiasdešimt penkias minutes. Jau žiojasi tarti porą žodžių apie orą, tačiau Destinatas staiga pasižiūri į laikrodį, kiek skersomis, bet pakankamai lėtai, kad svečias tikrai spėtų tai pamatyti.

Direktorius susipranta, kosteli, pastato puodelį ant stalo, kosteli dar kartą, vėl paima puodelį ir galiausiai pasiryžta: norįs paprašyti paslaugos, bet nežinąs, ar išdrįsiąs, abejojąs, teisingiau, bijąs pasirodyti nemandagus, gal net storžievis... Galiausiai vis dėlto išspaudžia: Pilaitė didelė, labai didelė, o dar yra pagalbinių statinių, ypač tas namukas parke, niekieno negyvenamas, tačiau dailus, atskiras. Direktorius turįs bėdą: Gamykla veikia gerai, tiesiog puikiai, reikia vis daugiau darbuotojų, ypač inžinierių, vadovų, bet nebėra kur jų apgyvendinti, juk nesukiši į darbininkų miestelius, į bendrabučius, ar ne, neversi gi jų trintis šonais su tais žmonėm, kurie miega kar-

tais net po keturis lovoje, maukia pigų vyną, keikiasi kas antrą žodį ir dauginasi kaip triušiai, – niekada! Todėl Direktoriui kilusi mintis, šiaip, tokia idėja... jeigu Ponas Prokuroras sutiktų, tačiau aišku, visai neprivaląs, juk kiekvienas savo namuose yra šeimininkas, bet vis dėlto, jeigu sutiktų išnuomoti mažąjį namelį parke, Gamykla ir Direktorius būtų be galo dėkingi, žinoma, gerai mokėtų ir apgyvendintų name ne bet ką, tik rinktinius kadrus, mandagius, diskretiškus, netriukšmingus, arba vadovaujančius asmenis, arba jų pavaduotojus, ir tik be vaikų, Direktorius prisiekia savo garbe, išprakaituoja stambiais lašais po prisegama apykakle bei auliniuose. Nutyla, laukia, nebedrįsta nė pažvelgti į Destinatą, kuris jau atsistojęs svajingai žiūri į parką, į kamuolin besivyniojančią miglą.

Stoja tyla. Direktorius jau gailisi atėjęs, kai staiga Destinatas atsisuka ir sako, jog sutinka. Tiesiog taip. Bejausmiu balsu. Svečias apstulbęs. Nusilenkia, užsikirsdamas kažką suvapa, dėkoja ir mostais, ir balsu, traukiasi atbulas ir, kol šeimininkas neapsigalvojo, išeina.

Kodėl Prokuroras sutiko? Gal tą dieną tiesiog norėjo, kad Direktorius greičiau išsinešdintų ir vėl paliktų jį tyloje? Arba gal pasijuto pamalonintas, kad nors kartą gyvenime jo kažko paprašė, – kitko nei nuteisti myriop arba pasigailėti.

IV

Tai nutiko daugmaž 1897–1898 metais. Labai seniai. Gamykla sumokėjo už namelio parke remontą. Drėgmė buvo jį persmelkusi kaip seną rūsį. Ten buvo laikomi nereikalingi rakandai, visokie atgaliai, suklypusios spintos, pelėkautai, surūdiję plonyčiai kaip mėnulio jaunatis dalgiai, akmenys, šiferis, dviratė bričkutė, pamiršti žaislai, suvyniotos virvės ryšeliai, sodo įnagiai, nudriskę rūbai bei galybė raguotų briedžių galvų ir šernų snukių, aišku, negyvų ir iškimštų (senis buvo įnirtingas medžiotojas), kuriuos sūnus, mėgęs kapoti galvas, bet nemėgęs jų matyti, liepė suversti čia. Vorai ant viršaus gausiai prinarpliojo voratinklių, nuo kurių ansamblis pasidengė tarsi antikvarine patina ir priminė egiptietiškus sarkofagus paslaptinguose urvuose. Baigus statybinius darbus, iš Briuselio atvažiavo specialiai vidui išdailinti pasamdytas interjero dizaineris.

Pirmasis nuomininkas įsikūrė iškart po remonto. Po pusmečio į jo vietą atsikraustė antrasis, po kiek laiko irgi iš-

sikraustęs, tada atsikėlė trečias, vėliau ketvirtas, ir taip toliau. Pametėm skaičių. Daug jų pasikeitė, kaskart pagyvendavo nepilnus metus ir atrodydavo labai panašūs. Žmonės juos visus vadino vienodai, sakydavo: „Žiū, antai Nuomininkas eina!" Jie būdavo dar gana jauni vyrukai, netriukšmaujantys, niekada neinantys vakarais pasilinksminti ir neparsivedantys moterų, gyvenantys pagal griežtus nurodymus. O šiaip išeidavo į Gamyklą septintą ryto, grįždavo aštuntą vakaro pavalgę vakarienę dideliame pastate, kurį vietiniai vadina *Kazino*, – beje, neaišku kodėl, ten niekada niekas nelošė! – ir kuris buvo naudojamas kaip ponų inžinierių valgykla. Kartais sekmadienį kai kurie iš jų išdrįsdavo truputėlį pasivaikščioti po parką. Destinatas tylėjo, nedraudė. Žiūrėdavo pro langą ir laukdavo, kol tie nueis namo, kad galėtų pats išeiti pasivaikščioti bei pasėdėti ant suoliuko.

Bėgo metai. Destinato gyvenimas, rodėsi, vyko pagal nepajudinamai nusistovėjusį ritualą, tarp Teismo rūmų V. mieste, kapinių, kur kiekvieną savaitę eidavo lankyti žmonos kapo, ir Pilaitės, kurioje gyveno užsidaręs ir tarsi nematomas; toks atsiskyrimas nuo pasaulio pamažu apgaubė jį niūrios legendos skraiste.

Destinatas seno, bet nesikeitė. Bent iš išvaizdos. Vis toks pat šiurpą keliantis rimtumas, tokia pat slegianti ledinė tyla. Norint išgirsti jo balsą – beje, labai švelnų, – pakako nueiti į teismo posėdį. Jie vykdavo dažnai. Mūsų krašte nusikaltimų

daugiau nei kitur. Gal todėl, kad žiemos ilgos ir nuobodžios, o vasaros tokios karštos, jog kraujas gyslose užverda.

Prisiekusieji ne visada suprasdavo, ką Prokuroras nori pasakyti: jis buvo pernelyg išsilavinęs, o jie nepakankamai. Tarp prisiekusiųjų pasitaikydavo visokiausių žmonių, bet galvočių – retai: dažniausiai jie būdavo paprasti žmogeliai. Šalia sėdėdavo prasmirdęs amatininkas ir raudonnosis valstietis, suvargę tarnautojėliai, kunigai nudėvėtomis sutanomis, atsikėlę saulei netekėjus ir atvažiavę iš parapijos kaimo glūdumoje, vežikai, nuo kojų nusivarę darbininkai. Sėdėdavo kartu ant to paties suolo, ant gerojo. Ne vienas būtų galėjęs atsidurti priešingoje pusėje, ant suolo tarp dviejų ūsuotų policininkų, sustingusių kaip Epinalio paveikslėliai*. Esu tikras, kad giliai širdyje jie tai miglotai nujautė, suprato, tik nenorėjo patys sau pripažinti, todėl dažnai su tokia neapykanta ir taip kategoriškai vertindavo teisiamąjį, kuriuo iš tiesų patys galėjo būti; savo nelaimės arba narsos brolį.

Kai teismo salėje pasigirsdavo Destinato balsas, nutildavo bet koks šurmulys. Regis, salė pasitempdavo, panašiai kaip žmogus prieš veidrodį timpteli marškinius, kad gražiau stovėtų apykaklė. Salė susižvalgo ir sulaiko kvėpavimą. Štai tokioje tyloje Prokuroras tardavo pirmuosius žodžius. Tie perskrosdavo

* Ryškiaspalviai paveikslėliai, dažniausiai platinti keliaujančių prekeivių bei iliustruojantys populiarias istorines, religines, politines ar literatūrines temas, visuomenines aktualijas. Pirmasis jų leidėjas buvo Jeanas Charlesas Pellerinas, XVIII–XIX a. gyvenęs Epinalio mieste Prancūzijoje.

tylą. Nesvarbu, kokia byla ar kas teisiamasis, kalba niekada neviršydavo penkių puslapių. Prokuroro metodas buvo paprastas kaip dukart du. Jokių gražbylysčių. Šaltas ir smulkmeniškas nusikaltimo bei aukos pristatymas, daugiau nieko. Tačiau tai jau yra daug, ypač kai nenutylima nė menkiausia detalė. Paprastai gydytojo ataskaita jis remdavosi kaip brevijoriumi. Kuo tiksliausiai. Prokurorui pakako jį pacituoti, balsu pabrėžiant pačius šiurpiausius žodžius. Nepraleisdavo nė vienos žaizdos, nė vieno sužalojimo, nė menkiausio rėžio perskrostoje gerklėje ar pilve. Publikai ir prisiekusiesiems prieš akis staiga iškildavo iš tolybių ir tamsos gelmių atplaukę blogio bei jo metamorfozių vaizdiniai.

Dažnai sakoma, kad bijome to, kas nepažįstama. Aš labiau linkęs manyti, kad baimė kyla, kai vieną dieną sužinome, ko dar vakar nežinojome. Tokia ir buvo Destinato paslaptis: ramiu veidu patenkintiems piliečiams į veidą mestelėti dalykų, kurių jie savo gyvenime nepageidauja. Visa kita įvyksta savaime. Triumfas garantuotas. Prokuroras gali reikalauti mirties bausmės, prisiekusieji paduos ją ant auksinio padėkliuko.

Po to galima eiti pietų į *Rėbijoną*. „Dar vieną prikirpot, Pone Prokurore!“ Burašas nuvesdavo jį prie stalelio, atitraukdavo kėdę – ištaigingai, kaip kokiam valdovui. Destinatas išsivyniodavo įrankius, peilio briauna skimbtelėdavo taurę. Teisėjas Mierkas nebyliai su juo pasisveikindavo, Destinatas į pasveikinimą atsakydavo irgi tylomis. Juodu sėdėdavo arčiau nei per

dešimt metrų vienas nuo kito. Kiekvienas prie savo stalo. Niekada nepersimesdavo nė žodžiu. Mierkas ėsdavo kaip paršas, užsirišęs servetėlę aplink kaklą lyg arklidžių valetas, nuo padažo taukuotais pirštais ir nuo išgertų butelių *Brouilly* vyno apsiblaususiomis akimis. Prokuroras buvo gerai išauklėtas žmogus. Pjaustydavo žuvį tarsi glostydamas. Lietus vis nesiliaudavo. Teisėjas Mierkas pusdavo desertus. Prie didžiosios krosnies, migdoma nuovargio ir šokančių liepsnų, snūduriuodavo *Gražuolė Gėlelė*. Prokuroras skendėdavo saldžių svajonių platybėse.

O kažkas tuo metu galando giljotinos peilio ašmenis ir statė ešafotą.

Esu girdėjęs sakant, kad su savo talentu bei turtais Destinatas galėjo aukštai iškilti. Tačiau jis visą gyvenimą pasiliko pas mus. Tai yra visiškame užkampyje, krašte, kurį gyvenimo šurmulys pasiekdavo tik kaip tolimas muzikos aidas, kol vieną gražią dieną griūte užgriuvo ant galvų ir klaikiai daužėsi ketverius metus.

Klelijos portretas visada puošė Pilaitės vestibiulį. Ji šypsodamasi stebėjo, kaip keičiasi ir į bedugnę rieda pasaulis. Vilkėjo nesugrąžinamai praėjusių nerūpestingų laikų apdarais. Bėgant metams jos blyškumas pranyko, nuo lako sluoksnių skruostai įgavo drungno rausvumo. Kiekvieną dieną Destinatas praeidavo jai pro kojas – kaskart vis labiau pavargęs ir apsiblausęs, vis vangesnių judesių, lėtesnės eisenos. Abudu vis

tolo ir tolo vienas nuo kito. Žiauri mirtis atima gražiausius dalykus, bet kartu paverčia juos nebekintančiais. Tuo ji ir didinga. Ir nenugalima.

Destinatui taip patiko laikas, kad mėgo žiūrėti, kaip jis eina, ir kartais nieko daugiau neveikdamas gulėti prie lango ant pinto šezlongo arba atsisėdęs ant suolelio nuo pavasarį plukėmis bei žibuoklėmis sužydinčios dirbtinės kalvelės viršaus stebėti vangią Gerlantės tėkmę ir kiek sraunesnį mažojo kanalo vandenį. Tomis valandėlėmis galėjai palaikyti jį statula.

Šitiek metų bandau suprasti, nors nelaikau savęs protingesniu už kitus. Apgraibomis vis ieškau, susipainioju, klaidžioju ratais. Anksčiau, prieš *Bylą*, Destinatas man buvo vardas, postas, namas, turtas, veidas, kurį sutikdavau bent du ar tris kartus per savaitę ir prieš kurį nukeldavau kepurę. Tačiau kas slypi kitapus – nė žalio supratimo neturėjau! Bet per šitiek laiko, kai gyvenu su jo šmėkla, Destinatas man tapo lyg koks senas pažįstamas, nelaimės bendras, galima sakyti, mano paties dalis, kurią kaip įmanydamas bandau prakalbinti, prikelti iš numirusių, nes noriu užduoti jam klausimą. Vieną vienintelį klausimą. Kartais rodosi, kad veltui gaištu laiką, kad tas žmogus buvo neįžvelgiamas kaip tirštas rūkas ir kad net tūkstančio vakarų tam nepakaktų. Kita vertus, laiko dabar turiu per akis. Gyvuoju tarsi ne šiame pasauly. Visas bruzdesys regis tolybių tolybėse. Gyvenu nugrimzdęs į Istoriją, kuri jau nebe mano. Pamažu atitrūkstu.

V

1914 METAI.

Didžiųjų skerdynių išvakarėse pas mus staiga pritrūko inžinierių. Gamykla ir toliau veikė visu tempu, tačiau belgai kažkodėl nebekėlė kojos iš savo mažytės karalystės, glaudėsi trapiame savo marionetinio monarcho šešėlyje. Su galybe reveransų ir mandagių frazių Prokurorui pranešė, kad daugiau nuomininkų neatvažiuos.

Vasara turėjo būti karšta – tiek sodų verandose, tiek daugelio patriotų galvose, prisuktose kaip nuostabūs laikrodžio mechanizmai ligi trūkimo ribos. Kur pažvelgsi, vyrai mostagavo kumščiais ir vogravo apie skaudžius prisiminimus. Mūsų krašte, kaip ir kitur, žaizdos gyja sunkiai, ypač tos, kurios tebesrūva krauju ir į kurias dosniai skleidžiamas užkratas tais vakarais, kai murkdomasi po praeities nuoskaudas bei apmaudą. Iš savimeilės ir kvailumo visa šalis buvo pasiryžusi perkąsti gerklę kitiems. Tėvai kurstė sūnus. Sūnūs kurstė tėvus. Tik moterys – motinos, žmonos ar seserys – žiūrėjo į visa tai su

nelaimės nuojauta širdy ir blaivia įžvalga, leidžiančia numatyti daug tolimesnę ateitį negu tos popietės, kupinos džiaugsmingo rėkalojimo, taurelių kilnojimo ir Deruledo* stiliaus šlagerių, kurie griausmingu aidu skardeno žalioje kaštonų lapijoje ir išūžė visiems ausis.

Mūsų miestelis karą girdėjo, bet pats nekariavo. Netgi galima pernelyg nešokiruojant pasakyti, kad iš karo pelnėsi pragyvenimą: visi vyrai dirbo Gamykloje. Ji buvo reikalinga. Atėjo nurodymas iš aukščiau – tąkart geras nurodymas, o juk tokių retai pasitaiko. Nežinia kokio tolimo šulo potvarkiu visus darbininkus paėmė į civilinę tarnybą, taip aštuoni šimtai vyriškių išsisuko nuo skaisčiai raudonų kareiviškų kelnių bei vėliau jas pakeitusių naujųjų žydrų uniformų. Aštuoni šimtai vyrų, kai kurių akimis žiūrint, neverti net vyro vardo, kiekvieną rytą kėlėsi iš šiltos lovas, iš mieguisto glėbio, o ne iš purvu pažliugusių apkasų, ir užuot tampę lavonus ėjo stumdyti vagonėlių. Tai bent nuskilo! Sviedinių švilpimas, baimė, už dvidešimt metrų dejuojantys ant spygliuotų vielų pakibę merdėjantys draugai, numirėlius graužiančios žiurkės – kažkur tolybėse! O jiems teko gyvenimas, tiesiog tikras gyvenimas, kurį kiekvieną rytą sąmonė suvokia ne kaip svajonę kitapus dūmų uždangos, o kaip šiltą esatį, dvelkiančią miegu ir moters kvapu. „Išsisukėliai!“ – galvodavo ligoninėje besigydantys vienakiai,

* Paulis Déroulède (1846–1914) – prancūzų poetas, dramaturgas, romanų autorius. Puoselėjo revanšistines idėjas ir buvo svarbus nacionalistinio dešiniųjų judėjimo veikėjas.

bekojai, amputuotomis galūnėmis, sumaitoti, sudarkytais veidais, dujomis apsinuodiję, skeveldrų suvarpyti kareiviai, sutikę miestelio gatvėse priešpiečių terbikėmis nešinus rausvaskruosčius sveikus darbininkus. Kartais kuris nors su parišta ranka ar medine koja prasilenkdamas atsisukdavo ir spjaudavo žemėn. Reikėjo juos suprasti. Ir už mažesnes nuoskaudas galima imti nekęsti.

Ne visi dirbo gamykloje. Keletas tinkamo amžiaus valstiečių šakes iškeitė į šautuvus. Kai kurie išėjo į karą išdidūs kaip kadetai, tik dar nežinojo, kad netrukus jų pavardės atsidurs įrašytos ant anuomet dar nepastatyto paminklo.

Kai į karą išėjo mokytojas, neįtikėtina pavarde Sproginis, tai tapo įsimintinu įvykiu. Mokytojas buvo nevietinis. Miestelis suorganizavo jam išleistuves, mokiniai sukūrė jaudinamai naivią dainelę, nuo kurios mokytojui net ašarą išspaudė. Savivaldybė padovanojo tabokinę ir elegantiškas pirštines. Neįsivaizduoju, kur jis galėjo dėti tas rausvas švelnaus audinio pirštines, į kurias, ištraukęs iš ryklio odos dėžutės ir išvyniojęs iš šilkinio popieriaus, pažiūrėjo suglumusiu žvilgsniu. Kažin kuo Sproginiui baigėsi tie ketveri metai: mirė, tapo šlubis ar liko sveikas ir gyvas? Kaip bebuvę, į mūsų miestelį nesugrįžo, ir aš jį suprantu: karas ne tik išgalabijo daugybę žmonių, bet ir perskyrė pasaulį bei atsiminimus į dvi dalis, tarsi visa, kas nutiko iki karo, liko kažkokiame rojuje, lyg senoje kišenėje, į kurią niekada nebeišdrįsi įkišti rankos.

Į jo vietą atsiuntė kitą mokytoją, atleistą kaip nebetinkamą kariuomenei. Ypač aiškiai prisimenu paklaikusias jo akis, du plieninius rutuliukus pilkšvuose kaip austrė baltymuose. „Aš prieš!“ – pareiškė jis iškart merui, atėjusiam parodyti jo klasės. Nuo tada praminėm jį *Prieš*. Prieštarauti puiku, tik kam? Taip niekada ir nesužinojom. Bet po trijų mėnesių vis tiek viskas buvo baigta: vyrukas, be jokios abejonės, jau senokai buvo pradėjęs kraustytis iš proto. Kartais vidury pamokos sustodavo ir užsižiūrėdavo į vaikus, lūpomis ir liežuviu tratėdamas kaip revolveris, arba vaizduodavo krintantį patrankos sviedinį, griūdavo ant žemės ir keletą ilgų minučių gulėdavo nejudėdamas. Niekas jo nesuprato. Beprotystė – tai šalis, į kurią nepatenka kas panorėjęs. Reikia nusipelnyti. Na, bet jis ten įžengė karališkai, nutraukęs visus saitus ir inkarus, kaip narsuolis kapitonas, nusiskandinantis vienas pats stovėdamas savo laivo pirmagalyje.

Vakarais jis pasišokinėdamas vaikščiodavo palei kanalą. Kalbėdavosi pats su savimi, dažniausiai niekam nesuprantamais žodžiais, retkarčiais stabtelėjęs lazdyno šakele susikaudavo su nematomu priešininku, paskui nustraksėdavo toliau murmėdamas „tralialia, olialia“.

Galutinai jis pamišo vieną dieną, kai vyko itin smarkus susišaudymas. Kas kelios sekundės langai suvirpėdavo kaip vandens paviršius nuo stiproko vėjo. Ore tvyrojo parako ir švinkstančios mėsos tvaikas. Smarvė skverbėsi net į namų vidų.

Žmonės kamšė langų plyšius šlapiais audeklais. Vėliau vaikai papasakojo, kad *Prieš* beveik valandą sėdėjo abiem rankom nusitvėręs už galvos, – atrodė, tuoj ją pertrėkš, – paskui užsilipęs atsistojo ant savo stalo ir visa gerkle plėšdamas *Marselietę* tvarkingai nusirengė viską iki paskutinio rūbo. Tada Adomo kostiumu pribėgo prie vėliavos, nubloškė ją žemėn, apmyžo ir bandė padegti. Čia Žanmerų sūnus – vyriausias klasės vaikas, beveik penkiolikos, – ramiai atsistojo ir jį sustabdė, užvanojęs jam į kaktą špižiniu žarstekliu.

„Vėliava – šventas dalykas!" – ne be pasididžiavimo paaiškino berniokas, vėliau apsuptas žmonių ir klausiamas, kodėl taip pasielgė. Jau tuomet turėjo kovotojo gyslelę. Žuvo po trejų metų mūšyje prie Damų Kelio. Irgi dėl vėliavos.

Kai atėjo meras, mokytojas nuogas, nuo taip ir neįsidegusios ugnies apsvilusiais plaukais gulėjo ant mėlynos, baltos ir raudonos trispalvės. Vėliau du slaugučiai jį išsivedė, aprengtą tramdomaisiais marškiniais, su kuriais tapo panašus į fechtuotoją. Ant kaktos tarsi koks keistas medalis pūpsojo violetinis gumbas. Mokytojas nebekalbėjo. Atrodė panašus į išbartą mažą vaiką. Manau, tuo metu jis jau buvo visiškai atitrūkęs nuo šio pasaulio.

Taigi, mokykla liko be šeimininko, ir nors vaikigaliai džiūgavo, tokia padėtis nelabai patiko valdžiai, kuri labai siekė plauti smegenis ir masiškai kepti jaunus kareivukus, pasiryžusius kautis iki nukritimo. Juolab kad tuo metu, atvėsus

pradiniam optimizmui – „sukišim Berlyną fricams į gerklę per dvi savaites!“, – tapo nebeaišku, kiek dar tęsis karas, ir reikėjo pasirūpinti atsargos. Dėl visa ko.

Meras rovėsi plaukus nuo galvos ir skambino visais varpais, bet nieko nepešė, nerado Sproginiui pamainos ir nebeišmanė, ką daryti.

O tada viskas susitvarkė savaime. 1914 metų gruodžio tryliktąją atvažiavo pašto karieta iš V. ir sustojo, kaip paprastai, priešais Kanteno Tjeri ūkinę parduotuvę, kurios niekada nesikeičiančioje vitrinoje stovėjo išrikiuotos dėžutės su įvairiausių dydžių kniedėmis bei kurmių spąstais. Išlipo keturi raudoni kaip kardinolo mitra galvijų pirkliai, kumšėdamiesi alkūnėmis ir vis užsikvatodami, per gausiai aplaistę sandorius. Paskui juos – dvi našlės, grįžtančios iš miesto, kur nuvežė parduoti savo kryželiu siuvinėtus rankdarbius. Tada tėtušis Bertjė, pensijon išėjęs popierių žiurkė notaras, kuris kartą per savaitę išsiruošdavo į *Grand Café de L'Excelsior* galinę salę lošti bridžo su keliais tokiais pat senais pirdžiais kaip jis pats. Dar parvažiavo trys merginos, apsipirkusios vienos iš jų vestuvėms. O tada, galiausiai, kai jau atrodė, kad niekas daugiau nebeišlips, pasirodė mergina. Tikras saulės spindulėlis.

Lėtai apsidairė į dešinę, į kairę, tarsi vertindama, kur atsidūrė. Patrankų dundesio ir sviedinių sprogimų nebebuvo girdėti. Diena truputį tebedvelkė rudens šiluma bei paparčių syvais. Jai prie kojų gulėjo du nedidukai rudos odos krepšiai,

kurių varinės sagtys, regis, saugojo paslaptis. Vilkėjo ji paprastai, be puošmenų ir įmantrybių. Pritūpė, pasiėmė krepšius, ir melsvos, rausvos, padūmavusios vakaro miglos apsuptas liaunas jos siluetas palengva pranyko mums iš akių.

Vėliau sužinojom, kad ji turi vardą su viduje snaudžiančia gėle – Lilija. Vardas jai tiko kaip šventinė suknia. Nepilnai dvidešimt dvejų, iš Šiaurės, keliavo pro šalį. Pavarde Veraren.

Kur mūsų žvilgsniai jau nebesiekė, ji, pasirodo, nuėjo į Augustinos Maršopra galanteriją. Toji pasakė, kur yra merija ir mero namai, nes mergina šito pasiteiravo, – „medaus saldumo balsu“, kaip vėliau tvirtino surukėlės bobos. Motušė Maršopra, kurios liežuvis ilgesnis už sijoną, užrakino duris, nuleido geležines langines ir nulėkė visko papasakoti savo senai draugei Melanijai Bonipo – davatkai su kepuraite, kuri didžiąją laiko dalį praleisdavo stebėdama gatvę pro savo žemą langą tarp vazoninių gėlių, užskleidusių stiklus sultinga lapija, ir storo, išromyto katino rimto vienuolio snukiu. Kad leidosi abi senės spėlioti, kurti istorijas, vertas pigių romanų, kuriuos rydavo žiemos vakarais, o vėliau dar pompastiškiau bei kvailiau viena kitai perpasakodavo kiekvieną jų epizodą, kol po gero pusvalandžio užėjo mero tarnaitė Luizetė, geraširdė kaip žąsis mergina.

– Tai kas ji? – paklausė motušė Maršopra.

– Kas tokia?

– Kvaiša! Ta panelė su dviem krepšiais!

– Mergina iš Šiaurės.

– Iš Šiaurės, iš kokios Šiaurės? – neatlyžo pardavėja.

– Ką aš žinau, iš Šiaurės, juk ne tuzinas tų šiaurių yra.

– Ko jai čia reikia?

– Vietos.

– Kokios dar vietos?

– Sproginio vietos.

– Tai ji mokytoja?

– Bent taip sakosi.

– Ir ką atsakė meras?

– O, kuo maloniausiai jai šypsojosi!

– Kurgi ne!

– Sakė „Jūs mane išgelbėjote!"

– „Jūs mane išgelbėjote!"

– Tikrai, taip ir pasakė.

– Dar vienas su savais sumetimais!

– Kokiais sumetimais?

– Kvailele tu mano! Savais sumetimais kelnėse, jeigu taip aiškiau, juk pažįsti savo šeimininką, jis vyras!

– Betgi kelnėse sumetimų niekas nelaiko...

– Dievulėliau, na ir kvaila! O savo benkartą iš kur pasigavai, gal vėjas įpūtė?

Luizetė įsižeidusi apsisuko ir išėjo. Senės liko patenkintos, gavo peno visam vakarui, kol apkalbės Šiaurę, vyrus, jų nuodėmes, jaunąją panelytę, kuri į mokytoją mažiausiai panaši ir

tuo labiau per graži, regimai per graži būti mokytoja, tokia graži, kad nė profesija nereikalinga.

Kitą dieną jau visi viską žinojome – na, beveik.

Lilija Veraren nakvojo didžiausiame vienintelio mūsų miestelio viešbučio kambaryje, merijos sąskaita. Meras, išsipustęs kaip jaunikis, ryte atėjo vestis jos visiems pristatyti ir nulydėti į mokyklą. Reikėjo pamatyti, kaip prieš panelę jis brėžė kojomis ratus ir šimtu savo kilogramų išdarinėjo tokius sukinius, kad vos neplyšo juodo jaspio spalvos kelnių klynas; atrodė toks pat gracingas, kaip šokantis cirko dramblys. O Lilija visą laiką žvelgė kažkur anapus peizažo, tarsi norėdama atsidurti ten ir užsimiršti, bet kartu švelnia plaštaka spaudė mums rankas.

Ji įžengė į mokyklą ir apžvelgė klasę kaip mūšio lauką. Aplinkui trenkė kaimo vaikais. Ant grindų sklaidėsi žiupsnis padegtos vėliavos pelenų. Kelios apverstos kėdės sudarė ką tik pasibaigusio pasilėbavimo įspūdį. Kai kurie iš mūsų stebėjo sceną iš lauko, nė nesislėpdami priploję nosis prie klasės lango stiklų. Ant lentos bolavo pradėtas rašyti eilėraštis:

Be abejo, pajuto jie šalnos žvarbumą
Apnuogintose širdyse po atvirom žvaigždėm,
Mirtis pusiau...

Toje vietoje žodžiai nutrūko, kaip ir eilutė, išvedžiota tikriausiai *Prieš* rašysena, kuri išliko nenutrinta ir priminė mums jo akis bei gimnasto judesius, – o jis pats tuo metu (kažin kur?)

tikriausiai gulėjo ant utėlėto čiužinio arba drebėjo nuo šalto dušo ir violetinių elektrošokų.

Atidaręs duris ir parodęs vėliavą, meras kiek pašnekėjo, paskui susigrūdo pirštus kaip dešreles į šilkines liemenės laikrodžio kišenaites ir reikšmingai patylėjo, kartais tamsiomis kaip anglys akimis žvilgtelėdamas į mus, aiškiai bandydamas pasakyti: „Ką čia veikiat susispietę? Ko jums čia reikia? Dinkit nuo mano galvos ir nekiškit nosies į mūsų reikalus!" Tačiau niekas nesiskirstė, žmonės mėgavosi scena kaip reto vyno taure.

Mergina mažučiais žingsneliais pasisukiojo po klasę kairėn, dešinėn, priėjo prie suolų, ant kurių tebegulėjo sąsiuviniai ir plunksnos. Prie vieno sąsiuvinio pasilenkė, perskaitė, kas parašyta puslapyje, ir pamatėme ją nusišypsant – taip pat pastebėjom jos plaukus, puriomis aukso garbanomis tarsi puta gaubiančius jos kaklą tarp marškinaičių apykaklės ir nuogos odos. Ji stabtelėjo ties vėliavos pelenais, paskui pakėlė porą apverstų kėdžių, kaip niekur nieko pataisė sudžiūvusias gėles vazoje, be jokios graužaties nuvalė nuo lentos nebaigtas eiles, tada nusišypsojo tarsi prie grindų prikaustytam merui – prikaustytam tos dvidešimtmetės šypsenos, kai vos už poros dešimčių mylių kiekvieną dieną vyrai vieni kitus skerdė durtuvais iš baimės prisivarę į kelnes ir krito tūkstančiais toli nuo moters šypsenos, ant sumaitotos žemės, kur netgi moters sąvoka buvo tapusi chimera, girtuoklio kliedesiu, pernelyg gražiu įžeidimu.

Meras pasiplekšnojo per pilvą, kad dailiau atrodytų. Lilija Veraren šokiui prilygstančiu žingsniu išplaukė iš klasės.

VI

MOKYTOJAS VISADA GYVENO VIRŠ MOKYKLOS TRIJUOSE ŠVARIUOSE, TVARKINGUOSE KAMBARIUOSE, ATGRĘŽTUOSE Į PIETŲ PUSĘ, IŠ KURIŲ ATSIVERIA VAIZDAS Į VYNUOGIENOJŲ BEI SLYVMEDŽIŲ KAILINAIČIAIS VILKINTĮ KALNO ŠLAITĄ. Sproginis buvo dailiai įsikūręs, man yra tekę matyti tą bičių vašku, įrištomis knygomis, susimąstymu bei celibatu kvepiantį būstą – porą vakarų jame svečiavausi, abudu kiek santūriai paplepėjom apie šį bei tą. Kai atsikraustė *Prieš*, ir netgi vėliau, kai slaugai jį išsivedė, niekas į butą neužėjo.

Meras įkišo raktą į spyną, sunkokai pravėrė duris, kiek nustebęs, kad stringa, įėjo ir staiga užgeso jo plati turistų gido šypsena. Aš tik įsivaizduoju, bandau atkurti nutikimą, užpildyti spragas, bet manau, kad per daug neišsigalvoju, nes visa tai išskaitėme iš jo pasibaisėjimo, iš nuostabos, atsispindinčios stambiais prakaito lašais nusėtoje kaktoje, iš pridusimo nuspalvintos veido odos, kai po kelių minučių išėjo lauk giliais žiopčiojimais gaudydamas orą, staiga pasirėmė į sieną ir ėmė

šluostytis iš kišenės išsitraukęs didžiulę languotą nelabai švarią nosinę – kaip valstietis, kuriuo visada taip ir liko.

Gerokai vėliau Lilija Veraren irgi grįžo į šviesą, nuo kurios sumirksėjo akimis, pažvelgė į mus ir visiems nusišypsojo. O paskui pasisuko eiti; žengusi kelis žingsnius priklaupė paimti dviejų vėlyvų kaštonų, kurie ką tik paptelėjo ant žemės ir blizgėdami nuostabiai ryškia ruda spalva išspriegė iš kevalų. Pasukiojo juos tarp rankų, užsimerkusi pauostė ir palengva nuėjo. Žmonės bėgte pasileido laiptais aukštyn, grumdamiesi alkūnėmis suvirto vidun – ir išvydo apokalipsę.

Iš buvusio žavaus butuko nelikę nieko. Tiesiog nieko. *Prieš* metodiškai jį nusiaubė, netgi visas iki vienos bibliotekos knygas smulkmeniškai sukarpė vieno centimetro kraštinės kvadratėliais – tas kanceliarijos žiurkė Lepelutas turėjo tikslumo maniją, tad mums matant išmatavo, – lenktiniu peiliuku vieną po kito supjaustė visus baldus, liko tik balkšvos medžio drožlių kupetos. Krūvelėmis pridrabstytas maistas pritraukė spiečius visokiausių vabzdžių. Ant grindų kaip sumaitoti bekūniai lavonai voliojosi nešvarūs rūbai. O ant sienų, visutėlių sienų, ant saulutėmis bei piliarožėmis margintų tapetų vingiavo dailiomis raidėmis išraityti *Marselietės* žodžiai su raginimais stoti į kovą. Pamišėlis tas pačias eiles vis rašė daugybę sykių, kaip beprotiškas litanijas, nuo kurių visi pasijutome pakliuvę tarp milžiniškų klaikios knygos puslapių. Kiekvieną raidę jis išvedžiojo piršto galu – piršto galu, pamirkytu į nuosavą šūdą, ku-

rio per kiekvieną mūsų miestely praleistą dieną privarė visuose kambarių kampuose, galbūt po savo gimnastikos arba baisiai griaudžiant patrankoms, nepakenčiamai čiulbant paukščiams, gašliai kvepiant sausmedžiams, lelijoms, rožėms, po mėlynu dangum, saldaus vėjo dvelksme.

Vis dėlto *Prieš* nukariavo savo karą. Skustuvu, peiliu ir išmatomis apsibrėžė savo mūšio lauką, savo tranšėjas ir pragarą. Jis irgi išrėkė savo kančią, paskui pats joje paskendo.

Dvokė baisiai, tai tiesa, bet iš esmės meras buvo tiesiog skystablauzdis beširdis žmogelis. Menkystų menkysta. O štai jaunoji mokytoja buvo tikra dama: ji iš buto išėjo neteisdama ir nė nevirptelėjusi. Pažvelgė į dangų, per kurį driekėsi dūmai ir debesų kamuoliai, už kelių žingsnių pasiėmė nuo žemės du kaštonus ir paglostė lyg karščiuojančius pamišėlio smilkinius, tarsi pabalusią jo kaktą, išblyškusią visomis mirtimis, visomis kančiomis, susikaupusiomis per žmonijos istoriją, mūsų nuo amžių žiojinčiomis pūliuotomis žaizdomis, greta kurių šūdo smarvė yra niekis, taip, tik silpnas, aitrokas gyvo, *gyvo* kūno kvapas, kurio neturėtume bjaurėtis, gėdytis ar jaustis išniekinti.

Šiaip ar taip, mokytoja negalėjo gyventi tame bute. Meras liko priblokštas, gerai kauštelėjęs sėdėjo artimiausioje kavinėje Tjeri ir gėrė jau šeštą absento taurelę – vienu mauku ligi dugno, kaip ir ankstesnes, net nesulaukęs, kol ištirps cukrus, – bandydamas atsitokėti po prisilietimo prie tamsiosios mūsų visų pusės. Mes, kiti, tuo metu tebemąstėme apie bepročio

kaligramas, apie jo konfeti ir atmatų visatą, kraipėme galvas, švilpčiojome, gūžčiojome pečiais ir pro langą žiūrėjome į rašalo juodumo tamsą besigaubiančius rytus.

Galiausiai iš girtumo užsnūdęs ir užknarkęs meras nusivertė nuo kėdės ir savo stalo. Susirinkusieji užsikvatoja. Kažkas visiems stato dar po vieną. Vėl pasipila žodžiai. Žmonės šneka. Šneka. O tada vienas iš mūsų – nė nebežinau, kas – pamini Destinatą. Kažkas – irgi nebepamenu – sako: „Reikia mokytojytę apgyvendinti pas Prokurorą, parko namely, kur gyvendavo nuomininkas!“

Visi nusprendė, kad mintis puiki, ypač meras, kuris pareiškė jau kurį laiką apie tai galvojęs. Kiti gudriai susikumšėjo alkūnėmis. Metas buvo jau vėlyvas, bažnyčios varpas į tamsą išmušė dvylika dūžių. Vėjas pokštelėjo langinę. Lauke lietus kaip didžiulė upė šiūravo žemę.

VII

KITĄ RYTĄ MERAS NUSILEIDO IŠ PADEBESIŲ. Kukli mina, duksli veliūro eilutė, vilnonis paltas, ūdros kailio kepurė bei kniedėmis nusagstyti batai. Jaunikio parėdus ir prašmatnią šaunuolio povyzą teko padėti lentynon. Neliko prasmės toliau vaidinti spektaklio: Lilija Veraren kiaurai permatė jo sielą. Nebe laikas kurti lovelaso įvaizdį. Be to, jeigu pasirodytų pas Prokurorą šventiniu kostiumu, iškart jį priešiškai nuteiktų. Prokuroras žiūrėtų į jį kaip į žmogaus rūbais aprengtą beždžionę.

Mokytojytė ir toliau svajingai šypsojosi. Vilkėjo tokia pat paprasta suknele kaip ir pirmąją dieną, tik šįkart rudens bei miško atspalvių, apkraštuotą Briugės nėrinukais, teikiančiais apdarui dievobaimingo rimtumo. Meras klampojo per gatvių purvą. O ji statė kojytes ant vandens suplūktų kauburėlių, aplenkinėjo balas ir vandens upeliukus. Regis, pasišokinėdama žaidė žaidimą – per pažliugusią žemę sekė plastiško gyvūno pėdsakais, o pro dailius jaunos moters bruožus prasišvietė kadaise turbūt buvusi išdykėlė mergaitė, kuri mesdavo šokinė-

jusi klases ir įsėlinusi į sodą skindavo puokštes iš vyšnių ir serbentų kekių.

Meras vienas pats įėjo vidun išdėstyti reikalo Destinatui, ji liko laukti ties Pilaitės prieangiu. Prokuroras merą priėmė stačiomis, šaltame vestibiulyje po dešimties metrų aukščio lubomis, ant juodomis ir baltomis plytelėmis išklotų grindų, primenančių šachmatų lentą su gilioje senovėje pradėta partija, kur figūrėles atstojo žmonės – turtingieji, galingieji, karžygiai, į kuriuos be perstojo krisdami iš tolo žiūri pėstininkai ir skurdžiai. Meras išklojo viską tiesiai šviesiai. Be įmantrybių ir pagražinimų. Kalbėjo nudelbęs akis į plyteles ir iš aukščiausios kokybės veršiuko odos pasiūtas Destinato blauzdines. Išdėstė viską išsamiai: apie šūdinąją *Marselietę*, pasaulio pabaigos vaizdą, daugeliui žmonių – ypač jam pačiam – kilusią mintį apgyvendinti panelę parko namelyje. Nutilo, luktelėjo apspangęs kaip gyvulys, kaktomuša atsitrenkęs į ganyklos aptvarą ar storą ąžuolo kamieną. Prokuroras nieko neatsakė. Pro spalvoto stiklo langelį lauko duryse žiūrėjo į liauną siluetą, ramiai vaikštinėjantį pirmyn atgal. Po kiek laiko mostelėjo merui, kad norėtų merginą pamatyti, – atsivėrusiame tarpdury išdygo Lilija Veraren.

Galėčiau toliau pasakoti iš savo fantazijos, tai nesunku. Bet kam? Juk tiesa kur kas stipresnė, kai matai ją priešais akis. Lilija įėjo ir ištiesė Destinatui ranką – tokią smulkutę, kad tasai iš pradžių nė nepastebėjo, užsižiūrėjęs į merginos batus,

mažytes vasarines jos kurpaites iš krepinio audinio ir juodos odos, kurių nosys bei kulniukai buvo truputėlį išsipurvinę. Tas greičiau pilkas nei rudas purvas paliko pėdsakus ir ant grindų, juodas plyteles ištepė šviesiai, baltas – tamsiai.

Prokuroras garsėjo tuo, kad jo batai bet kokiu oru spindėdavo ryškiau už gvardiečio šalmą. Galėdavo prisnigti metrinės pusnys, pliaupti lietus kaip iš kibiro, kelias galėdavo skęsti purvyne – to žmogaus kojos mūvėdavo idealiai švarios odos apavu. Kartą teismo rūmų koridoriuje stebėjau, kaip manydamas, jog niekas nemato, Prokuroras valėsi nuo batų dulkes, o kiek tolėliau, už nuo amžiaus patamsėjusio riešutmedžio pertvaros, dvylika prisiekusiųjų svėrė teisiamojo galvą. Tądien jo judesiuose slypėjo lengva panieka bei pasibjaurėjimas. Daug ką iš jų supratau. Destinatas nekentė nešvarumų, net pačių natūraliausių ir žemiškiausių. Paprastai jį supykindavo pažiūrėjus į teismo salėje ant suolų besigrūdančių žmonelių arba į gatvėje sutiktų vyrų ir moterų nešvarias kurpes. Iš jūsų apavo išvaizdos jis spręsdavo, verta ar neverta pažvelgti jums į akis. Nulemdavo tai, ar oda tobulai nuvaksuota ir blizga kaip plikio pakaušis po saulėtos vasaros, ar suragėjusi rievėmis, apskretusi sudžiūvusia purvo pluta, apsinešusi kelio dulkėmis, išpurtusi nuo lietaus.

Tačiau tąkart purvais apsitaškę bateliai perstumdė tiek marmurinę šachmatų lentą, tiek visatą, ir viskas pakrypo kitaip: tarsi pasaulis nustojo sukęsis.

Galiausiai Destinatas ištiestą rankutę paėmė į savąją ir ilgai laikė. Scena užsitęsė.

„Ištisą amžinybę", vėliau pasakojo mums meras. „Ištisą amžinybę, neperdedant, – pridūrė. – Prokuroras niekaip nepaleido jos rankos, laikė savojoje, o akys – kad būtumėt matę – atrodė kaip nebe jo, ir netgi lūpos vis krutėjo, virpčiojo, tarsi jis bandytų kažką pasakyti, bet be jokio garso, jokio. Tik vis žiūrėjo į tą panelytę, rijo akimis, tarsi gyvenime nematęs moters, ar bent tokios kaip šita... Nebeišmaniau kur dėtis, tik įsivaizduokit, tuodu išskridę į padanges, kažkur atsitvėrę, prasmegę vienas kito akyse, nes panelytė nė nemirksėjo, nesiliaudama spigino savo gražiąja šypsena, nenuleido galvos, nesusigėdo ir nesidrovėjo, o aš toje istorijoje kaip koks asilas... Ieškojau, ko nusitverti, kad pateisinčiau savo buvimą ir neatrodyčiau kaip nepageidaujamas prašalaitis. Įsižiūrėjau į didįjį jo žmonos portretą, į ligi kulnų krentančias jos suknelės klostes. Kur daugiau man kištis? Pagaliau panelytė atitraukė ranką, bet žvilgsnio nenusuko, Prokuroras pasižiūrėjo į savo ranką, lyg jam būtų nudrėskę odą. Patylėjo, tada pažvelgė į mane ir pasakė „taip", daugiau nieko, tiesiog taip. Toliau nebežinau."

Aišku, jis puikiai žinojo, bet kita buvo nebesvarbu. Juodu su Lilija Veraren išėjo iš Pilaitės. Destinatas liko. Ilgai stovėjo toje pačioje vietoje. Galiausiai sunkiu žingsniu užlipo į savo apartamentus – *Rimtasis* papasakojo, dar niekada nebuvo matęs jo tokio pakumpusio, lėto ir apkvaitusio. Destinatas net

neatsakė senajam tarnui, kai tas pasiteiravo, ar viskas gerai. Bet galbūt tą patį vakarą prieblandoje, vos nuskaidrintoje melsvų gatvės žibinto atšvaitų, jis grįžo į vestibiulį įsitikinti tuo, ką matė, pažiūrėti į nežymius purvo pėdsakus ant juodai baltos šachmatų lentos, paskui ir į akis savo tolimai žmonai, kuri irgi šypsojosi, tačiau jau nieko nebespinduliuojančia praėjusių laikų šypsena, ir kuri tuomet jam pasirodė už begalinių tolybių.

Tada prasidėjo keistos dienos.

Tebevyko karas, ko gero, net stipriau nei iki tol: keliai virto nesibaigiančiomis skruzdėlyno voromis, nuspalvintomis pilkumos bei išsekusių barzdų. Patrankų trenksmas nebenutildavo nei dieną, nei naktį, jos mušė ritmą mūsų gyvenimui, kaip makabriškas laikrodis, didžiąja rodykle maišantis sužeistus kūnus ir mirusius gyvenimus. Blogiausia, kad mes liovėmės girdėję. Kiekvieną dieną matydavome vyrus, jaunus vaikinus, traukiančius pėsčiomis vis ta pačia kryptimi, į mirtį, bet dar tikinčius, kad pavyks nuo jos išsisukti. Jie šypsojosi, nes dar nežinojo. Akyse tebešvytėjo ankstesnis gyvenimas. Tik dangus liko tyras ir palaimingas, nepaliestas puvimo ir blogio, sklindančio po žvaigždėtu jo skliautu.

Jaunoji mokytoja įsikūrė Pilaitės parko namelyje. Šis jai tiko geriau negu bet kam kitam. Ji susikūrė ten gūžtelę pagal savo skonį, kurion įsisukęs vėjas siūbuodavo melsvas užuolaidas ir lauko gėlių puokštes. Ji valandų valandas nežinia kam

šypsodavosi prie lango arba parke ant suolelio su raudonos odos užrašų knygute rankose, akimis nuklydusi už horizonto, vis kažkur anapus, į sunkiai įžvelgiamą – arba turbūt vien širdimi, ne akimis matomą – tašką.

Mes labai greitai priėmėm ją tarp savų. Nors mūsų miestelis nenoriai atsiveria atėjūnams, tuo labiau atėjūnėms, bet ji sugebėjo žmones apžavėti lyg ir menkniekiais, – netgi tos, kurios galėjo būti jos varžovės, turiu galvoje jaunikių ieškančias merginas, netrukus jau sveikindavo ją galvos linktelėjimais, į kuriuos ji atsakydavo su guviu žaismingumu, spinduliuojančiu iš visko, ką bedarydavo.

Mokiniai spoksodavo į Liliją išsižioję, ši tik juokdavosi be jokios pašaipos. Dar niekad mokykla nebuvo tokia džiugiai pilna. Tėvai sunkiai benulaikydavo sūnus, kurie išsisukinėdavo nuo ūkio darbų ir kuriems kiekviena diena ne mokyklos suole virsdavo tarsi ilgu nuobodulio sekmadieniu.

Kvailelis Marcelis Meras, pusiau netekęs protelio nuo smūgio jaučio kanopa, kiekvieną rytą prie jos klasės durų palikdavo paties priskintą puokštę, o kai nebūdavo gėlių – bent gražų kuokštą žolės su įpintu mėtomis dvelkiančiu čiobreliu ir saldžiai kvepiančia liucerna. Kartais, kai nerasdavo nei gėlių, nei žolių, padėdavo tris akmenėlius, prieš tai rūpestingai nuplovęs didžiajame Pašamoro gatvės fontane ir nušluostęs į savo skylėtą vilnonį megztuką. Tada pasprukdavo šalin, prieš jai ateinant ir randant jo sudėtą auką. Kitos būtų pasijuokusios

iš silpnapročio, nusviedusios žoles ir akmenukus šalin. Lilija Veraren iš lėto pakeldavo, – mokiniai tuo metu išsirikiavę priešais nejudėdami stebėdavo rausvus jos skruostus ir šviesius gintarinio atspalvio plaukus, – palaikydavo rankoje, tarsi glostytų, ir įėjusi klasėn gėles ar žoles pamerkdavo į mėlyną keraminę gulbės jauniklio formos vazelę, o akmenukus išdėliodavo ant stalo krašto. Marcelis Meras stebėdavo iš lauko. Lilija jam nusišypsodavo. Tas pabėgdavo. Kartais sutikusi jį gatvėje paglostydavo kaktą – kaip karščiuojančiam; Marcelis alpėdavo iš palaimos nuo jos delno šilumos.

Ne vienas būtų norėjęs būti kvailelio vietoje. Istorija su Marceliu kurstė kitų svajones. Mergina liūliavo jį kaip vaiką, o tas rodė jai kavalieriaus dėmesį. Niekam net į galvą nebūtų atėję pasišaipyti.

VIII

O DESTINATAS? Čia kitas reikalas – dėl jo visiškai niekas neaišku. Ko gero, nors ir kaip menkai pažinodama Destinatą, daugiausiai apie jį žinojo Barzda. Yra man pasakojusi apie jį, po daugel metų, gerokai vėliau. Praėjus daug laiko po *Bylos*, po karo. Visi jau buvo mirę, Destinatas 1921-aisiais, kiti irgi, ir atrodė beprasmiška žarstyti praeities pelenus. Tačiau ji vis tiek man papasakojo – kartą vakarop, priešais nedidukus senelių namus, kur ji glaudėsi kartu su kitomis tokiomis pat našlėmis – mat *Rimtąjį* 1923-iaisiais suvažinėjo karieta, kurios jis nepastebėjo atriedant. Barzda paguodos ieškodavo plepėjime ir degtinėje mirkytose vyšniose, kurių atsigabeno didžiuliais stiklainiais iš Pilaitės. Ji sakė:

– Kai tik panelytė apsigyveno namely, jis iškart persimainė. Pradėjo vis sukiotis po parką, kaip didžiulė medaus viliojama kamanė. Sukdavo ir sukdavo ratus, ar lytų, ar snigtų, ar vėjas draskytųsi. Iki tol paprastai retenybėje koją į lauką iškeldavo. Grįžęs iš V. užsidarydavo kabinete arba bibliotekoje,

aš atnešdavau jam stiklinę vandens ant padėkliuko, niekada nieko daugiau, o vėliau, septintą valandą, pavakarieniaudavo. Tik tiek. Kai atsirado mokytoja, viskas išsimušė iš vėžių. Grįždavo iš teismo anksčiau ir eidavo į parką. Atsisėsdavo ant suolelio ir ilgiausiai skaitydavo arba spoksodavo į medžius. Taip pat dažnai užtikdavau jį pro langą žiūrintį į lauką, tarsi nežinia ko ieškotų akimis. Bet keisčiausiai buvo su maistu. Jau ir taip nepasižymėjo apetitu, bet tada beveik išvis liovėsi valgęs. Tik mostelėdavo ranka, ir man tekdavo neštis viską atgal. Betgi neįmanoma misti vien vandeniu ir oru! Galvodavau, kad kurią dieną rasim jį sukniubusį kambaryje ar kitur, kad sunegaluos, nualps iš išsekimo, neteks sąmonės! Ne. Nieko jam nenutiko. Tik veidas sulyso, ypač skruostai įkrito, ir lūpos pasidarė plonytės, nors ir anksčiau jau buvo labai siauros. Prieš tai eidavo miegoti anksti, o tada ėmė naktinėti. Girdėdavau lėtus žingsnius viršutiniuose aukštuose su ilgomis tylos pauzėmis tarpuose. Tiesą sakant, nelabai įsivaizduoju, ką jis ten veikdavo. Mintydavo mintis, svajodavo svajas – ką? Sekmadieniais visada nutaikydavo taip, kad susitiktų su panelyte, tai beeinant iš namų. Atrodydavo, tarsi atsitiktinai, bet iš tikrųjų jis kruopščiai apskaičiuodavo. Kartais matydavau jį laukiantį reikiamos akimirkos, o tada kuo nekalčiausiai iššokantį lauk. Ji elgdavosi kaip niekur nieko, nežinau net, ar pastebėdavo jo gudrystes. Raiškiai ir džiaugsmingai pasisveikinusi nueidavo sau. Jis atsakydavo, tačiau vos girdimai, lėtu balsu, ir likdavo

kaip įbestas stovėti toje vietoje, kur juodu pasilabino. Ilgai galėdavo taip stypsoti, lyg lauktų kažką nutinkant, nesuprasi ką; paskui tarsi nenoromis galiausiai grįždavo vidun.

Barzda vis pasakojo apie Prokurorą ir Liliją Veraren. Aplink mus temo vakaras, baubė tvartuose uždaryti galvijai, užsidarinėjo langinės. Įsivaizdavau, kaip Prokuroras vaikštinėja po parko alėjas, nueina prie Germantės kranto, žiūri į namelio, kuriame gyveno jaunoji mokytoja, langus. Kad vyras, viena koja stovintis grabe, pakliūtų į meilės pinkles – nieko nuostabaus. Istorija sena kaip pasaulis! Tokiais atvejais žmogui tampa nusispjaut į visuomenės normas. Kvaili ir juokingi būna visi kiti – tie, kurie nieko nesupranta. Netgi Destinatas su savo marmuro šaltumo veidu bei ledinėmis rankomis pateko į grožio ir besidaužančios širdies spąstus. Iš esmės tai tik suteikė jam žmogiškumo, paprasčiausio žmogiškumo.

Dar Barzda papasakojo, kad vieną vakarą įvyko ypatinga vakarienė. Destinatas liepė jai ištraukti visus sidabrinius įrankius ir valandų valandas lyginti linines servetėles bei siuvinėtas staltieses. Vakarienė penkiasdešimčiai kviestinių svečių? Ne. Tik dviem asmenims, jaunajai mokytojai ir jam. Tik jiems dviem. Priešingose milžiniško stalo pusėse. Valgį gamino ne Barzda, o specialiai ta proga iš *Rėbijono* iškviestas Burašas, prie stalo patarnavo *Gražuolė Gėlelė*. Barzda tuo metu mąstė, o *Rimtasis* jau seniai miegojo. Vakarienė truko iki vidurnakčio.

Barzda bandė sužinoti, apie ką juodu kalbasi. *Gražuolė Gėlelė* pasakė: „Tik žiūri ir žiūri vienas į kitą..." Barzda liko nieko nepešusi. Su Burašu taurelėmis lenkė degtinukę – jis ir pažadino ją paryčiais. Buvo užsnūdusi prie stalo. Burašas viską išplovęs ir sutvarkęs jau ėjo namo. Glėbyje nešėsi į antklodę susuptą palaimingai miegančią dukrytę. Štai taip.

Dabar mus jau gaubė naktis. Senoji tarnaitė nutilo. Užsitempė ant plaukų nusmukusią skarą. Dar valandėlę pasėdėjom tylomis, tamsoje; mąsčiau apie tai, ką papasakojo. Tada ji ėmė raustis po savo seno švarko kišenes lyg ko ieškodama. Danguje pažiro krentančių žvaigždžių pliūpsnis – groteskiškas ir beprasmiškas, naudingas nebent tiems, kurie ieško pranašingų apraiškų įprasminti savo vienatvei, – paskui vėl stojo ramybė. Kas švietė, švietė ir toliau, o kas slypėjo tamsybėse, dar giliau jose paskendo.

– Štai, imkite, – tarė Barzda, – gal kada pravers.

Padavė didelį raktą.

– Niekas nepasikeitė nuo tada, kai nustojau ten vaikščioti. Vienintelis jo paveldėtojas yra tolimas giminaitis iš žmonos pusės, toks tolimas, kad niekada nesam jo matę. Notaras sakė, kad jis išvažiavęs į Ameriką. Abejoju, ar kada grįš, o dar kol surastume, tik pagalvokit!... Man liko nebedaug... Dabar prižiūrėtoju tapsite jūs.

Barzda lėtai atsikėlė, įspaudė raktą man delnan ir užlenkė pirštus, tada nieko daugiau netarusi įėjo vidun. Įsidėjau Pilaitės raktą į kišenę ir nuėjau.

Daugiau kalbėtis su Barzda neteko, nors dažnai knietėdavo, kaip vėjaraupiai – draskaisi iš niežulio, bet kartu malonu. Tačiau vis pagalvodavau, kad dar spėsiu: čia ir yra didžiausia žmonių kvailybė, įsivaizduojam, kad dar turėsim laiko, galėsim ką sumanę padaryti rytoj, po trijų dienų, kitais metais, už poros valandų. Tačiau mirtis kerta neklaususi. Apsižiūri, kad jau eini paskui karstą – ne pats geriausias metas pokalbiui. Per laidotuves žiūrėjau į Barzdos karstą tarsi tikėdamasis atsakymų, bet mačiau tik glotniai nušlifuotas lentas, aplink kurias kunigas su smilkytuvu sklaistė dūmus ir lotyniškas frazes. Žingsniuodamas į kapines su negausiu kretančiu būreliu net suabejojau, ar Barzda neiškrėtė man pokšto su ta istorija apie vakarienę ir Destinatą įsimylėjėlio vaidmeny. Bet iš esmės nebesvarbu. Degtinukėje mirkytos vyšnios ją nugalėjo. Galbūt ir nukeliavusi į dangų ras jų pilnus stiklainius tarp debesų.

Kišenėje tebesinešiojau raktą taip ir nepanaudojęs nuo ano vakaro prieš pusę metų, kai Barzda jį man atidavė. Nuo kastuvais byrančios žemės atsitokėjau. Netrukus kapo duobę užlygino. Barzda vėl susitiko su *Rimtuoju* amžiams amžiniesiems. Kunigas išėjo atgal su dviem bažnyčios choro vaikais – kaimietukų klumpės nupliaukšėjo per purvą. Parapijiečiai iškriko kaip varnėnai po rugių laukus, o aš nupėdinau prie Klemensės kapo, truputį pykdamas pats ant savęs, kam neaplankau dažniau.

Saulė, lietus ir prabėgęs laikas išblukino nuotrauką, mano nurodymu įstatytą į porcelianinį medalioną. Liko tik jos plaukų šešėlis ir vos įžvelgiama šypsenos linija, tarsi ji žvelgtų į mane per marlės šydą. Priglaudžiau ranką ant paauksuotų jos vardo raidžių, paskui nuėjau, mintyse pasakodamas jai visas tas istorijas, iš kurių dabar susideda mano gyvenimas, – gyvenimas be jos, jau daugel metų, – ir kurias ji tikriausiai jau moka atmintinai, šitiek kartų iš manęs jas girdėjusi.

Beje, tą dieną po Barzdos laidotuvių ir apsisprendžiau nueiti į Pilaitę, regis, pamėginti dar giliau įsiskverbti į paslaptį, kurios vienu iš nedaugelio stebėtojų likau. Taip, tądien nuplėšiau nuo durų šiurkščią gervuogių barzdą, įkišau raktą į spyną. Pasidingojo, kad esu vargšas princas, besibraunantis per slenkstį į kaži kokios miegančios gražuolės rūmus. Tik kad už šitų sienų niekas nemiegojo.

IX

TAČIAU PRIEŠ PAPASAKODAMAS APIE PILAITĖS DULKES IR ŠEŠĖLIUS NORIU DAR ŠĮ TĄ PASAKYTI. Noriu pakalbėti apie Liliją Veraren, nes aš irgi ją matydavau, kaip ir visi kiti. Mūsų miestelis toks nedidukas, kad keliai neišvengiamai susikerta. Kaskart kilstelėdavau kepurę. Ji atsakydavo į pasveikinimą linktelėdama galvą, su šypsena. Tačiau vieną dieną jos akyse išvydau ką kita, kažką žeidžiančio, aštraus, panašaus į kulkosvaidžio pliūpsnį.

Tai nutiko vieną gražią sekmadienio pavakarę 1915 metų pavasarį. Ore kvepėjo obelų žiedais ir akacijų spygliais. Aš žinojau, kad sekmadieniais jaunoji mokytoja visada tuo pačiu keliu eidavo pasivaikščioti iki pat kalvos viršaus, – nesvarbu, ar švietė saulė, ar žemė maišėsi su dangumi. Žmonės taip sakė.

Neretai pasitaikydavo, kad ir aš bastydavausi po tas vietas, nešinas lengvu karabinu, kurį man perleido senas kolega Edmonas Gašentaras, išsikraustęs į kaimą pietuose auginti kopūstų ir slaugyti invalido vežimėlyje susigūžusios žmo-

nos. Tas karabinas atrodė lyg dailus moteriškas daikčiukas, su vienu vamzdžiu, spindinčiu kaip dvidešimties sū moneta, ir vyšnios medžio buože, ant kurios Gašentaras buvo angliško šriftu išgraviravęs frazę: *Tu nieko nepajusi.* Ji buvo skirta medžiojamiems gyvūnams, bet Gašentaras išsigando, kad nepritaikytų jos savo žmonai, kai kurį vakarą pasijustų ypač prislėgtas matydamas ją tokią, negyvomis kojomis ir paniurusiu veidu. „Geriau atiduosiu tau, – pasakė tiesdamas man tą daiktą, įvyniotą į laikraščius, ant kurių viršutinio puslapio šmėkšojo apglamžytas Švedijos karalienės veidas. – Daryk su juo ką nori..."

Keistai jis tuomet pasakė, žodžiai dar ilgai sukosi man galvoje. Ką galima daryti su karabinu? Gal daržoves kapliuoti ar muziką groti, vestis į šokius, lopyti kojines? Karabinas skirtas žudyti, taškas. Niekam kitam jis nepritaikytas. Niekada nejaučiau simpatijų kraujo liejimui. Vis dėlto paėmiau tą įnagį, nes pagalvojau, kad jeigu paliksiu jį Edmono rankose, galbūt nė pats nežinodamas užsikrausiu ant sąžinės tolimą, gausiai sidru aplaistytą žmogžudystę. Vėliau įpratau neštis karabiną eidamas pasivaikščioti sekmadieniais, naudodavau beveik kaip žygio lazdą. Su metais vamzdžio blizgesys priblėso, virto tamsaus dūmo atspalviu, kuris gana gerai jam tiko. Gašentaro išgraviruota frazė neprižiūrima beveik išdilo, liko vienintelis įskaitomas žodis – „nieko", ir tai gryna teisybė, karabinas niekada nieko nenugalabijo.

Edmonas Gašentaras buvo didžiapėdis, nešiodavo baskišką beretę, pasibjaurėtinai mėgo keistus aperityvo gėrimus, atsiduodančius vaistinėmis žolelių tinktūromis. Dažnai kinkuodavo galvą žvelgdamas į dangų, staiga susimąstydavo, kai didžiuliai debesys baltais tumulais apteršdavo tyrą žydrynę. „Suskiai..." – sakydavo, tik niekada dorai nesupratau, ar taiko debesims, ar kokioms kitoms tolimoms juose įsisupusioms būtybėms, pasirodančioms tik jam vienam. Tokie prisiminimai teiškyla, kai pagalvoju apie jį. Atmintis – keistas dalykas: išsaugo sudilusio skatiko nevertus niekus, o visa kita nukeliauja prapultin. Gašentaras tikriausiai jau miręs, kitaip būtų šimto penkerių. Antrasis jo vardas buvo Marija. Dar viena smulkmena. Gana, šįkart baigiu.

Turėčiau ir apskritai liautis. Kokia prasmė tokio rašymo, tų eilučių, susiglaudusių kaip žąsys žiemą, ir žodžių, kuriuos daigstau vieną prie kito, nieko juose neįžvelgdamas? Bėga dienos, gyvenu parimęs prie stalo. Negalėčiau pasakyti nei kad patinka, nei kad nepatinka.

Vakar Berta, kuri triskart per savaitę ateina apšluostyti dulkių, užtiko vieną iš sąsiuvinių, atrodo, Nr. 1. „Oho, kiek popieriaus prigadinat!" Pažiūrėjau į ją. Kvailoka, bet ne kvailesnė už kitas. Atsakymo ji nė nesitikėjo, toliau sau tvarkė namus, niūniuodama nuvalkiotas melodijas, kurios aidi jai galvoje nuo tada, kai suėjo dvidešimt metų, o vyro taip ir nesusirado. Mielai būčiau jai paaiškinęs, bet ką čia aiškinti? Kad stumiuo-

si per eilutes į priekį, kaip svetimo ir kartu pažįstamo krašto keliais? Nepasiryžau. Jai išėjus vėl kibau į darbą. Baisiausia, kad man nusispjaut, kur dedasi mano sąsiuviniai. Rašau jau į Nr. 4, bet neberandu nei Nr. 2, nei Nr. 3. Tikriausiai pamečiau arba Berta kurią dieną pasiėmė prakurui. Nesvarbu. Neturiu noro jų skaityti. Rašau, ir tiek. Panašiai, kaip kalbėčiau su savimi. Šnekučiuojuosi sau apie praėjusius laikus. Sandėliuoju portretus. Kasinėju, nesitepdamas rankų.

Tą įsimintiną sekmadienį ant kalvos atsidūriau prieš tai pravaikščiojęs kelias valandas. Kiek žemiau ant šlaito susigūžęs kūpsojo miestelis, namas prie namo, su kiek nuošaliau krūvon susispietusiais Gamyklos statiniais ir plytiniais kaminais, regis, smingančiais į dangų kaip į akį, kurią bandytų išdurti. Dūmų, darbo kraštovaizdis, tarsi kriauklė, viduje pilna sraigių, nė nesusimąstančių apie išorinį pasaulį. Nors pasaulis čia pat, šalia: pakaktų užlipti ant kalvos ir pamatytum. Būtent todėl šeimynos labiau mėgo sekmadieniais eiti pasivaikščioti palei meiliai liūdną kanalą, pro ramų jo vandenį, vos retkarčiais sudrumsčiamą riebaus karpio pelekų ar baržos pirmagalio. Kalva mums tapo scenos uždanga, tačiau niekam nesinorėjo eiti pažiūrėti spektaklio. Kai tik galime, renkamės lengvesnį kelią. Jei ne kalva, karas būtų mus užgriuvęs visu smarkumu, kaip tikrų tikriausia tikrovė. Tačiau mums pavyko išsisukti, nors jis ir svaidėsi trenksmais – kaip bezdalais iš paliegusio kūno. Karas rodė savo smagius vaidinimus toli toli už kalvos – tai

yra beveik niekur, kitaip sakant, kitapus pasaulio – netgi ne mūsų pasaulio. Tik nelabai kas norėjo eiti jų pažiūrėti. Karą pavertėme legenda: taip jis tapo pakenčiamas.

Tą sekmadienį šiek tiek per išsiblaškymą užkopiau aukščiau nei paprastai, nedaug, gal keliomis dešimtimis metrų, tiesiog sekiau paskui strazdą, kuris čirškaudamas vis paskrisdavo po kelis žingsnius, vilkdamas sulaužytą sparną su pora žibančių kraujo lašų. Užsižiūrėjęs į paukštį ir nieko daugiau aplinkui nematydamas atsidūriau ant kalno keteros, kuri tik vadinama ketera, nes pačiame viršuje plytinti žolėmis ir skurdžiais gojeliais apžėlusi pieva greičiau primena milžinišką ranką į dangų atverstu delnu. Iš šilto vėjo už savo apykaklės pajutau, kad peržengiau ribą – nematomą ribą, kurią visi mes ten, apačioje, buvome nusibrėžę ant žemės ir savo galvose. Pakėliau akis ir pamačiau ją.

Sėdėjo be ceremonijų, tiesiai ant ramunėmis nusagstytos vešlios žolės, šviesus aplink liemenį besiplaikstančios suknelės audinys priminė kai kuriuos dailininkų tapytus *pusryčių* vaizdus. Pieva ir ją puošiančios gėlės atrodė tarsi sukomponuotos specialiai jai vienai. Lengvas vėjo dvelksmas retkarčiais kilstelėdavo purias garbanas, nuo kurių ant kaklo krito švelnus šešėlis. Žiūrėjo ji tiesiai priešais save – į tai, ko visi kiti nieku gyvu nenorėjome matyti. Žvelgė su gražia šypsena – tokia graži, kad įprasti miestelio žmonėms skirti jos šypsniai, nors irgi tikrai labai žavūs, atrodė blankūs ir tolimi. Ji žiūrėjo

į plačią, rudą, bekraštę lygumą, tolimuose dūmuose virpančią nuo sprogimų, kurių trenksmas mus pasiekdavo nuslopęs bei išskydęs, žodžiu, nerealus.

Tolumoje fronto linija susiliejo su dangaus, protarpiais netgi atrodydavo, kad vienu metu teka daug saulių, o paskui su nesuveikusios petardos šnypštelėjimu vėl krenta žemyn. Kilometrų kilometrus išsidriekęs karas vyko kaip menkutis vyrų karnavalas, ir, iš mudviejų taško žiūrint, priminė tarp cirko neūžaugoms pritaikytų dekoracijų vaidinamą imitaciją. Viskas rodėsi taip menka. Net mirtis neatsilaikė prieš tą menkumą, pasitraukė, kareiviškoje kuprinėje išsinešdama kančią, sumaitotus kūnus, klyksmus į tuštumą, alkį ir baimę paširdžiuose, tragediją.

Lilija Veraren į visa tai stebeilijo plačiai atmerktomis akimis. Priešais save ant kelių laikė pasidėjusi kažkokį daiktą, iš pradžių palaikiau jį knyga, tačiau po kelių sekundžių ji ėmė į ją rašyti, tada pamačiau, jog tai užrašų knygutė raudonos odos viršeliais. Parašė kelis žodžius mažulyčiu pieštuku, net nekyšančiu iš delno, o tuo metu, kol vienus žodžius rašė lape, lūpos jau tarė tolimesnius – arba gal kartojo tuos pačius? Pasijutau kaip koks vagis, stebėdamas ją iš už nugaros.

Vos taip pagalvojus, ji lėtai pasuko galvą į mane, šypseną palikusi mūšio lauko tolumoje. Aš tarsi koks kvailys stypsojau kaip įbestas ir nesumojau, nei ką daryti, nei ką sakyti. Tikriausiai netgi atsidūręs priešais ją nuogas nebūčiau susidrovėjęs la-

biau. Pamėginau linktelėti galvą. Ji ir toliau žiūrėjo į mane, pirmą kartą mačiau jos veidą tokį sustingusį, kaip ežeras žiemą, mirusios moters veidą, turiu galvoje, mirusios vidumi, kur tarsi nebeliko jokios gyvasties, judėjimo, tarsi kraujas ją apleido ir nutekėjo kitur.

Tai truko kankinamai ilgai. Paskui jos akys nukrypo nuo mano veido į kairę ranką, kurioje kabalavo Gašentaro karabinas. Supratau, ką ji pamatė. Išraudau kaip burokas. „...jis neužtaisytas, čia tik šiaip..." – suvapėjau ir iškart pasigailėjau. Nutilau. Kvailiau pasirodyti negalėjau, tai jau verčiau tylėti. Ji ir toliau varstė mane akimis tarsi odą badančiomis aitriomis adatomis, paskui gūžtelėjo pečiais, nusigręžė atgal į savo peizažą ir paliko mane prasmegti į kitą pasaulį. Į jai per bjaurų pasaulį, arba pernelyg ankštą, per troškų. Į visatą, kurią dievai ir princesės ignoruoja, nors kartais ir tenka ją puse lūpų paminėti ar pereiti pirštų galiukais. Į žmonių visatą.

Nuo to sekmadienio pamatęs ją iš tolo kaip įmanydamas vengdavau. Nerdavau į gretimą gatvę, puldavau į tarpuvartes, o jeigu nieko daugiau nelikdavo, slėpdavausi po skrybėle. Nebenorėjau daugiau pamatyti jos akių. Mane graužė baisi gėda. Nors kai prisimenu, nieko iš koto griaunančio tą sekmadienį nenutiko! Ką tokio ypatingo pamačiau? Merginą, kuri sėdėjo viena pati ir kažką rašėsi į raudoną knygutę, žvelgdama į karo peizažą. O aš juk irgi turėjau teisę užsimanęs išeiti pasivaikščioti po vaismedžių laukus!

Pakabinau karabiną ant kablio virš durų namie. Ten ir tebekabo. Ir tik kai visi numirė ir buvo palaidoti, vėl pradėjau sekmadieniais eiti pasivaikščioti, dabar jau kaskart, kaip piligrimas, į tą pačią vietą pievose, kur tuomet užtikau jaunąją mokytoją, sėdinčią ant mūsų pasaulio krašto.

Atsisėdu kiekvieną sykį ten pat, į jos vietą, ir ilsiuosi, kol atgaunu kvapą. Užtrunku ilgokai. Žiūriu ten, kur žiūrėjo ir ji, į dabar jau nurimusį, lėtą, platų peizažą be dūmų draikanų bei sprogimų plyksnių, ir atminty vėl iškyla jos šypsena, skirta nuostabiems karo apdrabstytiems begaliniams toliams, vėl viską išvystu, tarsi scena turėtų tuoj pasikartoti, laukiu. Laukiu.

X

KARAS TĘSĖSI. Pagyrūnai, kurie anksčiau tvirtino, kad už poros savaičių nė mirktelėt nespėję fricai gaus spyrį šiknon ir grįš į savo kiemą, dabar jau skeryčiojosi mažiau. Pirmųjų karo pradžios metinių nešventė niekas, išskyrus Fermilino bistro. Fermilinas buvo aukštas liesas vyriokas kūgio formos galva, dešimt metų dirbęs Šiaurės Geležinkeliuose, kol atrado savo pašaukimą, – „lyg Dangaus šauksmą", kaip kartą man prisipažino, – prekiauti alkoholiu.

Jo bistro vadinosi *Geros kloties.* Nemažai žmonių jam sakė, kad toks gėryklos pavadinimas mažai ką reiškia. Jis atkirto, kad arba toks, arba jokio, kad jis žinąs, kodėl savo verslą pavadino šitaip, nors kiti ir nežiną, ir kad apskritai jam į kitus nusišvilpt.

Po to ištiktas staigaus dosnumo priepuolio pastatė visiems savo sąskaita, ir tai stebuklingai suartino nuomones. Daugelis netgi nusprendė, kad iš esmės *Geros kloties* ne toks jau prastas sumanymas, kad gražiai, oriai skamba, originaliau negu nu-

valkiotas *Excelsioras, Florija, Depas* ar *Draugų kavinė*, ir netgi kad nuo jo labiau knieti išgerti.

1915 metų rugpjūčio trečiąją Fermilinas ant savo iškabos ištempė didelį, iš senos paklodės padarytą transparantą. Jame didelėmis mėlynomis, baltomis ir raudonomis raidėmis buvo parašyta: *Jau vieneri, šlovė didvyriams!*

Šventė prasidėjo apie penktą vakaro, dalyvaujant įprastiems ritualo dalyviams: Tėvukas Vorė, pilvočius Gamyklos pensininkas, jau trejus metus švenčiantis savo našlystę; Janušas Iredekas, bulgaras imigrantas, kuris sausa burna labai prastai kalbėjo prancūziškai, užtat susipylęs gerklėn porą litrų vyno cituodavo Volterą ir Lamartiną; Leonas Pantonenas, kitaip dar vadinamas *Žalia skūra* dėl veido spalvos, atsiradusios po revoliucingai pažangaus gydymo vario oksidu nuo plaučių uždegimo; Žiulis Arbonfelis, dvimetrinis milžinas mergaitišku balsu ir didžiulės beždžionės povyza; Viktoras Diurelis, kurio žmona dažnai ateidavo į *Geros kloties* bistro jo ieškoti ir su kuria dar po poros trejeto valandų išlinguodavo namo, kai galiausiai ir ji būdavo pasiekusi jo kondiciją.

Iki trečios ryto iš bistro aidėjo grojamos populiariausios dainos, *Iškeliaujame laimingi*, *Madlena*, *Jaunieji šauktiniai*, *Mano brolis karys!*, kurioms publika pritarė širdingai plėšdama kartu – su įkarščiu, ašaromis gerklėje ir jausmingais balso padrebinimais. Kartais dainos pagarsėdavo, kai atsidarydavo durys ir kuris nors kovotojas išsvirduliuodavo nusičiurkšti

po žvaigždėtu dangumi, o paskui vėl grįždavo į vyno slibino nasrus. Net ryte iš lindynės tebebuvo girdėti erzelis. Taip pat sklido nenusakomas perlaikyto vyno, kraujo, užnešiotų marškinių, vėmalų ir suplėkusio tabako kvapas. Daugelis ten ir pernakvojo. Fermilinas, pakirdęs pirmasis, pažadino juos purtydamas kaip slyvas nuo medžio ir pusryčiams patiekė baltojo vyno.

Pamačiau Liliją Veraren praeinant pro bistro ir nusišypsant, Fermilinas pasisveikino su ja žemu nusilenkimu bei kreipiniu *Madmuazele*. Aš ją mačiau, bet ji manęs – ne. Buvau per toli. Ji vilkėjo kruvinos raudonųjų persikų spalvos suknelę, sodriai raudonu kaspinu puoštą šiaudinę skrybėlaitę ir nešėsi didelį pintą krepšį, kuris žaismingai švelniai siūbavo jai ant klubo. Nuėjo į laukų pusę. Tai vyko jau rugpjūčio ketvirtosios rytą. Saulė kilo kaip strėlė ir jau baigė nudžiovinti rasą. Diena turėjo būti nepakenčiamai karšta. Patrankų nesigirdėjo. Net ausis ištempus – negirdėt. Lilija pro Miuro fermos kampą pasuko į laukus, kur dvelkė nupjautu šienu bei subrendusiais javais ir žemė atrodė lyg didelis nuo kvapų bei glamonių aptingęs kūnas. Fermilinas liko stovėti ant savo bistro slenksčio, įbedęs raudonas akis į dangų ir kasydamasis barzdą. Vaikai su kišenėse pūpsančiais priešpiečiais jau bėgo pažinti pasaulio. Ant skalbinių virvių moterys džiaustė nuo vėjo išsipučiančias paklodes. Lilijos Veraren nebebuvo matyti. Įsivaizdavau ją žingsniuojančią vasaros takeliais kaip smėlio alėjomis.

Daugiau jos niekada nebemačiau.

Turiu galvoje, niekada nebemačiau jos gyvos. Tą patį vakarą pas mane atbėgo Marivelių sūnus, užklupo mane iki pusės nuogą, varvančiais plaukais, besiprausiantį iš ąsočio. Jam irgi varvėjo – iš akių. Didžiulės ašaros, panašios į skysto vaško lašus, nuo kurių paaugliuko veidas paburko lyg nukaitintas žarijų.

– Ateikit, ateikit kuo greičiau, – šūktelėjo, – mane atsiuntė Barzda! Kuo skubiau eikit į Pilaitę!

Kelią į Pilaitę puikiai žinojau, tad palikęs vaikiščią strimgalviais išlėkiau, įsivaizduodamas Destinatą perpjauta gerkle, peiliu pravėžtu pilvu, nugalabytą nepatenkinto dvidešimt metų už grotų praleidusio nuteistojo, sugrįžusio tokiame karštyje mandagiai pasilabinti. Skubėdamas takeliu netgi spėjau pagalvoti, kad, tiesą sakant, tapęs apstulbusia žaviai barbariškos žmogžudystės auka Destinatas sulaukė pelnyto atlygio, nes tarp daugybės per jį nuriedėjusių galvų tikrai pasitaikė ir tokių, kurios priklausė niekuo dėtiems žmogeliams, kuriuos tvirtai suimtus už rankų ir kojų užvilko ant ešafoto, kai jie tuo metu visa gerkle rėkė esą nekalti kaip Švenčiausioji Mergelė.

Taigi, atbėgu. Vartai. Atdari. Plaukai vis dar šlapi, marškiniai išsipešioję kaip po grumtynių, kelnės pusiau užsagstytos, širdis daužosi. Ir tada ant priemenės laiptų staiga matau puikiai ir kuo tiesiausiai savomis kojomis stovintį tą šėtono komendantą, ceremonmeisterį, imperatorišką Šveicarą – Proku-

rorą, tokį pat gyvą kaip aš, su visomis žarnomis savo vietoje ir visutėliu krauju venose. Staiga matant jį štai tokį, tiesutėlį kaip laivo stiebas, į tuštumą išskėstomis rankomis, į tolį įsmeigtu žvilgsniu, kiek atvėpusia virpančia lūpa, man topteli – jeigu ne jis, vadinasi... Viskas sustoja. Prieš akis vėl pamatau, kaip Lilija Veraren pasuka už Miuro fermos kampo, vaizdas prasisuka dešimtis kartų, tikresnis už tikrą, su visomis smulkmenomis – besiplaikstanti jos suknelė, linguojantis krepšys, šviesi kaklo oda kylančios saulės spinduliuose, priekalo kaukšėjimas Buzi kalvėje už poros žingsnių, paraudusios Fermilino akys, ties savo durimis šluota brūžuojanti motušė Sešpar, šviežių šiaudų kvapas, palei stogus nardančių čiurlių piepsėjimas, Durenų sūnaus į ganyklą vedamų karvių mūkimas. Ir taip šimtą kartų, tarsi būčiau įkalintas toje scenoje, tarsi bandyčiau visam laikui joje užsidaryti.

Nežinau, kiek minučių taip prastovėjom su Prokuroru ant priemenės laiptų vienas prieš kitą net nežiūrėdami. Neįsivaizduoju judesių, ribų, laiko atkarpų, mūsų gestų. Tai nereiškia, kad šlubuoja dabartinė mano atmintis, – tai tuometinė atmintis sueižėjo, paliko paveiksle didžiulių spragų. Tikriausiai elgiausi automatiškai, nevalingai nusekiau jam iš paskos. Galbūt jis nusivedė mane, paėmęs už rankos, kas žino! Vėliau vėl pajutau savo širdies plakimą, kraują krūtinėje. Buvau atsimerkęs. Prokuroras šalia, man iš kairės, truputį už nugaros. Mes stovėjome šviesiu audeklu apdangstytame, gėlių puokš-

telėmis išpuoštame kambaryje. Buvo ir keli baldai, komoda, ovali spinta, lova.

O ant lovos gulėjo Lilija Veraren. Užmerktomis akimis. Amžiams užmerktomis nuo šio pasaulio ir mūsų visų. Rankos gulėjo sudėtos ant krūtinės. Tebevilkėjo rytmetinę persikų spalvos suknelę ir avėjo keistos rusvos spalvos batelius – tokio rudumo, kaip nuo saulės suskeldėjusi žemė, virstanti šilkinėmis dulkėmis. Virš jos lyg pamišęs blaškėsi naktinis drugys – vis atsitrenkdavo į praviro lango stiklą, bet vėl beatodairiškai leisdavosi apkvaitusiais ratais jos veido link, kol vėl trenkdavosi į stiklą ir vėl pradėdavo iš pradžių savo šokį, tarsi klaikią pavaną.

Pro truputį atvirą merginos suknelės apykaklę buvo matyti gili juodai raudona rievė. Prokuroras akimis parodė palubėje įmantrų mėlyno porceliano šviestuvą su žemės gaublio formos atsvara iš žvilgančio vario, su visais penkiais žemynais, jūromis ir vandenynais. Paskui iš kišenės išsitraukė ploną pintos odos diržėlį su ramunių ir mimozų ornamentais, iš kurio tuomet dar lanksti ir švelni rankutė buvo sunėrusi kilpą, tobulą ratą, kaip filosofinėje metaforoje sujungiantį pažadą su jo išsipildymu, pradžią su pabaiga, gimimą su mirtimi.

Iš pradžių nieko nesakėme. Nesikalbėjome. Tiesa, pasižiūrėdavome vienas į kitą, mūsų akys susitikdavo, paskui vėl nukrypdavo į jaunosios mokytojos kūną. Mirtis neatėmė jos grožio, bent kol kas. Ji, galima sakyti, tebegyveno tarp mūsų,

beveik gyvos moters veidu, blyškia oda, jos rankos tebebuvo drungnos, kai ant jų pirmą kartą uždėjau savąją ir suglumau, nes tikėjausi, kad ji atsimerks, pažiūrės į mane, pasipiktins, kaip aš sau leidau taip intymiai elgtis. Paskui užsagsčiau jos suknelės apykaklę, kad audinys paslėptų tą plonytį sužalojimą ir kad tikrąjį savo vardą slepiantis miegas pagaliau taptų tobula iliuzija.

Prokuroras nesikišo. Nedrįso nei krustelėti, nei žingsnio žengti, o kai nuo Lilijos Veraren veido atsigręžiau į jį, apstulbusiose akyse perskaičiau klausimą, į kurį neturėjau atsakymo. Pone Dieve, iš kur man žinoti, kodėl žmonės miršta? Kodėl savo noru pasirenka mirtį? Argi šiandien geriau žinau? Juk mirtis, šiaip ar taip, buvo greičiau jo sritis negu mano! Tai jis čia specialistas, nes taip dažnai mirties reikalaudavo, galima sakyti, palaikė su ja artimus santykius, susitikdavo keletą kartų per metus, kai V. kalėjimo kieme dalyvaudavo „prikerpant“ kurią nors iš savo aukų, o paskui ramiausiai nueidavo pietų pas Burašą!

Linktelėjau galvą į plonąjį dirželį norėdamas pasiteirauti, „ar tai jūs ją...“ „Taip“, – atsakė jis, man nė neištarus to žodžio. Atsikrenkščiau ir paklausiau: „Nieko neradote...?“ Jis iš lėto apžvelgė aplinkui, spintą, kėdę, komodą, tualetinį stalelį, visur pristatytas gėlių puokšteles kaip kvapnius sargybinius, pro langą besispraudžiančią tirštą ir karštą tamsą, lovą, užuolaidėlę, stalelį galvūgaly, ant kurio dailus laikrodis stūmė rodykles ir varė į priekį laiką, tada vėl pažvelgė man į akis. „Nieko nera-

dau..." – pakartojo paklaikęs, visai nebeprokuroriškai, net nesupratau, ar tai atsakymas, ar perklausimas, ar tiesiog žodžiai žmogaus, kuriam nesulaikomai iš po kojų slysta žemė.

Laiptuose pasigirdo lėti, sunkūs, skausmingi žingsniai, kelių žmonių žingsniai: Barzda su *Rimtuoju*, o jiems iš paskos gydytojas Ipolitas Liusi. Geras gydytojas, liesas kaip grėblys, labai žmogiškas ir todėl neišvengiamai neturtingas, nes retai imdavo atlygį už iškvietimą pas varganus žmogelius, o mūsų krašte beveik visi buvo vargšai. „Sumokėsit kitą kartą!" – sakydavo visada su nuoširdžia šypsena. „Ubagais dar neinu..." – pridurdavo lyg protindamas. Tačiau 1927 metais būtent skurdas jį ir pribaigė. „Mirė badu!" – pasakė jo kolega Dearė, storas šunsnukis raudona marmūze su česnako smarve iš burnos, kuris chromuotomis detalėmis, oda ir variu tviskančia mašina atvažiavo iš V. apžiūrėti perkarusio gydytojo kūno, žmonių surasto ant grindų tuštutėlėje jo virtuvėje be jokio baldo, be maisto spintelės, nė duonos plutos, nė kruopelės sviesto, tik su jau daugel dienų tuščia lėkšte ir stikline šulinio vandens. „Mirė iš bado... – nesiliovė kartojęs tas šunsnukis lyg piktindamasis, pats su ligi žemės nudribusiu pilvu ir pagurkliu, apsitaisęs flanele ir angliškais audiniais. – Mirė badu..." Neatsistebėjo. Jeigu jam kas galvą į srutų kibirą būtų įmurdęs, ir tai nebūtų apstulbęs labiau.

Gydytojas Liusi priėjo prie Lilijos. Nelabai ką tepadarė. Ir ką begalima padaryti! Uždėjo ranką merginai ant kaktos,

nubraukė per žandą ligi kaklo ir, kai tik pamatė rievę, sustojo. Mums nieko daugiau neliko, tik žiūrėti vieni į kitus prasižiojus nuo klausimų, kurių lūpos taip niekada ir neištars. Barzda davė suprasti, kad nebeturim ką veikti tame merginos – kuri amžiams ir liks mergina – kambary. Vienu žvilgsniu išprašė mus pro duris. Paklusom jai kaip vaikai – jos *Rimtasis*, Gydytojas, Prokuroras ir aš.

XI

Žinoma, vyko karas. Tęsėsi jau ilgokai ir buvo išguldęs nebesuskaičiuojamą daugybę lavonų. Tačiau naujiena apie jaunosios mokytojos mirtį – dar vieną mirtį – pribloškė miestelį. Gatvės buvo tuščios. Liežuvautojos, paskalų nešiotojos, senos šarkos, visada pasiruošusios apkalbėti, šįkart sėdėjo namuose ir tylėjo. Kavinėse vyrai gėrė nekalbėdami. Buvo girdėti tik taurių, kaklelių, gurkšnių, tuštėjančių litrinių butelių garsai. Daugiau nieko. Kaip koks pagerbimas tyla – arba kaip šokas. Net vasara, regis, sustojo. Kelias apniukusias, slopias dienas saulė nedrįso išlįsti, slapstėsi už didžiulių gedulo spalvos debesų. Vaikigaliai nebesitrainiojo aplinkui, nebėjo žvejoti, nebemėtė akmenukų į langus. Net gyvuliai atrodė apatiški. Varpo dūžiai raikė laiką kaip nudžiūvusio medžio kamieną. Retkarčiais per kaimelį nuaidėdavo vilko staugimas – tai kvailelis Marcelis Meras, supratęs, kas nutiko, rėkė iš sielvarto susirietęs prie mokyklos durų. Gal verčiau visi būtume rėkę kaip jis. Gal tai vienintelis dalykas, ką tokiais atvejais galima daryti.

Turėjau apklausti Prokurorą. Taip įprasta smurtinės mirties atvejais, kitaip sakant, savižudybės, – juk reikia pagaliau įvardyti tikru vardu tai, kas nutiko. Taip, turėjau. Toks mano darbas. Bet neapklausiau. Ką naujo jis galėjo pasakyti? Greičiausiai nelabai ką. O aš būčiau stypsojęs priešais jį kaip asilas ir glamžęs kepurę, spoksojęs į grindis, lubas, savo rankas ir nedrįsęs užduoti tikrai esminių klausimų – beje, kokių? Merginą surado jis pats.

Bevaikštinėdamas pastebėjo pravirą langą ir pamatė kūną. Puolė, išlaužė iš vidaus užrakintas kambario duris, tada... tada... Nieko, baigta. Paėmė ją į glėbį, paguldė ant lovos. Pasiuntė iškviesti manęs. Šitai jau buvo man papasakojęs, kai Barzdos išvaryti laukan trypinėjome ant vejos neišmanydami, kur dėtis nei ko imtis.

Kelias dienas po to Destinatas tūnojo nematomas savo Pilaitėje. Valandų valandas pro langą žiūrėjo į namelį, tarsi jaunoji mokytoja dar būtų galėjusi iš jo išeiti. Barzda taip sakė tą įžymųjį vakarą, kai viską man papasakojo.

Pabandėme – šiek tiek aš, bet daugiausia meras – išsiaiškinti, ar Lilija Veraren turėjo giminių. Nieko neradom. Tik adresą ant laiškų vokų – ankstesnio buto šeimininkės, su kuria meras pakalbėjo telefonu, bet dėl šiaurietiškos tarties suprato tik kas antrą žodį. Suprato tik tiek, kad šeimininkė nieko nežinojo. Kai ateidavo laiškas, užrašydavo naująjį, Pilaitės adresą, kurį mergina buvo jai nurodžiusi.

– Ar daug laiškų ateidavo? – paklausė meras. Aš stovėjau šalia. Atsakymo taip ir nesulaukė. Telefono ryšys nutrūko. Be to, vyko karas. Netgi telefono ryšys kariavo – savaip.

Tada pasiteiravome laiškanešio Marcelio Krušo, kuriam niekaip nepavykdavo išnešioti pašto iki galo, nes pakeliui niekada neatsisakydavo pavaišinamas vynu, degtinuke, kava su romu, *Pernod* anyžių likeriu ir vermutais. Palei priešpiečius jau sėdėdavo atsirėmęs į skalbyklos sieną ir vograudavo apie politiką, kol galiausiai griausmingai užknarkdavo ant pilvo prispaudęs savo krepšį. O Pilaitė buvo į maršruto pabaigą, kai jis žygiuodavo jau kaip audringos jūros blaškomo laivo deniu. „Laiškų, aišku, būdavo laiškų Pilaitei, aš žiūrėdavau adreso, ne pavardės, jeigu parašyta Pilaitė – tai Pilaitė, ko čia dar sukti galvą! O ar Prokurorui, ar jaunajai panelei, koks mano reikalas. Paduodavau viską, o jisai atrinkdavo. Taip, laiškus – visada tiesiai į rankas, jokiu būdu ne Barzdai arba *Rimtajam*, Ponas Prokuroras taip liepė – juk jis ten šeimininkas, gal ne?“

Marcelis Krušo įmerkė didelę raupų išvarpytą nosį į savo konjako stikliuką, uosdamas skystį taip, lyg nuo to priklausytų jo išlikimas. Visi trys be kalbų išgėrėme, meras, laiškanešys ir aš. Paskui paėmėm dar po vieną. Daugiau nė žodžio. Mudu su meru retkarčiais susižvalgydavome ir kiekvienas suprasdavome, ką kitas galvoja. Tačiau kartu žinojome, kad nė kuris neišdrįsim nueiti ir paklausti Prokuroro. Tad nieko ir nesakėm.

Švietimo skyriuje irgi žinojo ne ką daugiau. Tik tiek, kad Lilija Veraren savanoriškai pasisiūlė dirbti mokytoja šiame rajone. Inspektorius, pas kurį aš specialiai nuvažiavau į V., privertė mane tris ketvirčius valandos laukti koridoriuje, kad pajusčiau jo svarbą. Jis atrodė labiau užsiėmęs savo dešiniuoju ūsu, kurio jam netgi sutepto pomada niekaip nepavyko priglostyti, negu jaunąja mokytoja. Kelis kartus su klaidomis pasakė jos pavardę, apsimetė besirausiąs po savo aplankus, pasižiūrėjo į dailų auksinį laikrodį, persibraukė plaukus, apsižiūrėjo švarius nagus. Žvelgė kvailo, tačiau to nežinančio veršio akimis, kaip tie gyvulėliai, kurie net į mirtį vedami nė nemykteli, nes nenutuokia, kad toks stebuklas egzistuoja. Kreipėsi į mane *Mielas drauge*, tačiau jo lūpose tai skambėjo kaip keiksmažodis, kaip negražiai išartikuliuotas garsas, kurio iš aukšto atsikratoma.

Po kiek laiko jis paskambino, bet niekas neatsiliepė. Tada šūktelėjo. Vėl be atsako. Galiausiai rėkte užriko, ir tarpdury išdygo paliegęs veidas, panašus į suvytusią ropę. Kas pusę minutės veidas kosėjo – iš labai giliai kylančiu kosuliu, įspėjančiu, kad laimingoms dienoms, kaip ir žmogaus kūnui, kažkada ateina galas. To beveik numirėliško veido savininkas vadinosi Mazeriulis. Inspektorius jo pavarde taškėsi taip, lyg pliektų bizūnu. Supratau, kad Mazeriulis yra Inspektoriaus sekretorius. Jis nuoširdžiai perkratė savo atmintį ir prisiminė merginą, prisiminė tą dieną, kai ji atvažiavo. Ne visada žmo-

gaus fizionomija atitinka amatą. Mazeriulis atrodė kaip lerva, puskvailis, užguitas, pasitikėjimo nekeliantis žmogysta – vis dėl savo išvaizdos, dėl suglebusio kūno, kuris, regis, vos laikėsi nesubyrėjęs. Ėmiau su juo kalbėtis apie merginą, papasakojau, kas nutiko. Net jei būčiau lazda jam į tarpuakį tvojęs, nebūtų pritrenktas labiau. Jam prireikė atsišlieti į staktą, pradėjo padrikai vapėti apie jaunystę, grožį, apmaudžią netektį, karą, galą. Likom tik dviese – aš ir Mazeriulis, su sakinys po sakinio vis ryškiau iškylančia šmėkla.

Idiotas Inspektorius puikiai tai pajuto, tad šnopuodamas trypinėjo mums už nugaros ir vis kartojo „Tai gerai... Tai jau gerai... Tai gerai tada...", lyg norėdamas kuo greičiau išgrūsti mudu pro duris. Išėjau iš kabineto su Mazeriuliu, nė neatsisveikinęs su ta krakmolu bei universaline parduotuve atsiduodančia apykakle. Durys trinktelėjo mums už nugaros, atsidūrėme sekretoriaus kabinetuke – į jį patį panašioje ankštoje, liūdnoje, asketiškoje patalpėlėje. Ten tvyrojo šlapios medžiagos, malkų, mentolio ir prasto tabako kvapas. Mazeriulis pasiūlė man kėdę prie krosnies, pats atsisėdo už savo rašomojo stalo, ant kurio ilsėjosi trys pūstapilvės rašalinės. Atsipeikėjo iš savo apstulbimo ir papasakojo, kaip Lilija Veraren atvažiavo. Labai paprastai, nieko naujo nesužinojau, bet malonu buvo girdėti kitą žmogų, ne iš mūsų miestelio, kalbant apie ją. Gera įsitikinti, kad neprisisapnavau, kad ji tikrai egzistavo, nes štai žmogelis, kurio gyvenime nepažinojau, su manimi apie ją šneka.

Galiausiai paspaudžiau Mazeriuliui ranką ir palinkėjau sėkmės – nė pats nežinau kodėl, tiesiog taip išsprūdo, tačiau jis, regis, nenustebo. Paprasčiausiai atsakė: „Kur jau man sėkmės, pats žinot..." Nieko aš nežinojau, bet jį matydamas galėjau įsivaizduoti.

Ką toliau? Galėčiau papasakoti apie Lilijos Veraren laidotuves. Buvo trečiadienis, tokia pat graži diena kaip ir ta, kai ji nusprendė su mumis atsisveikinti. Gal net karštesnė. Taip, galėčiau papasakoti – kaip švietė saulė, kaip vaikai nupynė girliandas iš vynuogių lapų ir rugių, kaip visi iki vieno gyventojai susirinko į bažnyčią, kaip joje vos tilpo tokia minia, apie atėjusį Burašą su savo jaunėle, pirmoje eilėje kaip našlį sėdėjusį Prokurorą, apie storąjį kunigą – neseniai atsikrausčiusį tėvą Liuraną, kuriuo iki tol gyventojai nelabai pasitikėjo, bet kuris sugebėjo rasti tinkamų žodžių išsakyti tai, ką tuomet daugelis jautė giliai širdyje; kunigas sutiko laidoti Liliją, kaip kuo natūraliausią ir savaime suprantamą dalyką. Taip, galėčiau visa tai papasakoti, bet neturiu jokio noro.

Labiausiai po šių įvykių pasikeitė Prokuroras. Kurį laiką jis dar reikalavo mirties bausmių, bet kažkaip be įkvėpimo. Dar blogiau – pasitaikydavo, kad susipainiodavo savo kaltinamosiose kalbose. Iš tikrųjų net ne visai taip. Tiksliau būtų sakyti, kad kartais bedėstydamas bylos faktus ar darydamas išvadas staiga sulėtindavo tempą, žvilgsniu nuklysdavo į dausas ir liaudavosi kalbėjęs. Tarsi iš savo tribūnos teismo rūmuose

persikeldavo kažkur kitur. Lyg pradingdavo. Aišku, tai niekada netrukdavo labai ilgai, ir tikrai niekam nebūtų šovę į galvą timptelėti jį už rankovės ir sugrąžinti prie reikalo, bet stodavo truputį nejauki tyla, o kai jis pagaliau pratęsdavo kalbą, regis, palengvėdavo visiems, netgi teisiamajam.

Prokuroras liepė užrakinti namelį parke. Daugiau ten negyveno joks nuomininkas. Kaip ir mokykla nebeturėjo mokytojo iki karo pabaigos. Destinatas irgi liovėsi ėjęs pasivaikščioti į parką. Vis rečiau išeidavo į lauką. Kiek vėliau sužinojome, kad tai jis sumokėjo už karstą ir antkapį. Visi nusprendė, jog tai labai gražu iš jo pusės.

Praėjus keliems mėnesiams po mokytojos mirties iš Leono Širerio – tarnavusio visų galų meistru V. teismo rūmuose – sužinojau, kad Destinatas pateikė prašymą išeiti į pensiją. Šireris nepanašus į niektauzą, bet aš nepatikėjau. Nes juk Prokuroro, nors ir nebe dvidešimtmečio jaunuolio, prieš akis laukė dar nemažai gražaus gyvenimo, be to, ką galėtų veikti išėjęs į pensiją – nebent mirtinai nuobodžiauti šimtui žmonių pritaikytame name vienas pats su dviem tarnais, kuriems nė trijų žodžių per dieną nepratardavo.

Klydau. 1916 metų birželio penkioliktąją Destinatas pasakė paskutinę kaltinamąją kalbą. Pasakė pats ja netikėdamas. Beje, tąkart nepasiekė, kad teisiamajam skirtų mirties bausmę. Kai teismo dalyviai išėjo iš salės, teismo pirmininkas pasakė santūrią trumpą kalbą, paskui pulkelis teisėjų (su Mierku prie-

šaky), advokatų, raštininkų ir keletas kitų žmonių išgėrė po taurelę. Aš irgi ten dalyvavau. Paskui daugelis nuėjo į *Rėbijoną* išleistuvių vakarienės. Daugelis. Aš nėjau. Į kompaniją išgerti putojančio vyno mane dar priimdavo, bet kur prasidėdavo tikrai prašmatnūs dalykai, kuriais mėgautis moki tik jeigu esi tarp jų gimęs, galėdavau drožti savais keliais.

Paskui Destinatas pasinėrė į tylą.

XII

DABAR TURIU GRĮŽTI Į TĄ 1917-ĄJĮ RYTMETĮ, KAI ANT ŠALNOS SUKAUSTYTO KANALO KRANTO PALIKAU NEDIDUKĄ *GRAŽUOLĖS GĖLELĖS* KŪNELĮ IR TEISĖJĄ MIERKĄ SU JO SUSTIRUSIA SVITA.

Prisiminimai gerokai migloti, tikra padrika makalynė, bet iš esmės puikiai atspindi mano gyvenimą, susiklosčiusį vien iš aštrių nebesuklijuojamų duženų. Norint perprasti žmones, reikia kastis ligi pat šaknų. Ir negana pakreipti laikmetį taip, kad viskas nušvistų tau palankia šviesa: reikia raustis po plyšius ir bandyti išspausti pūlius. Tenka susitepti rankas. Manęs neatgraso niekas. Toks mano darbas. Lauke naktis, o ką daugiau galėčiau veikti naktį, jeigu ne nusitvėręs kokią seną paklodę vis ją lopyti?

Mierkas tebestovėjo kiaušinio tryniu aplipusiais ūsais ir pasipūtusia podagros ambasadoriaus povyza. Žiūrėjo į Pilaitę ir puse lūpų šypsojosi. Varteliai į parką žiojėjo atviri, abipus jų žolė gulėjo ištrypta. Teisėjas ėmė švilpiniuoti ir lyg musmušiu

švaistytis savo lazdele. Nuo pro rūką prasiskverbusios saulės ėmė tirpti šerkšnas. Mes stypsojome suakmenėję kaip parko tvoros stulpeliai, į medžio puspadžius sustingusiais žandais. *Šašas* liovėsi užsirašinėjęs – apskritai, ką ten rašytis! Viskas pasakyta. „Taip taip taip..." – vėl ėmė niūniuoti Mierkas, siūbuodamas ant pirštų galiukų.

Paskui staiga atsigręžė į miesto žandarą: „Perduosit jam komplimentą nuo manęs!" Anas atrodė lyg iš debesų nukritęs: „Kam tokiam, Pone Teisėjau?" Mierkas į jį pažiūrėjo taip, tarsi anam vietoj smegenų košės būtų prikrėsta. „Kam? Ogi tam, kas išvirė kiaušinius, mano drauge, puikius kiaušinius, o jūs ką galvojote? Susiimkit!" Miesto žandaras atidavė pagarbą. Kai Teisėjas žmones vadindavo *mano drauge*, tai reikšdavo, kad joks tu ne draugas. Gebėdavo taip pavartoti žodžius, kad tie imdavo reikšti, ko paprastai neturėtų.

Dar ilgai būtume galėję taip stovėti – Teisėjas, kiaušinių nešėjas žandaras, *Šašas*, Brėšiu sūnus, Grospejis, Berfušas ir aš, kuriam teisėjas, kaip paprastai, nepratarė nė žodžio. Gydytojas su savo odiniu krepšiu ir ožiuko odelės pirštinėmis jau senokai išvažiavo. Paliko *Gražuolę Gėlelę*, teisingiau, jos kontūrus, mergaitės kūnelio kontūrus po šlapia antklode. Kanalu ir toliau sparčiai sruvo vanduo. Prisiminiau tuomet graikišką posakį, tiksliai neatkūriau, bet jame kažkas sakoma apie laiką ir tekantį vandenį, keletas paprastų žodžių, viską pasakančių apie gyvenimą ir ypač gerai priverčiančių suvok-

ti, kad gyvenimo tėkmės niekada nesugrąžinsi. Kad ir kaip stengtumeis.

Pagaliau atkako du greitosios pagalbos felčeriai pabalusiomis lūpomis, tirtėdami po plonyčiais baltais chalatais. Atvažiavę iš V. ilgai suko ratus, kol surado vietą. Teisėjas parodė jiems į antklodę ir mestelėjo: „Galit pasiimti!“ Nuskambėjo lyg kalbėtų apie seną kuiną ar nereikalingą lūženą. Aš išėjau. Niekam nė žodžio netaręs.

Tačiau reikėjo sugrįžti į pakrantę. Turėjau atlikti savo darbą – ne tik žmogaus pareigą, kuri irgi nėra pati lengviausia. Palaukiau iki ankstyvos popietės. Rytinė šalna atsileido, buvo beveik šilta. Galėjai pamanyti, kad išvis kita diena. Grospejį ir Berfušą pakeitė kiti du žandarai, saugojo įvykio vietą ir gainiojo šalin smalsuolius. Atidavė man pagarbą. Tarp maurų šmėžavo kuojos. Kartais viena kuri iškildavo į paviršių įkvėpti oro, paskui vikstelėjusi uodega nerdavo atgal į savo vietą nedideliame guote. Žolė žėrėjo nuo nesuskaičiuojamos galybės vandens lašelių. Viskas jau pasikeitę. Ant kranto nebebuvo matyti *Gražuolės Viendienės* kūno palikto įspaudo. Nieko nebeliko. Dvi antys pešėsi dėl svėrių kuokšto. Vienai pavyko įžnybti varžovei į kaklą, ir toji gailiai krykdama spruko šalin.

Pasisukiojau valandėlę mažai ką galvodamas – daugiau apie Klemensę ir mažylį jos pilve. Beje, truputį susigėdau, pamenu, kam galvoju apie juodu ir apie mūsų laimę vaikščiodamas šalia vietos, kur nužudyta mergaitė. Žinojau, kad už

kelių valandų juos pamatysiu, ją ir jos apvalų kaip dailus moliūgas pilvuką, kuriame pridėjęs ausį girdėdavau vaiko širdelės tuksėjimą ir jausdavau mieguistus jo krusčiojimus. Tą šalnotą dieną buvau, be jokios abejonės, laimingiausias žmogus šioje žemėje – tarp kitų žmonių, netoliese žudančių ir mirštančių kaip niekur nieko, visai šalia beveidžio žudiko, smaugiančio dešimtmetes aveles. Taip, pats laimingiausias. Ir netgi nesijaučiau kaltas.

Keisčiausia tyrime buvo tai, kad už jį atsakingas nebuvo niekas, bet kartu visi. Mierkas ėmėsi reikalo su azartu. Meras irgi kišo savo trìgrašį, žandarai šniukštinėjo iš tolo, tačiau įdomiausia, kad paradui vadovauti ėmėsi pulkininkas. Atkako kitą rytą po nusikaltimo motyvuodamas tuo, jog dėl karo padėties ir fronto zonos jis turįs kompetenciją mums nurodinėti. Jis buvo pavarde – skambančia kiek rusiškai – Matzijevas. Neapolio šokėjo laikysena, aksominiu balsu, atgal suglostytais briliantinu suteptais plaukais, plonyčiais ūsiukais, elegantiškas, lanksčiomis kojomis, graikų imtynininko torsu. Žodžiu, apolonas su kariniu laipsniu.

Tučtuojau supratom, su kuo turim reikalą: su kraujo mėgėju, tik įsitvirtinusiu palankioje pusėje, – toje, kur galima jį lieti ir gerti niekam neužkliūvant. Kadangi pritrūkęs klientų vietinis viešbutis užsidarė, jis apsistojo pas Baspeną, kuris nuomojo kelis kambarius ir pardavinėjo anglį, alyvą, tepalus bei mėsos konservus pro šalį keliaujantiems kariuomenės pulkams.

Karas tapo geriausiais Baspeno gyvenimo metais! Už nekuklią kainą jis pardavinėdavo tai, ko nuvažiavęs labai toli prisipirkdavo už grašius. Prisikimšdavo pinigų pilnas kišenes, dirbdavo dieną naktį, pravažiuojantiems intendantams iškišdavo būtinas ir nebūtinas prekes, kartais iš atgal iškeliaujančių pulkų atpirkdavo tai, ką pats pardavęs, ir perparduodavo į jų vietą atsiųstiems kitiems.

Pokario metais jis irgi nepatyrė didelių nepatogumų. Labai greitai pajuto karštligišką savivaldybių troškimą pagerbti kritusius kovoje. Baspenas išplėtė verslą, ėmė tonomis pardavinėti iš ketaus nulietus kareivius bei prancūziško šaunumo simbolius – gališkuosius gaidžius. Šiaurės rytų regiono merai graibstyte graibstė tuos sustingusius kovotojus su iškeltomis vėliavomis ir atstatytais šautuvais, kurių Baspeno užsakymu pripiešė vienas džiovininkas tapytojas, *parodų apdovanojimų laureatas*. Dvidešimt trijų modelių katalogas turėjo ką pasiūlyti kiekvienam skoniui ir kišenei, su papildomai pasirenkamomis marmurinėmis pakylomis, paauksuotomis raidėmis, obeliskais, cinkuotos skardos vaikais, tiesiančiais vainikus nugalėtojams, alegorinėmis Prancūzijos skulptūromis, kur ji pavaizduota kaip paguoda spinduliuojanti jauna deivė nuoga krūtine. Baspenas pardavinėjo tautinę atmintį ir prisiminimus. Savivaldybės mokėjo savo skolą numirėliams matoma ir ilgai išliekančia duokle, žvyruotomis aikštelėmis ir liepomis įrėmintais paminklais, prie kurių kasmet lapkričio vienuoliktąją

sveikažandis dūdų orkestras trenks skambius triumfo maršus ir virpins verksmingas sielvarto melodijas, aplink kurių pjedestalus valkataujantys šunys naktį kilnos užpakalines kojas, o balandžiai savomis išmatų puošmenomis papildys žmogaus sukurtąsias.

Baspenas puikavosi drūtu kriaušės formos pilvu, kurmio kailio kepure, su kuria nesiskirdavo nei žiemą, nei vasarą, tarp pajuodusių dantų nuolatos laikydavo įsikandęs saldymedžio pagaliuką. Sulaukęs penkiasdešimties tebebuvo viengungis, ir niekas neprisiminė jį kada nors turėjus meilės romaną. Uždirbtus pinigus stropiai kaupė, net negerdavo, nelošdavo ir niekada nepraūždavo jų V. viešnamiuose. Jokių silpnybių. Jokios prabangos. Jokių norų. Tik maniakiškai pirko ir pardavinėjo, kaupė auksą vardan nieko, tiesiog taip. Daugmaž kaip valstiečiai, iki stogo gegnių prisikemšantys daržines šieno, nors neturi gyvulių. Bet aišku, čia Baspeno reikalas, niekas to nedraudžia. Mirė 1931-aisiais turtingas kaip karalius nuo kraujo užkrėtimo. Neįtikėtina, kaip nepavojinga žaizdelė gali apnuodyti ar net sutrumpinti gyvenimą. Viskas prasidėjo nuo įdrėskimo ant pėdos, nuo vos pastebimo nubrozdinimo. Po penkių dienų jis gulėjo šaltutėlis ir pamėlęs, nuo galvos iki kojų išmargintas marmurinėmis dėmėmis. Galėjai palaikyti jį dažais išsiterliojusiu Afrikos laukiniu, tik be garbiniuotų plaukų ir ieties. Įpėdinio nepaliko. Niekas už jį nė ašaros nenubraukė. Ne todėl, kad jo nekentėme, toli gražu, tiesiog vien auksu besidomintys

ir niekada į kitą žmogų nepažvelgiantys nenusipelno gailesčio. Jis gyvenime gaudavo ko panorėjęs. Ne visi gali tuo pasigirti. Galbūt tokia ir buvo Baspeno gyvenimo prasmė – ateiti į šį pasaulį kolekcionuoti monetų. Kai pagalvoji, atrodo ne ką absurdiškiau už kitus užsiėmimus. Ir nugyveno gyvenimą gerai. Po mirties pinigai atiteko Valstybei – puiki našlelė ta Valstybė, visad linksma ir niekad nenešioja gedulo.

Kai pas jį apsigyveno Matzijevas, Baspenas davė jam gražiausią kambarį ir kaskart sutikęs nusikeldavo kurmiakailio kepurę. Tada ant jo viršugalvio tarp trijų ar keturių lyg dvikovoje besikaunančių plaukų pasimatydavo ropės žievę primenanti ir odą puošianti didžiulė raudonojo vyno spalvos Amerikos žemyno formos dėmė.

Pirmas svarbus dalykas, ką padarė Matzijevas atvykęs į mūsų miestelį: įsakė pristatyti jam gramofoną. Matydavome jį valandų valandas prie kambario lango praverta viena puse nepaisant spaudžiančio šaltuko, rūkantį plonyčius kaip pieštukai cigarus ir kas penkios minutės prisukinėjantį tą kosčiojantį aparatą. Klausydavosi visada tos pačios dainos, buvusio madingo šlagerio prieš kelerius metus, kai dar visi tikėjom, kad pasaulis amžinas ir kad pakanka sau įteigti, jog esi laimingas, kad tikrai toks taptum:

Karolina, aukis lakuotus savo batelius...
Karolina, aš tau sakau...

Dvidešimt, šimtą kartų per dieną Karolina audavosi savo dailučius batelius, o pulkininkas tuo metu elegantiškai rūkė išrietęs riešą, po žiedą ant kiekvieno piršto, pūsčiojo rusvus dvokius dūmus, juodomis akimis klaidžiodamas per aplinkinius stogus. Dar šiandien ta daina man tebeaidi galvoje, ir norisi nuo jos griežti dantimis. Anuomet, kai dar tebegalvojome apie *Gražuolę Gėlelę* ir mintyse vaizdavomės tai padariusio gyvulio veidą, skambanti pulkininko daina tarsi gręžtuvas lėtai sriegė savo sraigtą mums į smegenis pro kaukolėje kruopščiai pragręžtą skylę. Tiesą sakant, ta daina prilygo teisėjo kiaušiniams, jo *miniatiūriniams pasaulėliams*, su pasiskonėjimu suvalgytiems už poros žingsnių nuo lavono. Nenuostabu, kad juodu – Mierkas ir Matzijevas – iki tol vienas kito nepažinoję ir skirtingi kaip diena ir naktis, taip puikiai susikukavo. Iš esmės tai priklauso tik nuo niekšiškumo laipsnio.

XIII

TAČIAU NE VISKAS TAIP PAPRASTA. Neklysta tik šventieji ir angelai. Jei spręstume pagal tai, ką Matzijevas padarė ir ką ketinu dabar papasakoti, nė nemirktelėję priskirtume jį gausiausiai žemėje rasei – šunsnukių, kurie dauginasi greičiausiai ir klesti kaip tarakonai.

O juk tas pats Matzijevas prieš dvidešimt trejus metus iki *Bylos* susigadino karjerą ir ilgiausiai liko leitenantas, kai kiti tuo metu kopė į vis aukštesnius laipsnius, – ir vien todėl, kad buvo Dreifuso šalininkas, ir pala! Ne šiaip koks komiškas personažas arba, kaip tūkstančiai kitų, dreifusiečiu tampantis tik po gausiai aplaistytos vakarienės! Ne, Matzijevas anuomet pasielgė kaip tikras vyras, jis viešai palaikė mažąjį kapitoną, pareiškė tikįs jo nekaltumu, tuo gerokai brūkštelėdamas prieš plauką generaliniam štabui ir oficialiajai jo nuomonei bei nuteikdamas prieš save visus tuos, kurie būtų galėję išrūpinti jam spartų kilimą laipteliais ir pastūmėti žvaigždžių pusėn, – tų, kurios siuvamos ant uniformų antpečių ir spindi auksu.

Visa tai – Istorija iš didžiosios raidės, kaip sakoma, bet kuri dažnai nugrimzta užmarštin ir išplaukia paviršiun atsitiktinai, pasiknaisiojus palėpėse ar senų šiukšlių kupetose.

Tai nutiko 1926-aisiais, kai mirė mano tėvas. Teko grįžti į varganą gimtąją trobelę, kurioje užaugau. Nenorėjau ilgai ten užsibūti. Tėvas tik papildė mano mirusiųjų sąrašą, kuriame ir taip pakako žmonių, per akis. Tie namai man tapo mirusiųjų namais – motinos, išėjusios jau seniai, kai dar buvau bamblys, o dabar štai ir tėvo. Tai nebebuvo mano vaikystės namai. Atsidavė kapo duobe.

Net kaimelis atrodė visiškai nebepanašus į tą, kurį pažinojau. Po karo visi iš jo išsikėlė, palikę nuo ketverių bombardavimo metų išgriuvusias namų sienas ir skylėtas lyg šveicariškas sūris gatves. Pasiliko tik mano tėvas, nes išsikraustymas jam būtų reiškęs fricų pergalę, netgi po pralaimėjimo, ir Fantenas Markuaras, trenktas senis, kuris kalbėdavo su upėtakiais ir gyveno su baisiai sena karve vardu *Madam*.

Miegodavo juodu su karve susiglaudę šonais tvarte. Galiausiai supanašėjo – kvapu ir viskuo kitkuo, tik kad karvė, be jokios abejonės, turėjo daugiau sveiko proto ir mažiau tulžies. Fantenas nekentė mano tėvo. Tas nuoširdžiai atsakydavo tuo pačiu. Du bepročiai šmėklų kaimely, besisvaidantys per griuvėsius užgaulionėmis, kartais net akmenimis, kaip berniūkščiai raukšlėtomis kaktomis ir išklypusiomis kojomis. Kiekvieną rytą, dar prieš aušrą, Fantenas Markuaras ateidavo ir nusimo-

vęs kelnes prišikdavo prie mano tėvo durų. Kiekvieną vakarą mano tėvas, palaukęs, kol Fantenas Markuaras atguls miegoti savo karvės pašonėje, tą patį atlikdavo prie jo durų.

Tai tęsėsi metų metus. Kaip ritualas. Tam tikra pasisveikinimo forma. Mandagumas per antrą galą. Juodu pažinojo vienas kitą nuo mokyklos suolo ir nuo tada vienas kito nekentė, patys gerai nežinodami kodėl. Sukosi aplink tas pačias merginas, žaidė tuos pačius žaidimus, tikriausiai ir nuoskaudas patyrė tas pačias. Laikas juos išraižė raukšlėmis, kaip išraižo bet kurio žmogaus kūną ir širdį.

– Sakai, mirė?

– Tikrų tikriausiai mirė, Tėvuk Markuarai...

– Tai šunsnukis, šitaip man padarė!

– Amžius, nieko nepadarysi.

– Vadinasi, ir man amžius?

– Vadinasi.

– Tai šiknius, šitaip man pakiaulino! Kaip dabar gyvensiu?

– Išvažiuosit, persikelsit kitur, Tėvuk Markuarai.

– Gal tau galvoj negerai, snargliau, persikelt kitur... Toks pat asilas kaip tavo tėvas! Išdvėsa! Gali pamanyt, kad atėjo į svietą tik man gyvenimo pagadint... Ką dabar darysiu? Kaip manai, jam skaudėjo?

– Nemanau.

– Nė trupučio?

– Galbūt, nežinau, kas dabar gali pasakyti?

– Man tai skaudės, tikrai, jau dabar pradeda, tai bent šunsnukis...

Fantenas nužingsniavo tuo, kas kadaise buvo pagrindinė kaimelio gatvė, plačiais lankais apeidamas buvusias patrankos sviedinių duobes. Sakytum, šokėja, pensininkė šokėja, labai įpykusi ir kas tris metrus išvadinanti mano velionį tėvą „dvėsna“ bei „ištižėliu“. Paskui pasuko už Kamilio krautuvėlės *Malonios smulkmenos, niekučiai ir naujovės* kampo ir pradingo. Išlaužytos kadaise užkaltos vitrinos lentos styrojo kaip išsiklaipę milžiniško pianino klavišai.

Mano tėvo troba atrodė kaip šerno irštva. Mėginau atkurti prarastus įspūdžius, prisiminimus, anų laikų vaizdus. Bet niekas nė nekrustelėjo. Purvas ir dulkės viską sukaustė ankilozės sąstingiu. Namas priminė didelį karstą – neįtikėtino numirėlio, kuris norėjo viską išsinešti su savimi, bet galiausiai nepasiryžo. Prisiminiau, ką mokytojas pasakojo apie Egiptą, faraonus ir jų kapavietes, ligi skliautų prigrūstas žemiškųjų turtų. Tėvo namai atrodė panašiai, tik jis niekada nebuvo faraonas, tad vietoj aukso ir brangakmenių kūpsojo nešvarūs indai ir tušti vyno buteliai – visur, visuose kambariuose, suversti į didžiules vos negriūvančias permatomas kupetas.

Niekada nemylėjau savo tėvo, net nežinau kodėl. Bet neapykantos jam irgi nejaučiau. Tiesiog nesikalbėdavom. Tarp

mudviejų visada kaip rakštis styrojo mano motinos mirtis – kaip stora tylos uždanga, kurios nė vienas neišdrįso perplėšti ir ištiesti ranką kitam.

Buvusiame mano kambaryje jis buvo įsirengęs slėptuvę, niekinę tvirtovę, sudėliotą iš lubas siekiančių laikraščių krūvų. Iš lango palikta siaurutė anga, pro kurią galėdavo matyti apgriuvusį Fanteno Markuaro būstelį. Ant žemės prie to plyšio gulėjo dvi akmenų svaidyklės iš riešutinio dvišakio ir guminės padangos kameros, kokias susimeistrauja vaikigaliai šaudyti į varnas bei kaimo policijos įgaliotinį. Šalia jų – surūdijusių vinučių ir perlinkusių medvaržčių atsargos, prakąstas dešros gabalėlis, pusiau nugertas butelis sutirštėjusio vyno, nešvari stiklinė.

Toje slėptuvėje mano tėvas toliau kariavo karą, geležėlėmis bombardavo savo amžinąjį priešą, kai tas išeidavo į lauką. Įsivaizdavau, kaip jis valandų valandas kramsnoja, geria, viena akimi nuolatos stebi angą į dienos šviesą, ausimis gaudo garsus gatvėje ir vis prisipila dar vieną taurelę, kaip daro žmonės, kai, norėdami greičiau prastumti laiką, dažnai žvilgčioja į laikrodį. Paskui matau, kaip staiga čiumpa svaidyklę, deda šaudmenį, nusitaiko, palaukia priešo riksmų, išgirsta, žiūri, kaip anas trinasi šlaunį, arba žandą, arba sėdynę, gal net kraujuoja, grūmoja kumščiu ir plūsta jį bjauriausiais keiksmais, tuomet tėvas plekšnodamasis per kelius užsikvatoja, kad net plaučiai verčiasi lauk, kvatoja ilgai, kol juokas pradeda rimti ir virsta groteskiškais žagčiojimais, kol liaujasi juokęsis, kažką murma,

atsikvepia, surimtėja, vėl panyra į savo nuobodulį ir tuštumą. Drebančia ranka prisipila vyno, išgeria vienu mauku, pagalvoja, kas iš mūsų beliko, taip, nieko iš mūsų nebėr, kad nebeilgai šitaip truks, kad kiekviena diena – ilgas laikas, kad reikia dar kol kas laikytis, kad bus dar dienų, dar ir dar ir dar, gurkšteli tiesiai iš butelio ir galvoja, kad nieko iš mūsų nebėr.

Eidamas iš kambario petimi užkliudžiau laikraščių krūvą ir ta čežėdama kaip sausi lapai subyrėjo. Prie kojų pasklido pradingusios dienos, mirę metai, tolimos tragedijos. O pačiam vidury į akis krito stambiu šriftu užrašyta Matzijevo pavardė pavadinime virš vienos skilties straipsnelio.

Incidentas įvyko vieną 1894-ųjų gruodžio dieną. Teisingiau, vakare: leitenantas Izidorius Matzijevas – atkursiu žodžius, kaip buvo parašyta: *Vienos kavinės galinėje salėje susibūrusiam žmonių ratui pareiškė tikįs kapitono Dreifuso nekaltumu. Susirinkusi profsąjungininkų ir revoliucionierių publika Matzijevui plojo, o šis, vilkėdamas uniforma, taip pat šūktelėjo, kad jam gėda tarnauti armijoje, kuri uždaro į kalėjimą teisiuosius, o tikrus išdavikus palieka laisvėje.* Laikraštis rašė, kad Matzijevas sulaukė minios ovacijų, kurias nutraukė tik atvykę žandarai, kurie areštavo keletą asmenų, įskaitant patį Matzijevą, bei daugelį apkūlė guminėmis lazdomis. *Viešosios rimties drumstėjas, pažeidęs tylos kodeksą, savo žodžiais suteršęs Prancūzijos Respublikos kariuomenės garbę, leitenantas Matzijevas po dviejų dienų stojo prieš karinį tribunolą ir buvo nuteistas pusei metų arešto.*

Straipsnį sukurpęs rašeiva pabaigoje išreiškė pasipiktinimą jaunojo kariškio elgesiu ir pažymėjo, kad jo pavardė, beje, *iš skambesio labai jau priminė žydišką, rusišką arba net abi vienu metu*. Pasirašyta Amedėjas Prurijonas. Nuostabi idiotiška pavardė tokiam šunsnukiui. Kažin kaip susiklostė to Prurijono gyvenimas? Ar ilgai dar vėmė savo apgailėtiną kasdienę neapykantą ant pageltusio popieriaus, kurį, be jokios abejonės, daugelyje namų žmonės sunaudojo valytis užpakaliui. Prurijonas. Pavardė skamba kaip ligos pavadinimas, kaip įsisenėjusi, niekada taip ir neišgydyta pūslelinė. Esu tikras, kad Prurijonas iš veido priminė tarakoną, buvo kreivakojis, iš burnos jam dvokė ožiu – žodžiu, turėjo visus atributus, priderančius tiems, kurie spjaudosi tulžimi, o paskui kupini kartėlio pila gerklėn tuščiose aludėse, žvairuodami į susinepatoginusios padavėjos pasturgalį, kol ta šepečiu plauna grindis ir barsto pjuvenomis. Jeigu šiandien Prurijonas jau miręs, vadinasi, vienu menkysta žemėje mažiau. Jeigu dar gyvas, tikriausiai atrodo nekaip. Neapykanta yra negailestingas marinatas: nuo jos mėsa įgauna atmatų skonį. Iš tikrųjų Matzijevas, nors aš jį pažinau jau virtusį šiukšle, buvo kur kas vertesnis pagarbos. Bent kartą gyvenime jis nepadarė gėdos sau kaip žmogui. Kas gali pasigirti tuo pačiu?

Straipsnį pasiėmiau kaip įrodymą. Tik nežinau, kieno įrodymą! O tada išėjau iš namų ir niekada ten nebegrįžau. Gyvenimas nepakenčia sugrįžimų. Prisiminiau Matzijevą, plony-

čius, pomada suteptus jo ūsiukus, suktus cigarus, gramofoną, iš kurio liedavosi ana dainelė. Jis irgi nugrimzdo laike su visa savo manta, kai tik *Byla* baigėsi, – turiu galvoje, baigėsi jiems. Aišku, jis ir toliau klajojo iš vietos į vietą, visur gabendamasis savo *Karoliną* ir ieškodamas nežinia ko. Jei sutikdavai jo žvilgsnį, atrodydavo taip, lyg pagaliau jis atkeliavo kur norėjęs. Tačiau kur – niekas nežinojo. Bet atkeliavo. Ir kad ten, kur jis yra, nebėra prasmės blaškytis. Baigta. Kad jam beliko tik laukti paskutinio susitikimo.

Šiąnakt ištisas valandas snigo. Girdėjau sniegą gulėdamas lovoje ir bandydamas užmigti. Girdėjau jo tylą ir už nevisiškai uždarytų langinių nujaučiau su laiku vis ryškėjantį erdvų jo baltumą.

Visa tai, tyla ir baltas paklotas, dar labiau atskiria mane nuo pasaulio. Tarsi šito man trūktų! Klemensei patikdavo sniegas. Ji netgi sakydavo: „Jei ims snigti, tai bus gražiausias apdaras mūsų vaikeliui..." Nė pati nesuprato, kaip taikliai pasakė. Gražus apdaras pravertė ir jai pačiai.

Septintą pravėriau duris. Peizažas priminė konditeriją – visur plakta grietinėlė ir debesys cukraus pudros. Sumirksėjau, lyg išvydęs stebuklą. Žemu dangumi per kalvos viršūnę ritosi sunkūs debesų kamuoliai, o nuo paprastai kaip vienaakė pabaisa besispjaudančios Gamyklos šįkart tarsi melodija sklido jaukus murkimas. Naujas pasaulis. Arba pirmas naujo pasau-

lio rytas. Lyg būtum pirmasis žmogus. Kol dar niekas nespėjo suteršti žingsnių pėdsakais ir bjauriais poelgiais. Nemoku gražiai pasakyti. Žodžiai – sudėtingas dalykas. Gyvenime beveik nekalbėjau. Rašau *gyvenime*, tarsi jau būčiau miręs. Iš esmės taip ir yra. Pati tikriausia tiesa. Jau labai seniai jaučiuosi miręs. Apsimetu, kad kolei kas gyvenu. Bet tai – tik bausmės atidėjimas.

Mano žingsniai – reumato susukti išdavikai, bet puikiai žino, ko nori: priversti mane vaikščioti ratu. Kaip asilą, pakinkytą į girnas, kurios mala nesamus grūdus. Nori privesti mane prie šerdies. Tai dėl jų kaltės atsidūriau ant kranto prie mažojo kanalo, besidriekiančio per baltą plynę žalia, tirpstančiomis žvaigždėmis apkraštuota juostele. Klampojau per sniegą ir mąsčiau apie Bereziną. Galbūt štai ko man reikėjo – epopėjos, kuri įtikintų mane giliai širdy, kad gyvenimas turi prasmę, kad klaidžioju į gerąją pusę, kad keliauju tiesiai į istorijos knygas, amžių amžiams, kad teisingai padariau, šitiek kartų atidėjęs savo išėjimą, kai paskutinę akimirką ištraukdavau gerklėn įsigrūstą Gašentaro karabino vamzdį rytais, kai jausdavausi tuščias kaip išdžiūvęs šulinys. Šautuvo skonis... be galo keistas! Liežuvis prikimba. Peršėjimas. Vyno, paties prasčiausio vyno prieskonis.

Peštasi kiaunių. Ant sniego apsiausto aštrianagės jų letenėlės primargino kaligrafo raštų, arabeskų, pamišėliškų žodžių. Pilvai irgi paliko tarsi šleifus, lengvas šliūžes, tai nutolstančias

viena nuo kitos, tai susikryžiuojančias, susiliejančias, tai vėl persiskiriančias ir nutrūkstančias, lyg tuodu gyvuliukai akies mirksniu būtų išskridę dangun.

„Būk tu man toks senas, bet šitoks kvailas..."

Pamaniau, kad šaltis krečia su manimi išdaigas.

„Ar galą nori gauti?" – vėl prabilo balsas lyg iš tolybių, gergždžiančiomis priebalsėmis ir metaliniu skambesiu. Net neprireikė atsigręžti – ir taip žinojau, kas kalbina. Žozefina Molpa. Mano amžiaus. Tų pačių metų gimimo. Iš to paties kaimelio kaip aš. Čia atsirado trylikos, iki dvidešimties dirbo tarnaite, atliekančia visus buities darbus, keldavosi iš vienos pasiturinčios šeimos į kitą, pamažu pradėjo išgėrinėti, kol visiškai įjunko ir neberado pas ką įsidarbinti. Iš visur išvaryta, išmesta, išgrūsta pro duris, nebeįsileidžiama, neturinti kur dėtis. Galiausiai jai nebeliko nieko kita, kaip verstis – daugybę metų – dvokiančia prekyba nuluptais triušių, kurmių, žebenkščių, šeškų, lapių, visų įmanomų žvėrelių kailiais, dar kruvinais, šviežiai nudirtais peiliu. Daugiau nei trisdešimt metų ji važinėjo gatvėmis su savo idiotišku vežimėliu ir šūkčiojo kaip skanduotę „triušių kailiai! žvėrelių kailiai! triušių kailiai!", pamažu persiėmė mėsišku maitos kvapu ir nugalabytų gyvūnų išvaizda, įgavo melsvos jų odos, apsiblaususių akių spalvą, o juk kadaise buvo graži kaip lėlytė.

Už kelis grašius Žozefina, vaikigalių pravardžiuojama *Skūra*, parduodavo savo lobius Elfegijui Krošmorui, kuris ver-

tėsi kailiadirbyste buvusiame malūne ant Gerlantės kranto aukštupio link, už šešių kilometrų nuo mūsų. Senas, pusiau sugriuvęs malūnas pro plyšius sėmė vandenį kaip didelis prakiuręs laivas, bet vis dėlto stovėjo, metai iš metų.

Krošmoras retai atvažiuodavo į miestelį. Bet kai apsilankydavo, galėdavai lengvai atsekti jo pėdsakais. Visi puikiai žinodavo, kokia gatve jis praėjo, – taip baisiai nuo jo dvokdavo žiemą vasarą, rytą ir vakarą, tarsi pats būtų per dienų dienas išrūgęs savo šarmų kubiluose. Vyras buvo labai gražus, aukštas, juodais žvilgančiais atgal sušukuotais plaukais, ryškių gražiai žydrų akių. Labai gražus viengungis. Man jis visuomet atrodė kaip amžinas pasmerktasis, sako, graikai tokių turėjo – kurie ridendavo akmenis arba kuriems lesdavo kepenis. Gal Krošmoras buvo nusikaltęs, padaręs kokį nors baisų dabar jį persekiojantį nusikaltimą? Galbūt štai taip vienatvėje ir dvėselienos smarvėje atpirkinėjo kaltę, nors ištrynus levandomis ir jazminais visos moterys alptų jam prie kojų?

Žozefina kas savaitę atveždavo jam savo grobį. Ji dvoko nebejausdavo. O nuo vyrų jau seniai buvo nusprendusi nusigręžti bei jų vengti, visą gyvenimą nugyveno santuokoje tik su pačia savim. Elfegijus Krošmoras sutikdavo ją kaip karalienę, – pati man pasakojo, – pavaišindavo taure karšto vyno, galantiškai pakalbėdavo apie orą ir kailius, šypsodavosi jai tokia šypsena, kaip sakiau. Paskui sumokėdavo, padėdavo iškrauti vežimėlį, galiausiai palydėdavo iki kelio, kaip tikras kavalierius.

Nuo dvidešimties metų Žozefina gyveno pačiame Šabli gatvės gale, beveik laukuose. Ne name, ne, tiesiog tarp kelių nuo lietaus užjuodusių ir per kažkokį kasdienybės stebuklą krūvoje besilaikančių lentų. Tamsi kaip anglis būdelė gąsdindavo vaikus, ir visi įsivaizdavo, kad ji ligi lubų prikimšta smirdančių kailių, negyvų žvėrių, išskrostų paukščių ir ant lentučių ištemptų per letenėles prikaltų pelių. Niekas niekada ten neužeidavo. Man porą kartų teko pas ją apsilankyti. Savo akimis nepatikėtum. Lyg žengtum pro tamsybių vartus, o įžengtum į šviesos karaliją. Sakytum, lėlių namelis, švarutėlis, švytintis rožinėmis spalvomis ir kur tik įmanoma apraišiotas garbanotais kaspinėliais.

„Gal tikėjaisi, kad gyvensiu kiaulininke?" – paklausė Žozefina pirmą kartą, nes aš stovėjau išsižiojęs lyg iš vandens ištrauktas karšis ir šaudžiau akimis į visas puses. Ant dailia staltiese užtiesto stalo stovėjo pamerkta puokštė vilkdalgių, ant sienų dažytuose rėmeliuose kabojo šventi paveikslėliai ir angeliukų portretai, kokius kunigai dalija per komunijas ar bažnyčios choro vaikams.

„Tu jais tiki?" – pasiteiravau tuomet Žozefinos, smakru mostelėjęs į žavingąją galeriją. Ji truktelėjo pečiais – ne tiek pašaipiai, kiek norėdama parodyti, jog atsakymas savaime suprantamas, jog apie tai nėra ko ir kalbėti.

„Jeigu turėčiau gražių varinių katilų rinkinį, pakabinčiau lygiai taip pat, ir efektas būtų toks pats, jie leistų pajusti, kad

pasaulis ne toks bjaurus, kad retkarčiais pasitaiko aukso trupinių ir kad iš esmės gyvenimas ir yra tų aukso grynuolių ieškojimas.“

Ant peties pajutau jos ranką. Paskui antrą, galiausiai vilnonio audinio šilumą.

„Ko sugrįžinėji čionai, Dadi?“ Žozefina visada mane taip pravardžiuodavo, nuo tada, kai buvome septynmečiai, nors niekada nesužinojau kodėl. Jau žiojausi atsakyti, ruošiau skambias frazes, stovėdamas sniege prie pat vandens, vienmarškinis. Bet nuo šalčio drebėjo lūpos, staiga pasijutau toks sustiręs, kad niekada nebegalėčiau iš ten pasitraukti.

– Pati irgi sugrįžti, ne?

– Aš tik ėjau pro šalį, tai kas kita. Manęs sąžinė negraužia. Padariau, ką reikėjo. Atlikau savo vaidmenį, tu gi žinai.

– Bet aš tavim patikėjau!

– Tu vienintelis...

Žozefina patrynė man pečius. Papurtė, ir į kraujagysles partekančio kraujo skausmas nupliekė kaip rimbas. Paskui ji paėmė mane už parankės ir nuėjom, kaip keista porelė, per sniegą ir žiemos rytmetį. Žingsniavom nekalbėdami. Kartais pažvelgdavau į seną jos veidą, ieškodamas mergaitės bruožų. Tačiau tai tas pats, kaip tikėtis rasti mėsos ant skeleto. Leidausi vedamas, kaip vaikas. Norėjosi užsimerkti ir miegoti stačiomis, kartu ir toliau dėliojant kojas vieną po kitos, giliai širdy

tikintis daugiau nebeatsimerkti, kad niekad nesibaigtų ta mirtis arba lėtas ėjimas be pabaigos ar tikslo.

Kai grįžom, Žozefina valdingai pasodino mane į didįjį krėslą ir apmuturiavo trim sluoksniais paltų: perėjau į kūdikio būseną. Nuėjo virtuvėn. Prikišau kojas prie krosnies. Pamažu į kūną grįžo pojūčiai, impulsai, skausmai, trakštelėjimai, nuskirdimai.

Ji padavė man didelį karštą puodelį, kvepiantį slyvomis ir citrina. Nieko netaręs išgėriau. Ji irgi gėrė. Baigusi pliaukštelėjo liežuviu:

– Kodėl daugiau nebevedei?

– O tu, kodėl likai viena?

– Apie vyrus viską sužinojau dar penkiolikos nesulaukusi. Nė neįsivaizduoji, ką reiškia būti tarnaite! Tuomet pagalvojau – daugiau niekada, ir tesėjau žodį. Tu – visai kas kita...

– Supranti, aš kalbuosi su ja, kiekvieną dieną. Kitai neliko vietos.

– Pripažink, kad ir pamėgdžiojai Prokurorą!

– Nieko panašaus.

– Ką čia kalbi... Tiek laiko nesiliauji galvojęs – tas pats, lyg būtum jį vedęs. Metams bėgant man net atrodo, kad pradedi su juo supanašėti, kaip nutinka senoms poroms.

– Kvaila tu, Fifina...

Patylėjom, paskui ji vėl prakalbo:

– Tą nelemtą vakarą aš jį mačiau, prisiekiu, savo akimis mačiau, nors anas šiukšlė nenorėjo manim tikėti, kuo jis ten vardu buvo, tas kuilys su kostiumu?

– Mierkas.

– Graži pavardė! Tikiuos, jau miręs?

– Trisdešimt pirmaisiais, nuosavas arklys kanopa suknežino galvą.

– Taip jam ir reikia. Kartais mirtis pradžiugina. Bet kodėl nepatikėjo tavim? Juk tu policininkas!

– O jis teisėjas...

Ir vėl nuskriejau praeitin per praėjusių metų virtinę, vėl į tą patį tašką. Kelią puikiai žinau. Tarsi grįžčiau į pažįstamą kraštą.

XIV

ŽOZEFINA ATĖJO PAS MANE TREČIĄ DIENĄ PO TO, KAI BUVO SURASTAS *GRAŽUOLĖS GĖLELĖS* KŪNAS. Tyrimas stovėjo vietoje. Žandarai apklausinėjo ką įmanydami. Matzijevas klausėsi savo dainelės. Mierkas išvažiavo atgal į V., o aš bandžiau suprasti.

Duris jai atidarė Klemensė su savo be galo storu pilvu, kurį laikydavo apglėbusi abiem rankom ir nesiliaudama juokdavosi. Šiek tiek pažinojo Žozefiną, tad įsileido vidun, nepaisydama kaliausiškos pastarosios išvaizdos bei raganiškos reputacijos.

– Tavo žmona buvo tokia švelni... – Žozefina vėl tiesė man pilną puodelį.

– Gerai nebepamenu jos bruožų, – pridūrė, – tik prisimenu tą švelnumą, joje viskas buvo švelnu – akys, balsas.

– Aš irgi pamiršau, išdilo jos veidas... Dažnai bandau įsivaizduoti, atrodo, jau ima prieš akis ryškėti, bet paskui išblėsta, nieko nebelieka, tada trankau sau per veidą, rėkiu ant savęs...

– Kurių galų, kvaileli?

– Kaip galima pamiršti veidą tos, kurią mylėjai... Aš menkysta.

Žozefina gūžtelėjo pečiais.

– Niekad nesu mačiusi nei menkystų, nei šventųjų. Niekas nėra vien juoda arba vien balta, daugiausia vyrauja pilka. Žmonės ir jų sielos – irgi. Tu esi pilka siela, gražiai pilka, kaip ir visi mes...

– Tai tik žodžiai...

– O ką turi prieš žodžius?

Anąkart ją pasodinau, ir ji vienu ypu labai tiksliais žodžiais išklojo savo istoriją. Klemensė nuėjusi užsidarė miegamajame. Žinojau, ką jau kelias savaites ten veikė su virbalais, melsvais ir rausvais vilnonių siūlų kamuoliukais, nėrinėliais. Kol Žozefina kalbėjo, aš retkarčiais vis pagalvodavau apie ją, sėdinčią gretimame kambaryje, apie virbalais lakstančius jos pirštus, apie pilvą, kuriame iš vidaus žvaliai spardėsi kojytės ir baksnojo alkūnės.

O paskui į kambarį po truputį įslinko permirkęs *Gražuolės Gėlelės* kūnas. Atsisėdo šalia manęs, tarsi atėjusi pasiklausyti, ką Žozefina turi papasakoti, patvirtinti arba paneigti. Po kiek laiko nebegalvojau apie nieką kita. Tik klausiausi Žozefinos. Žiūrėjau į *Gražuolę Gėlelę*, jaunutės numirėlės veiduką, užmerktas akis, nuo amžinojo šalčio pamėlusias lūpas. Ji, regis, šypsojosi, kartais linktelėdavo galva, lūpos tarsi sakė „taip, tikrai, teisybę *Skūra* sako, viskas taip ir nutiko“.

Taigi, diena prieš surandant kūną. Apie šeštą valandą, Žozefinos teigimu. Prietema, klastingų užpuolimų ir nemačiomis nugvelbtų bučinių metas. Žozefina traukia savo vežimaitį namo ir vis pasišildo sriūbtelėdama iš gertuvėlės su degtinuke, kurią visada nešiojasi apsiausto kišenėje. Labai keista, bet gatvėse, nepaisant šalčio, vaikštinėja būriai luošių, kaip neeilinėmis dienomis: išlindę lauk visi berankiai, vienakojai, subjaurotieji, beakiai, sulopytagalviai, puspročiai slampinėjo iš vienos knaipės į kitą, vildamiesi, jog tuštindami taures užpildys širdis.

Iš pradžių, po pirmųjų mūšių, labai keistai jautėmės matydami tuos mūsų bendraamžius vyrukus, sugrįžtančius sviedinių skeveldrų sudarkytais veidais, kulkosvaidžių suvarpytais kūnais. Mes šiltai ir ramiai gyvenome savo siauručius gyvenimėlius.

Žinoma, karą girdėjome. Matėme pranešimus apie jį mobilizaciją skelbiančiuose plakatuose. Skaitėme laikraščiuose. Bet iš tikrųjų mes nuo jo išsisukome, prisitaikėme, kaip susitaikoma su blogais sapnais bei apmaudžiais prisiminimais. Karas beveik nepriklausė mūsų pasauliui. Lyg koks filmas.

Todėl kai pirmoji sužeistųjų vilkstinė, – turiu galvoje tikrus sužeistuosius, kuriems iš kūno belikusi raudona košė ir kurie suguldyti sunkvežimiuose ant apskretusių neštuvų pusbalsiu vaitojo, poteriavo savo motinų bei žmonų vardus, – taigi, kai atvažiavo pirmoji vilkstinė, mes tarsi gavome gerą spjūvį į

veidą. Staiga stojo reikšminga tyla, visi susirinkome pažiūrėti tų klipatomis virtusių vyrų, kol slaugučiai traukė juos lauk ir kimšo į ligoninę. Sustojome dviem tankiomis kupstuotomis eilėmis, kaip garbės rikiuotė, gėdos rikiuotė, moterys kramtėsi lūpas ir be perstojo verkė, o mes kiti širdies gilumoje jautėmės kvaili, susigėdę ir – nors negražu, bet reikia pripažinti – patenkinti, pagauti žiauraus ir nesveiko džiaugsmo, kad jie, o ne mes, guli ana ten sumaitoti ant neštuvų.

Tai prasidėjo 1914-ųjų rugsėjį. Pirmus sužeistuosius žmonės lepino be galo be krašto. Nesibaigiantys lankytojai, lauktuvėms buteliai, pyragai, meduoliai, likeriai, dailūs batisto marškiniai, aksominės kelnės, rūkytos dešros, pirktinis vynas.

Paskui laikas padarė savo. Laikas ir sužeistųjų skaičius, nes juos vežė diena iš dienos, pilnomis vilkstinėmis. Pripratome. Netgi ėmėme truputį bodėtis. Jie pyko ant mūsų, kam saugiai sau gyvename, o mes pykome ant jų, kam lenda mums į akis su savo tvarsčiais, nutrauktomis kojomis, pusiau užgijusiomis perskeltomis galvomis, perkrypusiomis lūpomis, nurautomis nosimis, visais tais dalykais, kurių mielai būtume nematę.

Tada miestas tarsi pasidalijo į du – mūsų miestą ir jų. Du miestai vienoje vietoje, bet nusigręžę vienas nuo kito, su skirtingais pasivaikščiojimų keliais, kavinėmis, valandų grafikais. Du pasauliai. Pasitaikydavo ir užgaulionių, barnių, apsikumščiavimų. Priešingas stovyklas sutaikydavo tik našlė Blašar, kuri neskaičiuodama ir nesirinkdama praskėsdavo šlaunis tiek vie-

niems, tiek kitiems, civiliams ir kariškiams, bet kuriuo dienos ar nakties metu. Eilė prie jos namų, nusidriekianti kartais net dešimt metrų, buvo lyg neutrali teritorija, kur laukiantieji vėl galėdavo vieni į kitus žiūrėti, kalbėtis, bičiuliautis, belaukdami gilaus užsimiršimo, glūdinčio našlės pilve. Ji beveik ištisas dienas leido gulėdama didžiulėje lovoje, išskėtusi kojas, po besišypsančiu mirusiu savo vyru jaunavediškais apdarais juodu kaspinu perjuostame portrete. Kas dešimt minučių vis kitas nekantraujantis vyriškis užimdavo vietą, prieš trejus metus paliktą velionio, kai Gamykloje jam ant makaulės užgriuvo tona anglies.

Sutikusios našlę Blašar gatvėje, senos davatkos spjaudydavo pavymui. Pasipildavo riebūs žodžiai – „kurva, kekšė, paleistuvė, šliundra, ištvirkėlė, vadala, ĭškruša, nuopisa“ ir daug kitų. Bet Agotai – toks jos vardas – būdavo nusišvilpt kaip ant pernykščio sniego. Kai kurie po karo medaliais apdovanotieji tikrai nepasitarnavo tiek, kiek ji. Būkim teisingi. Ar daug kas sugebėtų dalyti kitiems savo kūną ir jo šilumą, net už pinigus?

1923-iaisiais Agota Blašar uždarė langines, užrakino duris, pasiėmė lengvą lagaminėlį ir su niekuo neatsisveikinusi pašto karieta išvažiavo į V. Ten sėdo į Šalono ekspresą. Šalone persėdo į traukinį Paryžiun. Po trijų dienų Havre įlipo į *Borealio* laivą, o po dviejų mėnesių išsilaipino Australijoje.

Knygose rašo, kad Australijoje yra dykumų, kengūrų, laukinių šunų, bekraščių lygumų, žmonių, tebegyvenančių lyg urvinis žmogus, ir naujutėlių kaip ką tik nukalta moneta

miestų. Nė nežinau, ar tikėti. Kartais knygos meluoja. Tačiau tikrai žinau, kad nuo 1923-iųjų Australijoje yra našlė Blašar. Galbūt ištekėjo ten antrą kartą. Gal netgi turi vaikų ar parduotuvėlę. Gali būti, kad visi pagarbiai su ja sveikinasi plačiai šypsodamiesi. Galbūt atsiskyrus nuo mūsų vandenynais jai pavyko visiškai mus pamiršti, vėl tapti tyra, be praeities, be skausmo, be nieko. Galbūt.

Tačiau aną lemtingą vakarą pas ją svečiavosi ne visi sužeistieji. Gatvėse jų vaikštinėjo daugybė, vos tilpo, daugelis girtutėliai, užkabinėjo praeivius, rėkliojo ir vėmė, slampinėjo būriais. Todėl Žozefina, norėdama jų išvengti, suka su savo vežimėliu į šonines gatveles ir, užuot stūmusis Spaudyklos, po to Mezjo gatvėmis, pro bažnyčią, vėl aukštyn už merijos bei kapinaičių link, ligi savo lūšnelės, verčiau nusprendžia keliauti palei mažąjį kanalą, nors takas siauras ir ji žino, kad su vežimėliu, negana to, pakrautu, teks pavargti. Be to, lankstas geru kilometru pailgina kelią namo.

Šalta. Nuo šalnos viskas net traška. Žozefinai varva nosis, o gertuvėlė tuščia. Dangus pilkšvai melsvų atspalvių, jame kaip sidabrinė vinis žybsi pirmoji žvaigždė. Vežimėlis aižo sniego plutą, kailiai suragėję kaip lentos. Žozefina kilsteli ranką pasitrinti nosį, į kurią spragtelėjo ledukas. Ir tada, tą akimirką tolumoje, daugmaž už šešiasdešimties metrų – be jokios abejonės, prisiekia – ant mažojo kanalo kranto staiga pamato stovinčią *Gražuolę Gėlelę*, besikalbančią su aukštu vyriškiu,

truputėlį palinkusiu prie jos, gal kad geriau ją matytų arba girdėtų. O tas vyriškis, temstančioje ir atsisveikinti besiruošiančioje žiemos pavakarėje stovintis sustingęs juodai apsirėdęs vyriškis – tai Prokuroras. Pats Pjeras Angelas Destinatas. Žozefina galinti ranką duoti nukirsti ir liežuvį išrauti. Jis. Su mergyte, beveik sutemus. Vieni. Vienudu. Jis ir ji.

Nuo to vaizdo prietemoje Žozefina sustingo vietoje. Toliau taip ir nebėjo. Kodėl? Todėl. Jeigu reikėtų visada paaiškinti, kodėl ką darai, visus judesius, mintis, poelgius, galo nebūtų. Taigi, Žozefina virto lyg medžiokliniu šuva – kas čia keista? – tą gruodžio septynioliktąją, temstant, nes ką tik priešais save šaltyje pamatė V. Prokurorą, besišnekantį su jauna gėlele ir uždėjusį jai ranką ant peties, tikrai taip, ranką ant peties, dėl šito irgi galinti prisiekti. „Už šešiasdešimt metrų, patamsy, įžiūrėtum ranką ant peties, juo labiau būdamas gerai kauštelėjęs! Gal šaipotės iš mūsų?“ – atsakys jai vėliau, kai kvos, – papasakosiu paskui. Žozefina laikosi savo. Tikrai ten buvo jis. Ir ji. Ir nuo penkių gurkšnių karčiosios jai nepradeda vaidentis akyse!

Na ir kas? Argi blogai, kad Destinatas ir *Viendienė* kalbėjosi? Jis ją pažinojo. Ji irgi pažinojo jį. O kad matė juos toje pačioje vietoje, kur kitą rytą ją rado pasmaugtą, – ką tai įrodo? Nieko. Nieko arba viską, kaip pažiūrėsi.

Iš kambario nebegirdėjau jokių garsų. Gal Klemensė užmigo. Ir mažylis jos pilve, irgi užmigo. Žozefina baigė kalbėti ir žiūrėjo į mane. Įsivaizdavau jos nupasakotą sceną. *Gražuolė Vien-*

dienė jau tyliai išslinko iš kambario, prie lieso suledėjusio kūnelio prikibusiais šlapiais rūbais. Nusišypsojo man ir pranyko.

– Ir ką tada? – paklausiau Žozefinos.

– Kaip ką?

– Priėjai prie jų?

– Ne kvaila gi... Nuo Prokuroro verčiau laikytis atokiau!

– Tai ką darei?

– Grįžau iš kur atėjusi.

– Taip juos ir palikai?

– Kas daugiau lieka? Negi eisi žvakės jiems palaikyti? Ar pūslės su karštu vandeniu pasiūlyti?

– O tu tikra, kad ta mergaitė buvo jinai?

– Kaipgi! Juk gatvėmis nevaikšto dešimtys mergaičių aukso geltonumo kepurėmis, be to, anksčiau tądien buvau sutikusi ją beeinančią į tetos namus. Ten tikrai buvo ji, patikėk manimi.

– Ką ji galėjo veikti ant kanalo kranto?

– Tą patį, kaip aš, po galais! Bandė apeiti kariauninkus! Už poros šimtų metrų turėjo išeiti į aikštę ir sėsti šeštos valandos pašto karieton... Ar neturėtum ko išgerti, baigiu perdžiūt bešnekėdama.

Ištraukiau dvi stiklines, butelį, truputį sūrio, vieną dešrą ir vieną svogūną. Tylomis išgėrėm ir užkandom, daugiau nieko vie-

nas kitam nepasakėm. Žiūrėjau į Žozefiną, lyg kiaurai per ją bandydamas įžiūrėti jos pavaizduotą sceną. Ji krimsnojo kaip pelytė ir dideliais gurkšniais gėrė vyną, kaskart švelniai žaviai klaktelėdama liežuviu. Lauke sodriai krito snaigės. Tūpė ant lango stiklo ir tarsi rašė raides, kurios vos išvedžiotos tirpo ir varvėjo srauniais upeliukais, lyg ašaros ant nesamo skruosto. Oras bjuro. Nudrisko puošnūs šalčio parėdai, ir speigas atsileido. Rytmetys turėjo atsibusti purvo ir polydžio veidu. Teatro aktorės po orgijų nakties mina.

Buvo vėlu. Virtuvės kampe paklojau čiužinį ir porą antklodžių. Įtikinau Žozefiną važiuoti su manim į V. ir viską papasakoti Mierkui. Auštant turėjom iškeliauti. Ji užmigo kaip akmuo, per miegus sumurmėjo keletą žodžių, kurių aš nesupratau. Kartais sudunksėdavo patranka, bet nepiktai, tik norėdama priminti, kad tebėra, kaip blogio varpinė.

Į miegamąjį eiti nedrįsau. Bijojau sutrinksėti ir pažadinti Klemensę. Susmukau į fotelį – tą patį, kur ir dabar tebetupiu, retkarčiais jis man primena didžiulį švelnų delną, kuriame glaudžiuosi. Galvoje dar kartą perkračiau, ką girdėjęs iš Žozefinos. Užsimerkiau.

Apyaušriais iškeliavom. Klemensė atsikėlė, suruošė mums pilną karštutėlį kavinį ir įvyniotą butelį karšto vyno. Tarpdury ji mums pamojavo, o man, man vienam nusišypsojo. Žingtelėjau prie jos. Taip norėjau pabučiuoti, bet matant Žozefinai neišdrįsau. Todėl tik pamojavau jai atgal. Ir viskas.

Nuo to laiko nepraėjo nė diena, kad nesigailėčiau tuomet jos nepabučiavęs.

„Gero kelio“, – palinkėjo man. Tai paskutiniai jos žodžiai. Ir didžiausios mano brangenybės. Tebeskamba man ausyse nė kiek neišdilę, kiekvieną vakarą jų klausausi – Gero kelio... Nebematau jos veido, bet balsą, dievaži, tebegirdžiu.

XV

Nusigauti į V. prireikė keturių valandų. Arklys klimpo į purvą. Vėžės gilios kaip šuliniai. Vietomis atrodė, kad tirpstantis sniegas liejasi kaip iš statinės, kelias užtvinęs srūvančiu vandeniu, kiek tolėliau garmančiu į griovius. O kur dar vilkstinės, pėsčiomis, vežimais, sunkvežimiais traukiančios į fronto linijos pusę, kurias reikėjo praleisti kaip įmanoma pasitraukus į šoną. Vyrai žiūrėjo į mus melancholiškais žvilgsniais. Niekas nejudėjo, niekas nekalbėjo. Kaip išbalę mėlynai aprengti gyvuliai, klusniai leidosi gabenami į didžiąją skerdyklą.

Mierko raštininkas *Šašas* pasodino mus raudonu šilku muštoje priemenėje ir paliko vienus. Gerai pažinojau tą patalpą. Ne kartą anksčiau teko čia medituoti apie žmogiškąją būtį, nuobodulį, valandos, minutės, sekundės svorį, net užsimerkęs galėjau ant popieriaus nedvejodamas ir nesuklysdamas nupiešti visutėlių baldų išdėstymą, kiekvieno daikto vietą, žiedlapių skaičių ant kiekvienos sudžiūvusios plukės, dūsaujančios molinėje vazoje ant židinio. Žozefina susidėjusi rankas į skreitą

snūduriavo. Kartkartėmis knaptelėdavo galva ir staigiu trūktelėjimu atsitiesdavo lyg nukrėsta elektros.

Pagaliau po valandos kasydamasis žandą vėl atėjo *Šašas*. Plonyčiai negyvos odos lopinėliai biro ant juodo jo kostiumo iki blizgėjimo nuzulintomis alkūnėmis ir keliais. Netaręs nė žodžio įvedė mus į teisėjo kabinetą.

Iš pradžių nieko nematėm, tik išgirdom du besijuokiančius balsus. Vieną riebų kaip skreplys ir man pažįstamą. Kitą man visai negirdėtą, bet kurį greitai įsidėmėjau. Kabinete tvyrojo debesis dvokiančių dūmų, tarsi širma atitvėrusių storą prie savo rašomojo stalo sėdintį teisėją bei šalia jo stovintį tą kitą žmogų nuo neišmanančių ką daryti mudviejų. Paskui mūsų akys pamažu apsiprato su tuo žirnių srėbalu, ir iš miglų išryškėjo teisėjo bei jo kompaniono veidai. Pastarasis buvo Matzijevas. Jis ir toliau juokėsi, kartu ir teisėjas, tarsi mudu nė neegzistuotume, tarsi nestovėtume per tris žingsnius priešais juos. Kariškis traukė cigaro dūmą. Teisėjas laikėsi susiėmęs už pilvo. Paskui abu pamažu, labai iš lėto, nė kiek nesiskubindami liovėsi juokęsi. Stojo ilgoka tyla, ir tik tada Mierkas savo apvaliomis žaliomis, žuviškomis akimis užkliuvo už mūsų, kariškis irgi pažvelgė, tik jis kartu su cigaru burnoje pasiliko šypsenėlę, kuri per porą akimirkų mudu nuvertino ligi žemės kirmėlių.

„Nagi? Ko norėsit?“ – burbtelėjo teisėjas suirzusiu tonu, nužiūrinėdamas Žozefiną, lyg priešais jį stovėtų kažkokia gyvulijos pasaulio būtybė.

Mierkas manęs nemėgo, kaip ir aš jo. Dažnai tekdavo susitikti dėl darbo, bet niekada nepersimesdavome žodžiu be reikalo. Mudviejų pokalbiai būdavo trumpi, visada vykdavo šaltu tonu, kalbėdamiesi beveik nepažvelgdavome vienas į kitą. Aš pristačiau juos vieni kitiems, bet nė nespėjus trumpai išdėstyti, ką girdėjau iš Žozefinos, Mierkas mane nutraukė ir kreipėsi į ją:

– Profesija?

Žozefina plačiai išsižiojo, porą trejetą sekundžių pasvarstė, bet teisėjas jau nesulaukė, nekantravo:

– Ar ji idiotė, ar kurčia? Profesija?

Žozefina atsikrenkštė, žvilgtelėjo į mane ir galiausiai pratarė:

– Supirkėja...

Teisėjas pažiūrėjo į karišką, juodu persimetė šypsenėlėmis, paskui Mierkas vėl pasiteiravo:

– Ir ką gi ji supirkinėja?

Tokį metodą teisėjas naudodavo pašnekovui suniekinti. Nesikreipdavo nei *tu*, nei *jūs*, sakydavo tik *jis* arba *ji*, tarsi to žmogaus ten nebūtų, tarsi jis išvis neegzistuotų, lyg niekas neleistų manyti jį ten esant. Vienu įvardžiu jį nurašydavo. Jau esu minėjęs, kad puikiai mokėjo panaudoti tam kalbą.

Pastebėjau, jog Žozefinos veidas išraudo kaip burokas, akyse plykstelėjo nusikaltėliškos liepsnelės. Esu tikras, kad jeigu būtų po ranka turėjusi kokią šaudyklę ar peilį, Mierkas ten pat būtų išleidęs paskutinį kvapą. Per vieną dieną dorai

net nepastebėjus galima nemenką būrį išgalabyti, mintimis ir žodžiais. Kai pagalvoji, palyginti su ta galybe teorinių nusikaltimų, tikrųjų žmogžudysčių įvykdoma labai nedaug. Iš tikrųjų tik karo metu atsiranda pusiausvyra tarp žemiausių mūsų troškimų ir absoliučios realybės.

Žozefina ryžtingai atsikvėpė ir prabilo. Tiesiai šviesiai apibūdino savo varganą verslą, kurio visai neturėjo ko gėdytis. Mierkas vėl išsišaipė:

– Nieko sau! Žodžiu, ji valgo duoną iš lavonų!

Ir dirbtinai bei pompastiškai užsikvatojo kaip kretinas, jam pritarė ir Matzijevas, tebetraukiantis savo cigaro dūmą taip, lyg nuo to priklausytų pasaulio likimas.

Uždėjau ranką Žozefinai ant rankos ir prabilau. Labai paprastai ir detaliai išdėsčiau tai, ką ji man pasakojo praėjusį vakarą. Surimtėjęs Mierkas klausėsi manęs nepertraukdamas, o kai baigiau, atsisuko į kariškį. Juodu persimetė nenusakomais žvilgsniais, tada teisėjas į dešinę ranką pasiėmė peilį popieriui ir valandėlę juo stripinėjo ant savo rašomojo stalo paklotės. Šoko greitą, gyvą ir judrų kaip veislinio žirgo risčia šokį, kažką tarp polkos ir kadrilio, paskui sustojo – taip pat staiga, kaip ir pradėjo. Tada ir prasidėjo Žozefinos kankynė.

Teisėjas su pulkininku nusprendė pulti kartu, nors ir nesusitarę. Kai žmonės drėbti iš to paties molio, vienas kitą supranta be ilgų kalbų. Žozefina atrėminėjo salves kaip išmanydama, laikėsi savo versijos, retkarčiais pažvelgdama į mane, – tuomet

jos akys, regis, sakė: „Ir kokio velnio aš tavęs paklausiau, kurių galų čia atėjom, kada tuodu kiaulės paliks mane ramybėje?!“ Niekuo negalėjau jai padėti. Mačiau, kad jie klastingai spendžia spąstus, ir kai Žozefina kuo nekalčiausiai prisipažino keletą kartų pasišildžiusi sriūbtelėdama degtinės iš gertuvėlės, Mierkas su Matzijevu kandžiomis pastabėlėmis po truputį ją sudorojo. Kai baigė ją taršyti, Žozefina nunarino galvą, giliai atsiduso ir įsižiūrėjo į nuo šalčio bei darbo ištinusias savo rankas. Per dešimt minučių paseno dvidešimčia metų.

Stojo netikrumo tyla. Lyg pasibaigus kortų partijai. Matzijevas užsirūkė dar vieną cigarą ir pavaikštinėjo. Mierkas atsistūmė su krėslu nuo stalo, susikišo nykščius į storą pilvo pūzrą dengiančios liemenės kišenes. Aš neišmaniau, ką daryti. Jau buvau beprabyląs, kai Mierkas staiga pašoko.

– Jūs man nebereikalingas! Galite būti laisvas... O ji, – čia jis vėl pažvelgė į Žozefiną, – pasiliks su mumis, kol patikrinsime, ar sako tiesą.

Žozefina nusigandusi pasisuko į mane. Mierkas parodė man išėjimą ir atsistojęs priėjo prie durų. Kartais, kai žodžiai nieko negali padaryti, griebiamės gestų, bet teisėjas jau tempė mane į priemenę, kur snūduriavo *Šašas*. Mostelėjo tam, kad nešdintųsi lauk, uždarė duris, priėjo prie manęs kaip niekada arti, beveik lūpos prie lūpų, akys priešais akis, ir tylutėliai prakalbo. Mačiau visas negyvas kraujagysles jo veide, raukšles, gauburėlius, karputes, iš burnos į mane visu stiprumu tvoskė

gyvų taukų smarvė, sumišusi su svogūnų dvoku, rūšinio vyno atsirūgėjimu, suvalgytos mėsos tvaiku, karčia kava.

– Nieko neįvyko, pats suprantat... Ta beprotė prisapnavo... Išsigalvojimai, sapalionės, girtuoklės kliedesiai, haliucinacija! Nieko nebuvo, sakau jums. Ir, savaime aišku, draudžiu drumsti ramybę Ponui Prokurorui, draudžiu! Beje, kaip jums jau pranešiau, tyrimas pavestas pulkininkui Matzijevui. Veikite pagal jo nurodymus. Galite eiti.

– O Žozefina Molpa... – bandžiau spirtis.

– Pasėdės tris dienas areštinėje, bent atsipeikės.

Apsisuko ant kulnų ir grįžo į savo kabinetą. O aš likau stypsoti kaip kvailys.

– Kokias dar tris dienas, – atitarė Žozefina, – tas paršas mane pralaikė visą savaitę, su sausa duona ir žirniene, kurios atnešdavo vienuolė surūgusia mina... Rupūžė! Tikrai žinai, kad jau užvertė kanopas?

– Tikrų tikriausiai.

– Na ir puiku! Jeigu yra pragaras, tegu nestovi be darbo! Tikiuosi, kad jautė mirties artėjimą ir kad ilgas valandas kankinosi... O tas kitas suskis su cigaru, jau miręs?

– Nežinau. Galbūt. Gal ir ne.

Dar ilgai su Žozefina narpliojome savo gyvenimų gijas. Taip bekalbėdami apie tolimus laikus galėjom įsivaizduoti, kad dar

ne viskas baigta, kad mums dar skirta užpildyti kažkokias spragas didžiojoje atsitiktinumų mozaikoje. Paskui nejučia nuklydome į savo vaikystę, įsikalbėjome apie kvapias pievas, kur žaisdavome aklą vištą, apie bendras baimes, daineles, upeliukų vandenį. Varpinė išmušė vidurdienį, bet mudu gerai nebežinojome, ar tas vidurdienis mūsų vaikystės, ar šiurkščios, jau surūdijusios nūdienos.

Išeidama Žozefina pabučiavo mane į abu skruostus. Anksčiau niekada taip nedarydavo. Man tas pabučiavimas labai patiko. Kaip antspaudas, kažkas, sujungiantis mudu vienatvės giminyste, senos, bet vis dar gyvos istorijos bendryste. Ji pasuko už gatvės kampo. Vėl likau vienas. Dar kartą pagalvojau apie *Gražuolę Viendienę*.

Nuo tada, kai mergytei sukako aštuoneri, ji atvažiuodavo pas mus kiekvieną sekmadienį. Tais laikais aštuoneri metai reiškė visai ką kita negu dabar! Aštuonmečiai mokėdavo daryti viską, turėdavo galvą ant pečių ir tvirtas rankas. Būdavo beveik suaugę.

Jau sakiau, kad Burašas turi akį pinigams. Krikšto tėvus savo dukroms parinko ten, kur užuodė banknotus. Štai kodėl krikšto dieną mažąją nešė tolima mūsų miestelyje gyvenusi giminaitė, kuri *Bylos* metu buvo beveik aštuoniasdešimties. Pavarde Adelaida Sifer. Aukšta, gumbuota moteris tarsi išdrožtu veidu, mėsininko rankomis, medkirčio kojomis, senmergė ir tuo besididžiuojanti, bet auksinės širdies.

Keturiasdešimt metų ji dirbo raštininke merijoje, nes mokėjo dailiai, be klaidų ir nepriterliodama darbuotis plunksna ir rašalu. Gaudavo kuklią pensiją, iš kurios gyveno be prabangos, tačiau galėdavo gana dažnai sau leisti pavalgyti mėsos ir kas vakarą išgerti po taurelę portveino.

Taigi, kiekvieną sekmadienį Burašas atsiųsdavo jaunėlę aplankyti krikštamotės. Ji atvažiuodavo vidurdienio, o išvažiuodavo atgal šeštos valandos pašto karieta. Adelaida Sifer paruošdavo kiaulienos kepsnį, šparaginių pupelių – sezono metu šviežių, o likusią metų dalį iš konservų, – salotų ir obuolių pyragą. Amžinas ir nepakeičiamas meniu. Girdėjau iš jos pačios. Mergytė prašydavo dar pyrago net du kartus. Irgi ji pati sakė. Po pietų abi užsiimdavo siuviniais. Kartais *Gražuolė Viendienė* aptvarkydavo būstą. Penktą valandą suvalgydavo dar gabalą pyrago, išgerdavo puodelį kavos su pienu, pabučiuodavo krikštamotę, toji duodavo jai pinigėlį. Senoji palydėdavo krikštaduktę akimis. Ji džiaugdavosi apsilankymu, mergaitė – penkiais frankais, kuriuos Burašas vos sugrįžus namo iš jos paimdavo. Visi likdavo patenkinti.

Kartais prastu oru, jei pildavo lietus arba per stipriai snigdavo, mergytė likdavo nakvoti pas krikštamotę. Niekas dėl to nesijaudindavo, ji išvažiuodavo namo kitą rytą aštuntos valandos pašto karieta.

Nusikaltimo vakarą, – nes, anot Viktoro Dearė, kuris sukišo į mažylės kūną savo purvinas kanopas, atlapojęs jai pilvą

kaip marškinius, nusikaltimas tikrai buvo įvykdytas tą patį vakarą, – Adelaida bandė įtikinti mergaitę pasilikti, nes nuo šalčio net tvoros poškėjo, o įkvėpus atrodydavo, kad tuoj supleišėsi iš vidaus. Bet mergaičiukė jos neklausė.

– Man nešalta, krikšto mama, jūsų kepurė labai šildo!

Toks pasakymas paglostė senajai širdį, nes tą aukso geltonumo ir iš taip toli matomą veliūrinio audinio kepuraitę, pamuštą triušio kailiuku, pati buvo jai pasiuvusi ir padovanojusi septintojo gimtadienio proga. *Gražuolė Viendienė* susiveržė raištelius, užsimovė kumštinukes, o tada tik skersvėjis pūstelėjo, ir ji pasišokinėdama išgaravo.

Sielvartas žudo. Labai sparčiai. Kaltės jausmas irgi – bent tuos, kurie turi nors krislelį moralės. Adelaida Sifer nukeliavo į kapus paskui savo krikšto dukrą. Tarp abejų laidotuvių tepraėjo dvidešimt dvi dienos. Nė valanda daugiau. Per tas tris savaites Adelaidos veidu nesiliaudamos tekėjo ašaros, tikrai nesiliaudamos, nei dieną, nei naktį, pats galiu paliudyti, prisiekiu. Geri žmonės iškeliauja greitai. Visi juos myli, mirtis irgi. Tik šunsnukių oda stora. Tie paprastai nusibaigia seni, kartais netgi savoje lovoje. Ramūs kaip belgai.

Išėjęs iš Mierko kabineto ir palikęs ten Žozefiną jaučiausi nekaip. Pasitrainiojau po V. susigrūdęs rankas į kišenes, ant šaligatvių žliugsinčiuose purvynuose išsiterliojau kelnes.

Miestui sukosi galva. Girtas miestas. Būriai šauktinių trypė kojomis iš šalčio, narsuoliška jų nuotaika bei kvatoji-

mai skardeno gatvėse. Nauja jų partija, tik šįkart ypač gausi, ruošėsi keliauti pabendrauti su fricais. Tačiau kol kas visi iš to tebesikvatojo. Gatvės ir bistro atrodė užtvindyti uniformų. Upė, jūra naujų kelnių, blizgančių sagų, tvirtai prisiūtų antpečių. Vienoje pusėje dainavo, kitoje rėkavo, švilpčiojo pavymui retoms merginoms, sprunkančioms į parduotuves. Tarsi artėtų didžioji, masinė, laukinė, kolektyvinė, kruvina ruja, lyg gaivališkos gyvybės proveržis, kurį jautei kunkuliuojant ir netrukus ištrykšiant.

Pasvarsčiau, ką čia veikiu tarp tų pienburnių, kurie dar nieko nesuprato ir kurių daugelis netrukus keliaus atgal tarp keturių patręšusių maumedžio lentų, jeigu pavyks surasti bent kelis jų žarnokus patrankų išsprogdintose duobėse arba pakibusius ant spygliuotos vielos.

Beklaidžiodamas štai taip be tikslo, bežingsniuodamas kaip neregys, atsidūriau prie *Rėbijono* durų. Tai mane sukrėtė. O paskui pagalvojau, kad tik ten ir tegaliu eiti, kad tiesiog privalau užeiti, praverti duris, pamatyti Burašą, tamsias jo akis, aukštus pečius, turiu paspausti jam ranką ir sumurmėti kvailus žodžius, sakomus tokiomis progomis.

Iki tol niekada nebuvau matęs didžiosios salės tuščios. Jokio garso. Nė vieno padengto stalo. Nė balso. Nė vieno taurių skimbtelėjimo. Nė menkiausio pypkės dūmo. Nė kvapelio iš virtuvės. Tik vargana ugnelė milžiniškame židinyje. O priešais jį ant nykštukinės taburetės, kojas ištiesęs prie tų keleto žari-

jų, nulenkęs galvą – virš tuštumos, – sėdėjo Burašas. Negyvas milžinas.

Negirdėjo, kaip aš priėjau. Pastovėjau šalia, pasakiau tuos žodžius. Jis nė nekrustelėjo, nieko neatsakė. Žiūrėjau, kaip leipėja ugnis, kaip trumpėja gražios paskutinės liepsnelės, raitosi, bando nepasiduoti, stiebtis viršun, bet galiausiai nuslopsta ir dingsta. Tada išvydau Klemensę, jos akis ir šypseną. Pamačiau jos pilvą. Savo nerūpestingą laimę ir *Gražuolės Viendienės* veidą, ne mirusį ir permirkusį, o tokį, kokį mačiau paskutinįkart, gyvą, rausvutį ir putnų, šitoje pačioje salėje besisukiojantį tarp stalelių, nešiojantį gėrovams grafinus su *Toul* ir *Vic* vynais.

Iš liepsnų beliko aitrūs pilki dūmai, sklindantys iš židinio, vinguriuojantys po salę, galiausiai atsiremiantys į rudas lubas. Tada lėtai, kaip išsekęs bulius, Burašas pasuko į mane veidą, kuriame nebuvo matyti nieko, nė menkiausios išraiškos, paskui atsistojo, ištiesė abi savo storas rankas man prie kaklo ir ėmė spausti, spausti, spausti, vis stipriau, o aš – labai keista – nė kiek neišsigandau, nesipriešinau, nes žinojau, kad jis ne žudikas, net ne beprotis, o paprasčiausiai ką tik vaiko netekęs tėvas, kuriam pasaulis nuo šiol tapo didžiule juodomis dėmėmis sutepta saule. Jaučiau, kaip dūstu. Viduje viskas ūžė. Priešais save regėjau baltus taškus, žaibų plyksnius, išraudusio ir drebančio Burašo bruožus. Jis virpėjo, virpėjo, kol staiga šiurkščiai atitraukė rankas man nuo kaklo, lyg nusideginęs į raudonai įkaitusią geležį, tada sukniubo ant žemės ir pratrūko verkti.

Atgavau kvapą. Kūnas žliaugė prakaitu. Pakėliau Burašą, padėjau atsisėsti prie artimiausio stalo. Jis nei mostu, nei žodžiu nepasipriešino. Raudojo ir šniurkščiojo nosimi. Žinojau, kur sustatyti kriaušių ir slyvų degtinės buteliai. Nuėjęs vieną paėmiau, sklidinai pripyliau dvi stiklines. Padėjau jam išgerti, tada maktelėjau savąją, paskui dar vieną. Burašas automatiškai, vienu mauku susivertė tris paeiliui. Mačiau, kaip jo akys po truputį grįžta į šį pasaulį, su nuostaba žiūri į mane, tarsi nesuprasdamos, ką čia veikiu. Kažkoks pusgalvis kareivis pabarškino į langą prie pat mūsų. Linksmai išsišiepęs, priplojęs nosį prie stiklo pažiūrėjo į salę. Pamatė mus. Šypsena prapuolė. Nuėjo šalin. Aš praleidau ten dar keturias valandas. Keturios valandos ir du buteliai karčiosios. Keturios valandos ir vos trys žodžiai. Tai mažiausia, ką galėjau padaryti.

Tuo metu Klemensė pradėjo dejuoti ir raitytis, viena. Be manęs. Man nežinant.

XVI

IŠĖJĘS IŠ *RĖBIJONO* NUO LEDINIO LIETAUS ATSIKVOŠĖJAU. Dangus, regis, pyko ant visų žmonių. Vandens šuorai žliaugė dryksniais ir plakė namų fasadus. Gatvėse nedaug kas vaikštinėjo. Slinkau kaip galėdamas labiau palei sienas, rankomis prisidengęs kaip miniatiūriniu skėčiu. Pagalvojau apie Žozefiną areštinės kameroje, tikriausiai tuo metu ji mane keikė ir plūdo bjauriausiais žodžiais. Manau, nuo tos minties netgi šyptelėjau.

Pasiekiau miesto užkardą permirkęs, kad galėjai gręžti. Šalo kojos, bet mintys vėl buvo blaivios. Galva nebesisuko, nors šitiek išgėriau. Pašto karieta jau stovėjo, aplinkui gestikuliavo būrelis žmonių, tarsi besiginčijančių su karinės inžinerijos karininku, bandančiu kažką jiems sakyti. Priėjau. Kariškis mėgino protinti žmones. Karštakraujai vyriokai jau buvo bekelią kumščius. Neprotestuojančios moterys, nekreipdamos dėmesio į lietų, stypsojo kaip stulpeliai ir laukė. Tada kažkas uždėjo ranką man ant peties. Mūsų kunigas, tėvas Liuranas.

– Negalėsim grįžti, keliu praleidžia tik vilkstines. Šiąnakt į frontą turi nuvažiuoti du pulkai. Tik pažiūrėkit į juos...

Pirma jų nepastebėjau. Bet kai kunigas mostelėjo ton pusėn ranka, nebegalėjau atplėšti akių: dešimtys, šimtai vyrų, gal net daugiau, laukiančių visiškoje tyloje su šautuvais prie peties ir kariškais krepšiais ant nugaros, tarsi laikė mus apsupę, beveik susilieję su dieną pamažu gožiančia tamsa, stovėjo nematančiomis akimis, nė nekrustelėdami, nepratardami nė žodžio ir, regis, nė nejausdami lietaus. Galėjai palaikyti juos šešėlių kariauna. O iš tikrųjų tai tie patys vyrukai, kurie visą dieną vaikštinėjo skersai išilgai V., plūsdami į bistro kaip galvijai girdyklon, plyšodami dainas, drabstydamiesi nešvankybėmis, atsisegiodami kelnes viešnamiuose, svirduliuodami su buteliu rankoje, susikibę už parankių. Dabar nė vienas nebesijuokė. Visi sustingo kaip statulos, netgi įgavo ketaus spalvą. Negalėjai įžvelgti jų akių, sakytum, virtusių dviem juodomis bedugnėmis skylėmis, atsiveriančiomis į išvirkščiąją pasaulio pusę.

– Eime, – pakvietė kunigas, – nėra prasmės čia stovėti.

Nusekiau paskui jį kaip automatas, kapitonas tuo metu vis dar bandė numaldyti pasipiktinimą tų, kuriems tą vakarą neteks grįžti namo ir ištiesti kaulų šiltoje lovoje.

Generalinis štabas nebe pirmą kartą užėmė kelią karo reikmėms. Reikia pasakyti, kad kelias buvo labai siauras, apgailėtinos būklės, nes jau trejus metus jį sklembė sunkvežimiai ir tūkstančių arklių kanopos. Kai artėdavo smarkus mūšis, gy-

ventojams uždrausdavo naudotis keliu ir važiuoti juo leisdavo tik nenutrūkstamoms vilkstinėms, kurios kartais be perstojo, ištisomis dienomis ir naktimis kaip liūdnų svirduliuojančių skruzdėlių procesija lėtu žingsniu traukdavo suniokotų savo žemės ir metalo skruzdėlyno liekanų link.

Tėvas Liuranas nusitempė mane į vyskupiją. Vidun mus įleido jauno veido durininkas į kailį panašiais plaukais. Kunigas jam paaiškino padėtį, ir durininkas nė žodžio netaręs per ištisą vašku ir ūkišku muilu dvelkiančių koridorių bei laiptų labirintą nuvedė mudu į didelį kambarį, kuriame stovėjo dvi varganos lovos.

Kai pamačiau tas loveles, pagalvojau apie mūsų didelę ir gilią lovą. Norėjau atsidurti šalia Klemensės, įsikniaubti jos glėby ieškodamas švelnumo, kurį visada žinojau rasiąs. Paprašiau, ar galėčiau jai pranešti, kaip paprastai darydavau, jei tekdavo negrįžti namo. Paskambindavau merui, o tas pasiųsdavo jos įspėti savo tarnaitę Luizetę. Bet durininkas atsakė, kad neverta nė bandyti, nes, kaip ir kelias, telefono linijos neribotam laikui buvo užimtos karo reikmėms. Pamenu, kaip nudiegė širdį. Norėjau, kad Klemensė žinotų, kad nesijaudintų. Taip pat norėjau, kad žinotų, jog galvoju apie ją ir vaikelį.

Kunigas be ceremonijų nusirengė. Nusisiautė peleriną, nusivilko sutaną ir liko prieš mane tik su apatinėmis kelnėmis ir marškinėliais, į priekį kaip milžiniškas svarainis pūpsančiu pilvu, prilaikomu flanelės juosta, kurią nusivyniojo. Tada jis

išdėliojo šlapius rūbus prie krosnies ir pats prie jos atsistojo pasišildyti bei pradžiūti, trindamas rankas virš uždangos. Beveik nuogas, be savo apdarų, jis man pasirodė jaunesnis, nei maniau. Tikriausiai mano amžiaus vyrukas, tačiau jaučiausi, lyg pirmą kartą jį matyčiau. Jis tikriausiai numanė, ką aš galvoju. Kunigai labai įžvalgūs, puikiai moka įlįsti kitiems į galvą ir pamatyti, kas joje dedasi. Pažiūrėjo į mane su šypsena. Nuo karščio jo pelerina rūko kaip garvežys, o nuo sutanos kilo humusu ir svylančia vilna kvepiantys garai.

Durininkas grįžo nešinas dviem lėkštėmis sriubos, rupios duonos kepalėliu, gabalu kieto kaip ąžuolinė pliauska sūrio ir kaušu vyno. Padėjo viską ant stalelio ir palinkėjo geros nakties. Nusirengiau ir taip pat nunešiau savo rūbus prie ugnies. Pakvipo medžiu, lajumi, sumišusiu su degėsiais, dūmeliu, kaip ir iš kunigo drabužių.

Pavalgėme rimti, nesukdami galvos dėl gerų manierų. Tėvo Liurano rankos buvo didelės, be plaukelių, putlios, švelnios odos, nagai be įskilimų. Jis ilgai kramtė ką įsidėjęs į burną, vyną gurkšnojo užsimerkęs. Suvalgėm viską. Neliko nei trupinių, nei plutelių, lėkštes išvalėm iki blizgesio. Staliukas švarus. Pilvai pilni. O paskui ilgai kalbėjomės, kaip niekada anksčiau. Kalbėjome apie gėles, jis labai jomis žavėjosi. „Tai gražiausias įrodymas, – jeigu apskritai jo reikia, – kad Dievas egzistuoja“, – pasakė. Šnekėjome apie gėles – tame kambary, kai aplinkui tvyrojo naktis ir vyko karas, kai kažkur netoliese

nuo mūsų tūnojo galvažudys, pasmaugęs dešimties metų mergytę, kai toli nuo manęs Klemensė kraujavo mūsų lovoje ir kaukė, rėkė, bet niekas negirdėjo ir neatėjo pagalbon.

Nežinojau, kad galima kalbėtis apie gėles. Turiu galvoje, nežinojau, kad kalbant apie gėles galima kartu kalbėti apie žmones, taip ir neištariant žodžių žmogus, likimas, mirtis, galas ir netektis. Sužinojau tą vakarą. Kunigas irgi išmanė žodžio meną. Kaip Mierkas. Kaip Destinatas. Tik jis vartodavo žodžius gražiems dalykams. Išrutuliodavo juos liežuviu bei šypsena, ir staiga menkniekis virsdavo nuostabiausiu stebuklu. Tikriausiai juos šito išmoko kunigų seminarijose: keliais gražiai susuktais sakiniais uždegti vaizduotę. Jis papasakojo apie savo sodą, kurio žmonės niekad nematydavo, nes jį juosė aukštos mūro sienos už presbiterijos. Išvardijo bobramunius, vėdrynus, petunijas, plunksnuotuosius ir šiurpinius gvazdikus, plukes, šilokus, glažutes, pinavijas, Sirijos opalus, durnaropes, vienmetes gėles ir tas, kurios sužaliuoja metai iš metų, kurios pražysta vakare ir nuvysta ryte, bei tas, kurios puikuojasi nuo aušros iki sutemų išskleidusios švelniaspalves lelijiškas taureles, staiga susiskliaudžiančias temstant, tarsi kokia šiurkšti ranka būtų užspaudusi jų žiedlapius, lyg norėdama pasmaugti.

Apie šias gėles kunigas kalbėjo kitokiu tonu negu apie kitas. Nebe kunigo. Nebe gėlininko. Kalbėjo sielvarto ir skausmo kupino žmogaus tonu. Kai jau ketino tamsiame kambary-

je garsiai ištarti tos gėlės vardą, rankos mostu jį sustabdžiau. Nenorėjau girdėti. Pernelyg gerai jį žinojau. Jau dvi dienas skambėjo galvoje, skambėjo ir skambėjo. Prieš akis vėl išniro mergytės veidas, nupliekė kaip antausis. Kunigas nutilo. Lauke lietus vėl virto sniegu, ant lango tirštai dribo snaigės. Sakytum, ledo jonvabaliai be gyvybės ir šviesos, bet gebantys porą akimirkų sudaryti gyvybės bei šviesos iliuziją.

Vėliau metų metus bandžiau mūsų darželyje užauginti ir pražydinti viendienes. Taip niekada ir nepavyko. Sėklelės taip ir likdavo gulėti žemėje, atkakliai vis supūdavo, atsisakydavo stiebtis į dangų, išlįsti iš šlapios ir gličios dirvos tamsybių. Tik varpučiai su usnimis klestėjo viską užgožę, išstypę ligi stebėtino aukščio, grėsmingais žiedynais apskėtę tuos kelis kvadratinius metrus. Galiausiai jiems nusileidau.

Dažnai prisimindavau kunigo pasakytą mintį apie gėles, Dievą ir įrodymą. Ir vis pagalvodavau, kad pasaulyje tikrai yra vietų, kur Dievas niekad neįkelia kojos.

Tėvas Liuranas iškeliavo į Indokinijos kalnus evangelizuoti Anamo genčių. 1925-aisiais. Prieš išvažiuodamas atėjo pasakyti man. Beje, nė nežinau, kodėl panoro mane aplankyti. Gal todėl, kad vieną kartą vilkėdami vien apatiniais ilgai kalbėjomės, dalijomės kambariu ir vynu. Aš nieko neklausinėjau, kodėl nei iš šio, nei iš to sugalvojo išvažiuoti, nors jau nebejaunas. Tik pasiteiravau:

– Kaipgi jūsų gėlės?

Jis pažvelgė šypsodamas – tuo savo žvilgsniu, kaip jau rašiau anksčiau, įsiskverbiančiu į pačias gelmes ir ištraukiančiu sielą, kaip keptą sraigę iš kriauklės dvidante šakute. Atsakė, jog ten, kur keliaująs, auga tūkstančiai gėlių, tūkstančiai jam net nežinomų, niekada neregėtų, nebent kai kurias matęs knygose, ir kad negalima visą laiką gyventi vien knygose, kad ateina laikas gyvenimą bei jo grožybes pačiupinėti savomis rankomis.

Vos nepasakiau jam, kad manau greičiau atvirkščiai, kad gyvenimo kasdien gaunu per akis ir kad jeigu būtų knygų, kuriose galėčiau rasti atvangą nuo gyvenimo, pasinerčiau į jas stačia galva. Bet kai du žmonės taip toli vienas nuo kito, kalbėti beprasmiška. Nutylėjau. Paspaudėm rankas.

Negalėčiau pasakyti, kad paskui dažnai apie jį pagalvodavau. Bet kartais pasitaikydavo. Mano senas kolega Edmonas Gašentaras, be savo karabino, paliko man kelis tų geltonųjų kraštų vaizdus. Turiu galvoje ne atvaizdus ant popieriaus – kalbu apie galvoje įstringančius ir užsiliekančius vaizdus.

Jaunystėje Gašentaras su ekspedicine grupe keliavo į Tonkiną. Parsivežė iš ten karštligę, nuo kurios staiga išblykšdavo kaip avižinis dribsnis ir imdavo drebėti kaip lapas, stiklainį žalios kavos, kurį laikė kaip relikviją namie ant valgomojo stalo, fotografiją, kurioje jis uniformuotas stovi prie ryžių lauko, ir svarbiausia – svajingumą akyse, kažin kokį užsimiršimą, į kurį

pasinerdavo prisiminęs anuos kraštus bei visa, ką man pasakojo apie juos, – nuo varlių ir cukranendrių rupūžių kurkimo aidinčias naktis, karštį, nuo kurio kūnas gličiai sudrėkdavo, didžiulę drumzliną upę, nešančią pasroviui tiek medžius, tiek ožkų dvėsenas, tiek nuo krantų išrautas vandens lelijas bei vijoklius. Kartais Gašentaras net pavaizduodavo moterų šokius, grakščius jų rankų judesius išriestais pirštais, akių vartymą ir netgi fleitų muziką pašvilpiniuodavo, su nuzulintu šluotkočiu vaidindamas, kad groja.

Retkarčiais įsivaizduodavau kunigą tokioje aplinkoje su kupinu glėbiu nežinomų gėlių, kolonijietiška skrybėle ir šviesia sutana sudžiūvusio purvo juosta apkraštuotais padurkais, užsižiūrėjusį į ant žvilgančių girių žliaugiantį šiltą lietų. Regėdavau jį besišypsantį. Visada besišypsantį. Nežinau kodėl.

Nubudęs vyskupijos kambary, pagalvojau apie Klemensę. Panūdau trūks plyš grįžti namo, keliauti tučtuojau, aplenkti kelią, jeigu jis dar uždarytas, apeiti aplinkui, nesvarbu pro kur, bet grįžti pas ją. Greičiau. Negaliu sakyti, kad apėmė nuojauta. Nejaučiau nerimo. Ne. Paprasčiausiai norėjosi jos odos, akių, jos bučinių, prisiglausti prie jos ir trumpam pamiršti aplinkui siautėjančią mirtį.

Apsivilkau ne visai išdžiūvusius savo rūbus. Apsitryniau veidą vandeniu. Tėvas Liuranas tebemiegojo, knarkė pasisriūbaudamas. Plačiu, palaimingu veidu. Pagalvojau, kad tik-

riausiai jį net miegantį supa glėbiai gėlių. Iškeliavau tuščiu skrandžiu.

Berta virtuvėje. Nematau, bet jaučiu, kaip šnypštauja ir kraipo galvą, kairėn dešinėn. Purkštauja, vos pamačiusi sąsiuvinius. Kuo jai kliūva, kad leidžiu dienas į juos rašydamas? Tikriausiai jai baugu raidžių. Niekada nemokėjo skaityti. Tie eilutėmis suguldyti žodžiai jai didi paslaptis. Vilioja ir gąsdina.

Priėjau tašką, kuris ištisus mėnesius priešais mane grėsmingai dunksojo. Kaip baisi horizonto linija, subjaurotas kalnas, už kurio šlykštaus veido nežinia kas slepiasi.

Priėjau tą klaikų rytmetį. Tą momentą, kai sustojo visos laikrodžių švytuoklės. Bedugnį krytį. Žvaigždžių mirtį.

Iš esmės Berta teisi. Numirėliai baugina. Netgi tuos, kurie juos pažįsta ir perpranta. Bandau, bet nepajėgiu. Nežinau, kaip pasakyti. Pirštai aplink plunksną dreba. Žarnos sukasi mazgais. Graužia akis. Man per penkiasdešimt, bet jaučiuosi kaip siaubo surakintas berniūkštis. Išgeriu taurę vyno. Paskui antrą, vienu mauku. Trečią. Žodžiai, galbūt žodžiai pasipils iš butelio. Padūduoju į jo kaklelį. Prieina Klemensė. Pasilenkia man virš peties. Jaučiu jos vis dar jauną kvėpavimą ant žilais plaukais apžėlusio savo sprando.

– Šitiek gerti iš pat ryto, ar ne gėda... Iki vidurdienio visai nusitašysit!

Tai Berta. Apšaukiu ją. Liepiu atstoti. Nesikišti į svetimus reikalus. Ji gūžteli pečiais, palieka mane ramybėje. Giliai atsikvepiu. Vėl paimu plunksną.

Pamačius namus suplastėjo širdis. Namas visiškai užsnigtas, spindintis nuo danguje skaisčiai plieskiančios saulės. Nutįsusios plonytės ledo žvakės jungė stogo kraštą su balta žeme. Staiga nebejaučiau nei šalčio, nei alkio, pamiršau, kaip keturias valandas verčiau save žingsniuoti keliu, kuriuo slinko nesibaigianti virtinė kareivių, vežimų, mašinų ir sunkvežimių. Pralenkiau šimtus susikaupusiu žingsniu einančių vyrukų, palydėjusių mane piktokais žvilgsniais, mat vilkėjau civiliais rūbais ir regimai bėgte skubėjau ten, kur jie žengė nenoromis.

Taigi, pagaliau namai. Mūsų namas. Padaužiau auliniais į sieną, ne tiek norėdamas nupurtyti sniegą, kiek duoti ženklą, pažįstamą garsą, reiškiantį, kad grįžau, stoviu už sienos, už poros žingsnių, už kelių sekundžių. Šypsojausi vaizduodamasis Klemensę, įsivaizduojančią mane. Uždėjau ranką ant rankenos, stumtelėjau duris. Mano laimė tikriausiai spindėjo veide. Neliko karo. Neliko šmėklos, nužudytos mergaitės. Vien mano meilė, kurią tuoj vėl išvysiu, apkabinsiu, abiem rankomis paglostysiu jos pilvą ir po oda pajusiu būsimą vaikelį.

Įėjau.

Keistas dalykas tas gyvenimas. Neįspėja. Viskas jame neatsijojamai susimaišo, džiugesio ir kraujo akimirkos seka iškart viena po kitos, kaip niekur nieko. Žmogus, sakytum, akmenė-

lis ant kelio, dienų dienas gulintis toje pat vietoje, kol kartais koks nors perėjūnas užkliuvęs išspiria į orą, be priežasties. Ir ką akmenėlis gali padaryti?

Namie tvyrojo keista tyla, lioviausi šypsojęsis. Ir įspūdis, tarsi keletą savaičių niekieno jame negyventa. Daiktai gulėjo savo vietose, kaip įprasta, bet atrodė sunkesni ir šaltesni. Tačiau svarbiausia – ta spengianti tyla, taip spaudžianti sienas, kad tos beveik sprogsta, tyla, kurioje nuskendo mano balsas, kai šūktelėjau. Staiga pajutau, kaip daužosi širdis. Laiptų viršuje miegamojo durys žiojėjo praviros. Užlėkiau dviem šuoliais. Dingtelėjo, kad daugiau nepajėgsiu žengti nė žingsnio.

Gerai nebepamenu, nei ką po ko dariau, nei kada. Klemensė gulėjo lovoje išblyškusia kakta ir dar baltesnėmis lūpomis. Buvo netekusi daug kraujo, o rankomis spaudė pilvą, lyg mėginusi pati išstumti į pasaulį tai, ką mėnesių mėnesius nešiojo. Aplink ją – baisi netvarka, iš kurios supratau, ką ji bandė daryti, jos griuvinėjimus ir pastangas. Nepajėgė atidaryti lango pasišaukti pagalbos. Nedrįso nulipti laiptais, tikriausiai bijodama parkristi ir prarasti vaiką. Galiausiai atsigulė į lovą, tą mūšio ir žaizdų lovą. Kvėpavo klaikiai lėtai, skruostai vos drungni. Veido spalva kaip tų, kuriuos gyvenimas jau apleidžia. Priglaudžiau prie jos lūpų savąsias, ištariau jos vardą, išrėkiau, suėmiau rankomis jos veidą, pliaukštelėjau per skruostus, įpūčiau oro į burną. Apie vaiką net negalvojau. Galvojau vien apie ją. Aš irgi pabandžiau atidaryti langą, bet rankena

liko saujoje, tada kumščiu trenkiau į stiklą, tas išdužo, įsipjoviau, mano kraujas susimaišė su jos, rėkiau, rėkiau į gatvę iš visos gerklės, su mušamo gyvulio įniršiu. Ėmė prasivėrinėti durys, langai. Susmukau ant žemės. Ir dabar dar tebekrentu. Visas mano gyvenimas – krytis. Vis dar.

XVII

Hipolitas Liusi pasilenkęs virš Klemensės, įtemptu veidu ir su visais savo instrumentais. Mane kažkas pasodino ant kėdės. Žiūriu nesuprasdamas. Kambary daug žmonių. Kaimynės – senutės ir jaunos – kalba pašnibždomis, tarsi jau vyktų gedulingos šermenys. Kur visos tos bobšės buvo, kai Klemensė vaitojo, kai bandė prisikviesti į pagalbą? A, kur?! Kur buvo tos patelės, kurios dabar sulėkė misti nelaime man po nosimi, mano sąskaita? Atsistoju sugniaužęs kumščius, mano veidas tikriausiai kaip bepročio, galvažudžio, pamišėlio. Matau, kaip jos traukiasi atatupstos. Išgrūdu lauk. Uždarau duris. Likom tik trise, Klemensė, gydytojas ir aš.

Jau sakiau, kad Hipolitas Liusi buvo geras gydytojas. Geras gydytojas ir geros širdies žmogus. Nemačiau, ką daro, bet žinojau, kad daro gerai. Pasakė porą žodžių, *nukraujavimas*, *koma*. Paragino paskubėti. Pakėliau Klemensę. Ji tesvėrė kaip plunksnelė. Regis, gyvas liko tik pilvas, gyvybė susigūžė tame per dideliame, rajame, išbadėjusiame pilve.

Vežime laikiau ją prispaudęs prie savęs, gydytojas tuo metu pliekė botagu per savo dviejų kuinų pasturgalius. Atvažiavome į kliniką. Ją atskyrė nuo manęs. Dvi medicinos seserys nusivežė ją vežimėliu. Klemensė nutolo apsupta eterio kvapų ir baltos paklodės gurgždėjimo. Man liepė palaukti.

Ilgas valandas sėdėjau laukiamajame šalia kairės rankos netekusio kareivio. Pamenu, jis sakė esąs patenkintas netekęs rankos, ir dar kairės, kad jam, dešiniarankiui, labai pasisekę. Už savaitės visam laikui grįšiąs namo. Toli nuo to apmulkintųjų karo, kaip jis sakė. Prarado ranką, bet išlošė daug metų. Daug metų gyvenimo. Štai ką jis kartojo, rodydamas savo nebesamą ranką. Netgi buvo davęs jai vardą: *Giugiusė.* Be perstojo su *Giugiuse* kalbėjosi, vis prašydavo jos patvirtinti jo žodžius, šnekino ją, kibino. Kiek nedaug trūksta iki laimės. Karas pasaulį apverčia aukštyn kojomis: berankis tampa laimingiausiu žmogumi. Kareivis buvo vardu Leonas Kastri, iš Morvano. Davė man surūkyti daugybę cigarečių. Užliūliavo žodžiais iki apkvaitimo. Man labai to reikėjo. Jis nieko neklausinėjo. Net nelaukė, kad su juo kalbėčiausi. Pats vienas palaikė pokalbį su savo amputuota ranka. Kai pasiryžo mane palikti, stodamasis pasakė:

– Mums su *Giugiuse* metas eiti!

Buvo vakarienės metas. Kastri. Leonas Kastri, trisdešimt vienų, 127-ojo pulko grandinis, morvanietis, viengungis, žemdirbys. Mylėjo gyvenimą ir mėgo kopūstienę. Štai ką įsiminiau.

Namo grįžti nenorėjau. Norėjau sėdėti ir laukti, nors ir beprasmiška. Atėjo seselė. Buvo jau vakaras. Pasakė, kad vaikas išgelbėtas, kad, jei noriu, galiu pažiūrėti, pakvietė eiti su ja. Papurčiau galvą. Pasakiau, kad noriu pamatyti Klemensę. Pasiteiravau, kaip ji laikosi. Seselė pasakė, kad reikia dar palaukti, pažadėjo paklausti gydytojo. Nuėjo.

Vėliau atėjo gydytojas – kariškis, pervargęs, išsekęs, vos bepastovintis ant kojų. Apsirengęs kaip mėsininkas, jaučių skerdikas kruvina prijuoste ir tokia pat kepuraite. Jau kelias dienas nesustodamas operavo, konvejeriu gamino *Giugiuses*, kai kurie tapdavo laimingi, kai kurie neišgyvendavo, ir visi likdavo sužaloti. Jauna moteris jo akimis atrodė kaip klaida visoje toje vyriškos mėsos makalynėje. Jis irgi man papasakojo apie kūdikį, tokį didelį, tokį didelį, kad pats nebūtų galėjęs išlįsti. Pasakė, kad vaikas išgelbėtas. Paskui jis irgi davė man cigaretę. Blogas ženklas, puikiai žinojau, ką reiškia tokios cigaretės, pats kartais vaišindavau jomis vyrukus, kuriems, žinojau, nebeilgai likę – gyventi arba būti laisvėje. Nieko nekalbėdami rūkėme. Pūsdamas dūmą bei vengdamas mano žvilgsnio gydytojas sumurmėjo: „Ji neteko pernelyg daug kraujo..." Sakinys pakibo ore kaip mūsų cigarečių dūmai. Taip ir nenusileido, nesustojo. Kraujas, kuriuo jis atrodė aptaškytas gausiai lyg iš sklidinų kibirų, tapo Klemensės krauju. Ir tą vargšą žmogelį su juodais ratilais po akimis, trijų dienų barzda ir stringančia šneka, tą išsekusį vyruką, kuris padarė viską, bandydamas sugrąžinti ją

į gyvenimą, staiga panūdau užmušti. Esu tikras, kad niekada taip netroškau kažką nužudyti, savomis rankomis. Nužudyti nirtulingai ir žiauriai, žvėriškai. Nužudyti.

– Man metas, – pasakė jis, numetęs nuorūką ant grindų. Paskui uždėjo ranką man ant peties, o aš dar tebedrebėjau nuo savo žmogžudiškų minčių.

– Galit ją aplankyti, – dar pasakė. Ir nuėjo iš nuovargio apsunkusiu žingsniu.

Jei kažkas kankinasi, tai dar nereiškia, kad pasaulis liaujasi sukęsis. Ar kad šunsnukiai nustoja buvę šunsnukiais. Ko gero, atsitiktinumų nebūna. Dažnai taip pagalvodavau. Kai ištinka asmeninė tragedija, elgiamės labai egoistiškai. *Gražuolė Viendienė*, Destinatas, Žozefina cypėje, Mierkas ir Matzijevas nuslinko užmarštin. Manęs nebuvo tuo metu, kai reikėjo, ir tuodu šiukšlės pasinaudoję proga ramiai susitvarkė, kaip jiems parankiau, – gali pagalvoti, kad tai jie užsakė Klemensės mirtį, norėdami atsikratyti manimi ir turėti laisvas rankas. Būtent taip ir padarė. Be jokios gėdos.

Tik pagalvokite, kaip toks nusikaltimas kaip *Byla* sukrečia visą rajoną. Kaip potvynio banga: naujiena apskrieja šuoliais ir viską pakeliui sudrebina. Sukelia žmonėms siaubą, bet kartu pakursto kalbas. Galima sakyti, duoda peno ir galvai, ir liežuviui. Tačiau niekam ne į gera žinoti, kad po apylinkes klajoja žudikas, kad sukiojasi šalia, visai arti jūsų, kad galbūt sutikote jį gatvėje ar gal netrukus susitiksite, kad galbūt tai jūsų kai-

mynas. Ypač karo metu, kai labiau negu bet kada užnugaryje reikia taikos tarp civilių, kitaip galas.

Nėra šimto galimų žmogžudystės baigčių. Aš žinau tik dvi: arba suimamas kaltininkas, arba sulaikomas kažkas kitas ir apskelbiamas kaltininku. Arba viena, arba kita. Ir tuo viskas baigta. Labai paprasta! Poveikis visuomenei abiem atvejais vienodas. Vienintelis pralaimėjęs yra sulaikytasis, bet apskritai kam rūpi jo nuomonė? Kas kita, jeigu nusikaltimai ir toliau kartojasi. Taip, tiesa. Tačiau tąkart jie liovėsi. *Gražuolė Viendienė* taip ir liko vienintelė pasmaugta dešimtmetė mergaitė. Daugiau tokių nepasitaikė. Tiems, kurie norėjo įrodymo, šitai buvo puikus įrodymas, jog sulaikytasis tikrai ir yra kaltininkas. Nagi. Byla baigta. Kas buvo, tas pražuvo!

To, ką netrukus papasakosiu, savomis akimis nemačiau, bet tai nesvarbu. Metų metus rankiojau siūlo galus, atkūriau žodžius, eigą, klausimus, atsakymus. Tai prilygsta tiesai. Nieko neprasimaniau. Beje, kam išsigalvočiau?

XVIII

GRUODŽIO TREČIOSIOS RYTĄ, KOL AŠ KLAMPOJAU KELIU NAMO, ŽANDARAI SULAIKĖ DU JAUNUS VAIKINUKUS, PUSGYVIUS IŠ BADO IR ŠALČIO. Du dezertyrus iš 59-osios pėstininkų divizijos. Ne juos pirmuosius susėmė žandarmerijos tinklai. Suirutė prasidėjo jau prieš keletą mėnesių. Kiekvieną dieną atsirasdavo paspukėlių iš fronto, besislapstančių po apylinkes, kartais pasiryžusių verčiau padvėsti niekam nematant brūzgynuose ir miškeliuose negu leistis sudraskomiems patrankų sviedinių. Tiesiog tuodu pasipainiojo labai tinkamu metu – visiems: kariuomenei, kuri norėjo duoti pamoką, ir teisėjui, kuris ieškojo kaltinamojo.

Jaunuolius veda gatvėmis. Tarp dviejų triumfuojančių farų. Žmonės išeina į lauką pasižiūrėti. Du berniokai, du žandarai. Du driskiai nuskurusiomis uniformomis, neskustais veidais, į visas puses besivartančiomis akimis, įkritusiais pilvais, vos besilaikantys ant kojų, prilaikomi tvirtai juos sugriebusių žandarų, tikrų, aukštų, stiprių ir rausvaskruosčių žandarų nu-

blizgintais auliniais, išlygintomis kelnėmis ir pergalingomis minomis.

Žmonių būrys gausėja, ir nežinia kodėl – gal tiesiog todėl, kad minia visada labai kvaila – ima darytis grėsmingas, vis smarkiau spaudžia suimtuosius. Ore ima mojuoti kumščiai, aidi užgauliojimai, laksto akmenys. Kas gi ta minia? Niekis, nepavojingi žmogeliai, kol šnekiesi su kiekvienu akis į akį. Bet susibūrę krūvon, beveik prisiploję vieni prie kitų kūno, prakaito ir burnos kvapuose, stebintys veidus ir ištemptomis ausimis laukiantys menkiausio žodelio, nesvarbu, ar teisingo, ar ne, – tada jie tampa dinamitu, pragaro mašina, garo katilu, pasirengusiu sprogti tau į marmūzę, jei tik paliestum.

Žandarai jaučia, kuo visa tai kvepia. Paspaudžia žingsnį. Dezertyrai irgi leidžiasi risčia. Visi keturi prisiglaudžia merijoje, kur netrukus ateina ir meras. Tada stoja ramybės valandėlė. Juk merija – beveik kaip žmogaus namas. Tik ant šito namo fasado visados plevėsuoja mėlyna, balta, raudona trispalvė bei puikuojasi akmenyje iškaltas gražus šūkis – beviltiškiems naivuoliams – „Laisvė, lygybė, brolybė", ir tai atvėsina patetiškus šturmuotojus. Visi sustoja. Nuščiūva. Laukia. Nė garselio. Po valandėlės išeina meras. Atsikrenkščia. Matyti, kad iš baimės jam suka paširdžius. Lauke šalta, bet jis šluostosi kaktą, paskui staiga prabyla:

– Grįžkite namo!

– Duokit juos mums, – pasigirsta balsas.

– Ką tokius? – atitaria meras.

– Žudikus, – šūkteli jau kitas balsas, ir jam piktu aidu grėsmingai paantrina dešimtys kitų.

– Kokius žudikus? – nesupranta meras.

– Mergytės žudikus! – atsako jam.

Meras apstulbęs išsižioja, paskui atsitokėjęs užrinka. Šaukia, kad gal jiems galvoje pasimaišę, kad tai visiška nesąmonė, melas, paistalai, kad tuodu vyriokai yra dezertyrai ir kad žandarai perduos juos kariuomenei, o kariuomenė jau žinos, ką su jais daryti.

– Tai jie, duokit juos mums! – vis tiek nesiliauja kažkoks kretinas.

– Ne, tikrai negausite, – atkakliai atšauna jau įpykęs meras. – Ir žinote, kodėl negausite? Nes pranešta teisėjui ir jis jau pakeliui, atvažiuoja!

Būna stebuklingų žodžių. Štai žodis *teisėjas* yra stebuklingas. Kaip *Dievas*, kaip *mirtis*, kaip *vaikas* ir keletas kitų. Tai pagarbą įkvepiantys žodžiai, kad ir ką galvotum. Be to, nuo žodžio *teisėjas* per nugarą nubėga šiurpuliukai, net kai nieko neturi sau prikišti ir esi nekaltas kaip angelėlis. Žmonės puikiai žinojo, kad teisėjas – tai Mierkas. Nutikimas su *miniatiūriniais pasaulėliais* plačiai pagarsėjo, – ir sugebėk tu gardžiuotis minkštai virtais kiaušiniais lavono pašonėje! – kaip ir jo panieka mergaitei, nė žodžio, nė kruslelio gailesčio. Tačiau nors ir nekenčiamas, tiems mulkiams jis vis tiek buvo teisėjas: žmogus, galintis

vienu menku parašu pasiųsti tave pasėdėti tarp keturių sienų. Budelio sėbras. Kaip koks suaugusiųjų baubas.

Žmonės susižvalgė. Minia ėmė krikti, iš pradžių lėtai, paskui greitai, tarsi staiga visiems susuko vidurius. Ant grindinio liko stypsoti kaip stulpai gal tuzinas užsispyrėlių. Meras nuo jų nusisuko ir įėjo vidun.

Gera mintis kaip baidykle pagrasinti teisėjo vardu. Beveik geniali mintis, kuri, be abejonės, leido išvengti linčo. Merui beliko tik iš tikrųjų pranešti teisėjui, nes iki tol, aišku, pranešęs nebuvo.

Mierkas atvažiavo truputį popiet, su Matzijevu. Juodu, regis, kalbėjosi lyg pažįstami jau trisdešimt metų. Manęs tai nestebina, nes buvau juos matęs anksčiau, ir mačiau dar kelis kartus vėliau. Atrodo, jau sakiau, kad juodu buvo drėbti iš to paties mėšlo. Abu nulindo į meriją, kuri virto įtvirtintu bunkeriu, saugomu dešimties specialiai iškviestų žandarų. Pirmu paliepimu teisėjas liepė atgabenti į mero kabinetą prie židinio du patogius fotelius, vyno ir užkandos prie jo, supraskite, maisto, sūrių, baltos duonos. Meras pasiuntė Luizetę atnešti geriausia, ką sugebės rasti.

Matzijevas, kaip įprasta, išsitraukė cigarą. Mierkas pažiūrėjo į laikrodį ir švilptelėjo. Meras stovėjo stačias, neišmanydamas, kur dėtis. Teisėjas linktelėjo jam galva, ir tas suprato, jog liepiama atvesti anuodu kareivius su jų sargybiniais. Taip ir padarė.

Įėję į kabinetą tie bėdžiai nuo ugnies šiek tiek atkuto. Pulkininkas liepė žandarams dingti lauk, ir tai prajuokino Mierką. Abu bendrai ilgiausiai stebeilijo į vargšus vaikigalius. Sakau vaikigaliai, nes tebuvo vyresni už vaikigalius vos pora ar trejeta metų. Vienas vardu Morisas Rifolonas, dvidešimt dvejų, gimęs Melune, gyvenantis Paryžiuje, Migdolų gatvėje 15, 20-ame kvartale, spaustuvės darbininkas. Kitas – Janas Lefłokas, dvidešimties, gimęs Pluzažene, Bretanės kaimelyje, iš kurio iki karo nebuvo nė kojos iškėlęs, ūkininko bernas.

Vėliau, gerokai vėliau meras sakė: „Skirtumas tarp jų buvo pritrenkiantis. Mažasis bretoniukas stovėjo nunarinęs galvą. Buvo aiškiai matyti, kad leipo iš baimės. O kitas, darbininkas, pakelta galva žiūrėjo tiesiai mums į akis ir beveik šypsojosi. Galėjai pamanyti, kad šaiposi iš mūsų, arba apskritai iš visa ko."

Pirmąją salvę iššovė pulkininkas:

– Turbūt patys žinote, kodėl esate čia!

Rifolonas spokso į jį ir neatsako. Mažasis bretoniukas kilsteli galvą ir sumikčioja:

– Nes pabėgome, pone pulkininke, pasprukom...

Tada į žaidimą įsitraukia ir Mierkas:

– Todėl, kad žudėte.

Bretoniukas išsprogina akis. O antrasis, Rifolonas, kaip niekur nieko atšauna:

– Aišku, žudėm, tam netgi atvažiavo mūsų surinkti, kad žudytume stovinčius priešingoje pusėje, panašius į mus kaip

broliai, kad žudytume juos ir kad jie mus žudytų, mums taip liepė tokie žmonės kaip jūs...

Bretoniukas supanikuoja:

– Aš gerai nė nežinau, ar ką nužudžiau, galbūt ne, galbūt prašoviau pro šalį, gerai nematyti, aš nemoku šaudyti, net mano grandinis šaiposi iš manęs: „Leflokai, tu net į karvę koridoriuje nepataikytum!“, tai nežinia, gal nieko ir nenužudžiau!

Pulkininkas prieina artyn. Riebiai užsitraukia savo cigarą. Išpučia dūmus jiems į šnerves. Jaunesnysis užsikosi. Kitas nė nemirkteli.

– Judu nužudėt mergaitę, dešimties metų mergaitę...

Jaunesnysis net pašoka.

– Ką? Ką? Ką?

Atrodo, pakartojo kokį dvidešimt kartų, vis šokinėdamas vietoje, raitydamasis kaip kepama šikšna. O spaustuvininkas neprarado savitvardos ir toliau nežymiai šypsojosi. Tada teisėjas kreipėsi į jį:

– Neatrodote nustebintas?

Anas prieš atsakydamas padelsė, nužvelgė Mierką nuo galvos iki kojų, pulkininką taip pat ir, kaip pasakojo meras, „atrodė, kad sveria akimis ir tuo mėgaujasi!“ Galiausiai atsakė:

– Manęs niekas nebestebina. Jeigu būtumėt matęs, ką mėnesių mėnesius mačiau aš, žinotumėt, kad įmanoma viskas.

Gražiai pasakyta, ar ne? Ir išdrožta tiesiai į nosį teisėjui, kuris ima raudonuoti iš įkarščio.

– Neigiate? – užgriaudėja.

– Prisipažįstu, – ramiai atsako kareivis.

– Ką? – rikteli mažasis, kibdamas savo draugui į atlapus. – Gal išprotėjai, ką čia paistai, neklausykit jo, aš jo nepažįstu, susitikom tik vakar vakare! Aš nieko nežinau, ką jis padarė, šiknius, šiknius, kodėl taip darai, pasakyk jiems, pasakyk!

Mierkas jį nutildo, nustumdamas į kabineto kampą, lyg sakydamas „su tavim išsiaiškinsim vėliau“, ir grįžta prie jo bendro.

– Prisipažįsti?

– Ką tik norit... – vis taip pat ramiai atsako anas.

– Dėl mergytės?

– Aš ją nužudžiau. Aš. Pamačiau. Pasekiau. Triskart smeigiau peiliu į nugarą.

– Ne, tu ją pasmaugei.

– Taip, tiesa, pasmaugiau, štai šiomis rankomis, jūs teisus, peilio neturėjau.

– Ant mažojo kanalo kranto.

– Tikrai taip.

– Ir įmetei ją į vandenį.

– Taip.

– Kodėl taip padarei?

– Nes norėjau...

– Išprievartauti ją?

– Taip.

– Bet ji nebuvo išprievartauta.

– Nespėjau. Pasigirdo kažkokie garsai. Pabėgau.

Anot mero, replikos laksto kaip teatre. Darbininkas stovi tiesiai, kalba aiškiai. Teisėjas spindi. Scena, regis, smulkmeniškai surepetuota. Mažasis bretoniukas verkia snargliuotu veidu, net pečiai kreta, ir be perstojo purto galvą. Matzijevas apsisiaučia cigaro dūmu.

Teisėjas kreipiasi į merą:

– Paliudijate prisipažinimą?

Meras nieko neliudija, tik žiūri išsižiojęs. Supranta, kad darbininkui nusišvilpt ant teisėjo. Galiausiai susivokia, kad ir teisėjui nusišvilpt ant darbininko. Tiesiog išgavo, ko norėjo: prisipažinimą.

– Ar tikrai laikytume tai prisipažinimu... – pabando suabejoti meras. Į šokį įstoja pulkininkas:

– Juk turite ausis, pone mere, ir smegenis. Manau, girdėjote ir supratote.

– Galbūt norėtumėte pats vadovauti tyrimui? – mesteli teisėjas. Meras nutyla.

Bretoniukas tebežliumbia. Antrasis tiesus kaip kuolą prarijęs. Šypsosi. Mintimis jau nuskridęs kitur. Pasvėrė, kad baigtis ta pati: kaip dezertyro jo laukia sušaudymas. Kaip žudiko – mirties bausmė. Abiem atvejais amen! Viso gero! Todėl tenorėjo paspartinti įvykius. Tik tiek. Ir ta pačia proga iš visų pasityčioti. Šaunuolis.

Mierkas pašaukė vieną žandarą, kuris spaustuvininką nuvedė į ankštą kambarėlį, šluotų sandėliuką antrame aukšte. Užrakino jį viduje, o žandaras liko eiti sargybos prie durų.

Teisėjas su pulkininku panoro atsikvėpti ir davė merui suprasti, kad pakvies, kai jo prireiks. Antrasis žandaras ašarojantį bretoniuką nuvedė į rūsį, o kadangi rūsys neužrakinamas, jam uždėjo antrankius ir liepė sėdėti ant žemės. Likusioms pajėgoms Mierkas įsakė keliauti į nusikaltimo vietą ir išnaršyti iki paskutinio žolės kuokšto.

Popietė jau krypo į vakarą. Luizetė grįžo iš kur įmanydama prirankiojusi maisto produktų. Meras liepė jai visa tai paruošti bei patiekti ponams, taip pat – juk ne beširdis – nurodė ką nors nunešti ir kaliniams.

– Mano brolis tuo metu kariavo fronte, – vėliau pasakojo man Luizetė, – todėl žinojau, kaip ten sunku, jam irgi kilo minčių pabėgti viską metus. „Tu mane paslėpsi!“ – pasakė man kartą, grįžęs vienai dienai atostogų, aš atsakiau, kad ne, kad jeigu šitaip pasielgs, pranešiu merui ir žandarams, nebūčiau paskundusi, bet labai bijojau, kad jis tikrai dezertyruos, kad jį pagaus ir sušaudys, galiausiai vis tiek žuvo, likus savaitei iki paliaubų... Tuo noriu pasakyti, kad aš gailėjau tų vargšų vyriokų, todėl prieš nešdama valgyti ponams pasirūpinau kaliniais. Tas, kur sėdėjo rūsy, atsisakė, kai padaviau duonos su lašiniais, sėdėjo susirietęs ir verkė kaip bamblys, padėjau viską šalia jo ant statinaitės. Kai nuėjau pas tą kitą, į sandėliuką antrame

aukšte, pabeldžiau į duris, niekas neatsakė, pabeldžiau dar kartą, neatsakė, rankose laikiau duoną su lašiniais, todėl žandaras atidarė duris, ir tada pamatėm. Vargšelis šypsojosi, prisiekiu, šypsojosi ir žiūrėjo mums tiesiai į veidą išplėtęs akis. Surikau, maistas man iš rankų iškrito ant žemės, žandaras susikeikė ir puolė prie jo, bet per vėlu, buvo nebegyvas. Pasikorė su savo kelnėmis, sudraskė jas į juostas ir pririšo prie lango rankenos. Nemaniau, kad lango rankena toks tvirtas daiktas...

Sužinoję naujieną Mierkas su Matzijevu nė kiek nesusijaudino. „Papildomas įrodymas!“ – pasakė merui ir bendrininkiškai susižvalgė.

Ėmė temti. Pulkininkas įdėjo į židinį dar keletą malkų, o teisėjas pakvietė Luizetę. Toji atėjo nudelbusi galvą, visa drebėdama. Manė, kad ją apklaus apie pakaruoklį. Mierkas pasiteiravo, kokio maisto ji surado. Luizetė atsakė: „Tris dešras, mėsos pašteto, kumpio, kiaulės kojų, viščiuką, veršelio kepenų, vieną karvės pieno sūrį ir vieną ožkos.“ Teisėjo veidas nušvinta. „Gerai, labai gerai...“ – pagiria jau varvindamas seilę. Ir tada pateikia užsakymą: kiaulienos paštetas ir kumpis užkandai, paskui pakepintos veršio kepenėlės, viščiuko, kopūstų, morkų, svogūnų ir dešrų troškinys, paskui šutintos kiaulės kojos, sūriai ir lietinis blynelis su obuoliais. Ir, aišku, vyno. Paties geriausio. Baltojo prie užkandžių, toliau raudonojo. Mostelėjo jai ranka, kad keliautų atgal savo virtuvėn. Visą vakarą Luizetė nesustodama pralakstė tarp merijos ir mero namų. Nunešinėjo

butelius ir sriubines, parnešinėjo tuščius butelius, nunešinėjo kitus patiekalus. Meras priblokštas lindėjo namie, gulėjo lovoje, staiga ištiktas karštinės. Spaustuvės darbininką nukabino ir atgabeno į klinikos morgą. Merijoje liko tik vienas žandaras, prižiūrėjo mažąjį bretoniuką. Lui Despjo, toks buvo žandaro vardas. Šaunus vyrukas, dar papasakosiu apie jį.

Mero kabineto, kuriame įsikūrė teisėjas su pulkininku, langai išeina į kiemelį, kuriame į dangų bandė stiebtis liaunas kaštonas. Pro vieną iš kabineto langų buvo puikiai matyti tas užskurdęs medelis, kuriam trūko erdvės suvešėti ir pasiryžti tapti tikru medžiu. Dabar jo seniai nebėra. Netrukus po *Bylos* meras liepė nupjauti: žiūrėdamas į jį matė ką kita negu paliegusį medelį ir negalėjo to pakęsti. Iš kabineto į kiemelį išeinama per žemas duris, atitveriančias vieną kampą. Durys buvo apipieštos optinę apgaulę sukuriančiomis knygų nugarėlėmis: dailiai atrodė ir tarsi pratęsė gana varganą knygų lentyną, kurioje vos kelios niekada neatverstos tikros knygos ramstėsi šonais prie civilinio ir kaimo kodekso tomų. Kiemelio gale stovėjo tualeto būdelė ir dviejų glėbių pločio pašiūrė, kur laikydavo malkas.

Kai Luizetė atnešė kumpį bei kiaulienos paštetą, ją pasitiko šūksniais. Ne apšaukė, ne, sušuko iš pasitenkinimo, o pulkininkas dar mestelėjo apie Luizetę kažkokį juokelį – ji nebeprisiminė, kokį – kuris prajuokino teisėją. Ji padėjo lėkštes, įrankius, taures bei visą žvangantį ūkį ant apskrito stalelio ir

patiekė maistą. Pulkininkas įmetė savo cigarą į židinį ir atsisėdo pirmas, prieš tai pasiteiravęs jos vardo. „Luizetė", – atsakė ji. Tada pulkininkas jai pasakęs: „Gražios panelės gražus ir vardas." Luizetė nusišypsojusi ir priėmusi komplimentą – nesuprasdama, kad anas pliuškis šaiposi iš jos, stipriai žvairos merginos be trijų priekinių dantų. Paskui prabilo teisėjas. Paprašė nulipti į rūsį ir pranešti žandarui, kad juodu norį pasikalbėti su kaliniu. Luizetė išėjo iš kabineto, nusileido į rūsį drebėdama, lyg žengtų į Pragarą. Mažasis bretoniukas jau nebeverkė, tačiau taip ir nepalietė duonos su lašiniais, kuriuos jam paliko tarnaitė. Luizetė perdavė nurodymą žandarui. Anas linktelėjo galvą, pasakė kaliniui, kad reikia eiti, bet kadangi anas nė nekrustelėjo, Despjo sugriebė jį už antrankių ir išsivedė.

– Rūsyje tvyrojo drėgmė – pasakoja Despjo. Sėdim Kryžiaus kavinės terasoje V. ir jis pasakoja man savo istoriją bei pasibaisėjimą. Šilta. Birželio vakaras. Birželio 21-oji. Neseniai vėl radau Despjo pėdsakus. Po žymiosios nakties, apie kurią netrukus papasakosiu, jis išėjo iš žandarmerijos: iškeliavo į pietus pas vynmedžių augintoją svainį. Paskui persikėlė į Alžyrą, kur dirbo vienoje jūrų prekybos įmonėje, tiekiančioje maisto produktus ir degalus. Vėliau, 1921-ųjų pradžioje, grįžo į V. Dirba pagalbiniu apskaitininku Karbonje universalinėje parduotuvėje. Anot jo, gera vieta. Despjo – aukštas vyriškis, labai lieknas, bet ne liesas, dar labai jauno veido, bet jau žilais kaip sniegas plaukais. Sako, pražilęs staiga, po bretoniuko nakties. Žvilgs-

nyje – tarsi skylė, arba tuštuma. Kažkas, kas veriasi gelmėn ir ką norisi ištyrinėti, bet baugu prasmegti pačiam. Jis man sako:

– Per visą tą laiką, kiek prasėdėjau su bernioku, jis nepratarė man nė poros žodžių. Verkė pasisriūbaudamas. O paskui nutilo. Pasakiau, kad turim eiti. Kai nuėjom į mero kabinetą, nuo karščio pasijutom tarsi Sacharoje. Kaip duonkepėje krosnyje. Židiny pleškėjo trigubai per daug malkų, raudonų kaip gaidžio skiauterė. Pulkininkas su teisėju sėdėjo pilnomis burnomis, pakėlę taures. Aš kariškai atidaviau pagarbą. Atsakydami į mano pasveikinimą juodu dar aukščiau kilstelėjo taures. Pagalvojau, kur aš papuoliau.

Pamatęs tuos du komediantus, bretoniukas atsipeikėjo iš letargo. Ėmė vaitoti ir vėl kaip litanijas kartoti „Ką?“ Gera Mierko nuotaika subjuro. Tada, tarp dviejų pašteto kąsnių, jis ramiu snukiu keliais žodžiais išrėžė jam apie spaustuvės darbininko mirtį. To nežinojusiam bretoniukui – kaip, beje, ir Despjo, – naujiena trenkė tarsi žaibas. Jis susvirduliavo ir vos neparkrito. Despjo sulaikė.

– Matai, tavo bendrininkas neištvėrė to, ką judu padarėte, pasirinko verčiau mirti, – pasakė jam pulkininkas.

– Jisai bent jau savigarbos turėjo, – pridūrė teisėjas. – Ko dar lauki? Pasakok viską!

Stojo tyla, bet neilgam. Despjo sako, kad berniokas pažiūrėjo į jį, paskui į Mierką, į Matzijevą, o tada staiga pratrūko

rėkti, tačiau tokiu riksmu, kokio jam niekada netekę girdėti, Despjo netgi sako, jog niekada netgi nebūtų patikėjęs, kad žmogus galėtų šitaip staugti, o blogiausia, kad rėkimas tęsėsi be galo, niekaip nesiliovė, kad nežinia, iš kur ir radosi. Tačiau jį nutraukė pulkininkas, savo dabitiška lazdele uždrožęs tiesiai vaikiui per veidą. Tyčia dėl to atsikėlė. Bretoniukas staiga nutilo. Per visą veidą driekėsi didžiulė violetinė driūžė su protarpiais vienu kitu kraujo lašu. Galvos švystelėjimu Mierkas žandarui parodė, kad galįs vestis jį atgal į rūsį, bet kai pastarasis jau ketino vykdyti įsakymą, jį sustabdė Matzijevo balsas.

– Turiu geresnę mintį. Veskit jį į kiemą, galvos pravėdinti... Gal tada jam sugrįš atmintis.

– Į kiemą? – perklausė Despjo.

– Taip, ana ten, – atsakė Matzijevas, rodydamas į kiemelį. – Atrodo, netgi yra kažkas panašaus į stulpelį jam pririšti. Vykdykit!

– Betgi, pone pulkininke, lauke šalta, netgi speigas, – dar išdrįso pasakyti Despjo.

– Darykit, kas liepiama! – nukirto teisėjas, baigdamas pjauti gabalėlį kumpio nuo kaulo.

– Man buvo dvidešimt dveji, – pasakoja Despjo. Užsisakom dar po vieną *Pernod* anyžinės degtinės. – Ką gali pasakyti, ką gali padaryti, kai tau dvidešimt dveji...? Išvedžiau tą vaikį į

kiemą ir pririšau prie kaštono. Buvo gal devinta valanda. Iš kabineto, kur leipom nuo karščio, atsidūrėme nakties tamsoje, šaltyje, minus dešimt, gal net minus dvylika. Jaučiausi nejaukiai. Berniokas raudojo.

– Geriau viską papasakotum, jeigu tai padarei, ir būtų baigta, grįžtum į šilumą, – pašnibždėjau jam į ausį.

– Bet aš nepadariau, tai ne aš... – prisiekinėja jis man tyliai, lyg skųsdamasis. Visas kiemas skendėjo tamsoje. Danguje žybsėjo dešimtys žvaigždžių, o priešais mus švytėjo mero kabineto langas, pro kurį tarsi vaikiškame iš popieriaus iškarpytame teatre buvo matyti nereali scena: už gausiai apkrauto stalo dėl nieko nesijaudindami valgė ir gėrė du vyrai skaisčiai raudonai iškaitusiais veidais.

– Grįžau į kabinetą, pulkininkas liepė laukti gretimame kambaryje, kol pakviesią. Nuėjau, prisėdau ant kažkokio suolelio ir laukiau, grąžydamas rankas bei svarstydamas, ką turėčiau daryti. Tas kambarys irgi turėjo langą, pro jį taip pat buvo matyti kiemas ir prie medžio pririštas kalinys. Likau sėdėti tamsoje. Nenorėjau degti šviesos, kad jis manęs nematytų. Man buvo gėda. Norėjau bėgti, sprukti iš ten, bet uniforma neleido, iš pagarbos. Jeigu tai vyktų šiandien, uniforma tikrai nebesulaikytų! Retkarčiais nugirsdavau jų balsus, juoko pliūpsnius, girdėdavau žingsnius, kai mero tarnaitė atnešdavo garuojančius ir gardžiai kvepiančius patiekalus. Tačiau anądien tie skanūs kvapai virto bjauriu nosį gniaužiančiu dvoku.

Paširdžius tarsi koks akmuo spaudė. Pykau ant savęs, kam esu žmogus.

Luizetė suvaikščiojo pirmyn atgal daugybę kartų.

– Per tokį šaltį, kai nė šuns niekas į lauką nevaro! – pasakoja ji. Vakarienė truko valandų valandas. Mierkas ir Matzijevas turėjo į valias laiko. Valgė ir gėrė su pasigardžiavimu. Įėjusi į kambarį Luizetė nesidairydavo aplink. Taip įpratusi. Visada akis nudelbdavo į kojas. Ir tą vakarą dar labiau nei paprastai.

– Juodu man kėlė baimę, be to, pradėjo vis smarkiau apgirsti!

Ji taip ir nepamatė kiemelyje uždaryto bretoniuko. Kartais visai patogu nematyti.

Pulkininkas kartais išeidavo į lauką tarti kelių žodžių kaliniui. Pasilenkdavo prie jo, kalbėdavo į ausį. Bretoniukas drebėjo, vaitojo, kad ne jis, kad nieko nepadaręs. Pulkininkas gūžtelėdavo pečiais, pasitrindavo rankas, papūsdavo į jas, suvirpėdavo iš šalčio ir greitai grįždavo atgal į šilumą. Despjo visa tai matė. Tūnodamas tamsoje ir tarsi irgi pririštas.

Palei vidurnaktį Mierkas su Matzijevu nuo kiaulės kojų šaltienos tebeblizgančiomis lūpomis pribaiginėjo sūrius. Kalbėjo vis garsiau, tarpais uždainuodavo. Trankė kumščiais per stalą. Buvo išgėrę šešis butelius. Viso labo.

Abudu išėjo į kiemą, tarsi pakvėpuoti grynu oru. Mierkas prie kalinio priėjo pirmą kartą. Matzijevas lankėsi jau

penktą. Mierkas pasisukiojo aplink bretoniuką taip, lyg jis neegzistuotų. Užvertė galvą į dangų. Pašnekesio tonu pakalbėjo apie žvaigždes. Kiekvieną parodė Matzijevui, pasakė pavadinimus. Žvaigždės – vienas iš dalykų, kuriais teisėjas labai žavėjosi.

– Jos tokios tyros, tikra atgaiva nuo žmonių... – sakė jis. Despjo viską girdėjo, šnekas ir kalinio dantų kalenimą, panašų į stuksenimą akmeniu sienon. Matzijevas išsitraukė cigarą, pasiūlė ir teisėjui, tas atsisakė. Pakėlę veidus į tolimą dangaus skliautą, juodu dar minutėlę pasišnekučiavo apie žvaigždes, mėnulį, planetų judėjimą. O tada kaip įgelti ėmėsi kalinio.

Bretoniukas jau tris valandas drebėjo šaltyje. Ir ne bet kokiame šaltyje. Turėjo į valias laiko įsižiūrėti į žvaigždes, kol akių vokai sukibo nuo užšalusių ašarų. Pulkininkas jam po nosimi pavedžiojo cigaru, klausdamas vis to paties. Vaikinukas net nebeatsakinėjo, tik aimanavo. Po kelių minučių aimanos pulkininką suerzino.

– Ar jūs žmogus, ar gyvulys? – užriko jam į ausį. Jokio atsako. Matzijevas numetė cigarą į sniegą, sugriebė vis dar prie medžio pririštą kalinį ir jį papurtė. Mierkas stebėjo spektaklį, pūsčiodamas sau į pirštus. Matzijevas atleido gniaužtus, ir tirtantis bretoniuko kūnas sudribo atgal ant žemės. Tada apsidairė kairėn dešinėn, lyg kažko ieškodamas. Tačiau nieko nerado, tik jam toptelėjo mintis, puiki niekšiška mintis jo supuvusioje galvoje.

– Galbūt tau dar per karšta, ką? – sušnypštė berniokui į ausį. – Tuoj atvėsinsiu tau galvą, vyruti!

Ir išsitraukęs iš kišenės atlenkė medžioklinį peiliuką. Tada vieną po kitos metodiškai išskabė visutėles bretoniuko švarko sagas, paskui ir marškinių, paskui vienu dryksniu perrėžė jo marškinėlius. Stropiai nuvilko rūbus, ir nuogas kalinio torsas didele šviesia dėme subolavo kiemo prietemoje. Baigęs susidoroti su viršutine dalimi, tą patį atliko su kelnėmis, blauzdinėmis ir apatiniais. Nupjovė batų raištelius, iš lėto nuavė batus, švilpiniuodamas savo *Karoliną ir jos lakuotus batelius.* Berniokas rėkė, purtė galvą kaip pamišęs. Matzijevas atsistojo: kalinys gulėjo nuogutėlis jam prie kojų.

– Taip geriau? Ar laisviau jautiesi? Esu tikras, kad dabar tau atmintis tikrai sugrįš...

Pasisuko į teisėją, o anas jam pasakė:

– Grįžkim vidun, darosi vėsoka...

Abu nusikvatojo iš tokio puikaus juokelio. Ir grįžo valgyti didžiulio lietinio su obuoliais, kurį Luizetė ką tik padėjo ant stalo, kartu su kava bei slyvinės degtinaitės buteliu.

Despjo žiūrėjo į birželio dangų, kvėpė jo šilumą. Atsėlino naktis. Aš tik klausiausi jo ir vis pakviesdavau padavėją, kad mūsų taurės nestovėtų tuščios. Terasoje aplink mus džiugiai šurmuliavo daug nerūpestingų žmonių, bet man rodos, kad mudu sėdėjome vieni ir žvarbome.

– Sėdėjau priešais langą, kiek atsitraukęs, – pasakojo toliau Despjo. – Negalėjau atplėšti žvilgsnio nuo belaisvio kūno. Jis susirietė aplink medžio kamieną į kamuoliuką kaip šuva, ir mačiau jį krutant, jį visą purtė drebulys, niekaip nesiliovė. Pravirkau, dievaži, ašaros pačios pasruvo, aš nė nemėginau jų sustabdyti. Vaikis ėmė pratisai stūgauti, gyvulišku stūgsmu, sako, vilkai taip kaukia miškuose, kur jų dar likę. Jis vis kaukė, o teisėjas su pulkininku gardžiai juokėsi gretimame kabinete, girdėjau juos. To bernioko riksmai smigo į širdį geležiniais kabliais.

Įsivaizduoju Mierką su Matzijevu stovinčius prie lango priplotomis nosimis, į ugnį atsuktomis subinėmis, rankose po taurelę degtinukės, pilvai sprogsta nuo persirijimo, akys įbestos į nuogą speige besiraitantį vaikiščią, ir plepasi sau apie zuikių medžioklę, astronomiją arba knygrišystę. Aišku, aš taip tik įsivaizduoju, bet tikriausiai nesmarkiai klystu.

Despjo kiek vėliau tikrai matė pulkininką vėl išeinant į kiemą, prisiartinant prie kalinio, pabaksnojant jį bato nosimi – tris kartus, tai į nugarą, tai į pilvą, kaip daroma, kai nori patikrinti, ar šuva tikrai padvėsęs. Vaikis mėgino batą sugriebti, bandė maldauti, bet Matzijevas atstūmė, sugrūdęs kulną jam į veidą. Bretoniukas sudejavo, o paskui kad užkliks, mat pulkininkas jam ant krūtinės išvertė kaušą vandens, kurį laikė rankoje.

– Tokiu balsu, tokiu balsu, reikėjo girdėti jo balsą, apskritai tai buvo beveik nebe balsas, o ir sakė nežinia ką, tik pylė

vienas po kito padrikus, nieko nereiškiančius žodžius, o visos tos litanijos pabaigoje sukliko, rėkė, kad tai jis, taip, tai jis, kad prisipažįstąs viską, nusikaltimą, visus nusikaltimus, kad jis nužudė, tikrai nužudė... Nebėjo sustabdyti.

Despjo pastatė taurelę ant stalo. Žiūrėjo į jos dugną, tarsi semdamasis jėgų pasakoti toliau.

Pulkininkas jį pasikvietė. Berniokas draskėsi į visas puses, kartodamas tą patį: „Tai aš, tai aš, tai aš!" Pamėlusią jo odą vietomis margino raudonos dėmės, nušalę rankų ir kojų pirštų galiukai jau pradėjo juoduoti. Veidas išblyškęs, beveik kaip numirėlio. Despjo susupo jį į antklodę ir padėjo jam įeiti vidun. Matzijevas grįžo pas Mierką. Juodu susidaužė taurelėmis už savo pergalę. Šaltis nugalėjo bretoniuką. Despjo nebepajėgė jo nutildyti. Davė atsigerti karšto gėrimo, bet tas nesugebėjo nuryti. Visą naktį ne tiek jį saugojo, kiek budėjo prie jo. Nebebuvo prasmės jį saugoti. Nieko iš jo nebeliko.

Birželio mėnesio vakarą beveik galima pradėti kažko tikėtis iš žemės ir žmonių. Taip kvepia merginomis ir medžiais, oras staiga tampa kupinas žavesio, norisi pradėti iš naujo, pasitrinti akis, patikėti, kad blogis tėra pramanas, o skausmas – sielos apgaulė. Iš dalies tikriausiai todėl ir pasiūliau buvusiam žandarui eiti kur nors užkąsti. Jis pažiūrėjo į mane taip, lyg būčiau pasakęs keiksmažodį, paskui papurtė galvą. Galbūt nuo tokio

pelenų žarstymo jam dingo apetitas. Tiesą pasakius, aš irgi nesijaučiau alkanas, pasiūliau greičiau iš nevilties, nenorėdamas taip greitai su juo išsiskirti. Tačiau man nė nespėjus užsakyti dar po taurelę, Despjo atsistojo. Išsitiesė savo didžiuliu karkasu ir abiejų rankų delnais išlygino kostiumo švarką, paskui pasitaisė kepurę ir pažvelgė tiesiai man į akis, manau, pirmą kartą jis šitaip į mane žiūrėjo, bent jau pirmą kartą su akyse šviečiančiu lengvu kartėliu.

– O jūs, kur jūs buvote tą naktį? – dar paklausė aštriu kaip priekaištas balsu.

Pasijutau prieš jį kvailai. Šalia manęs staiga atsirado Klemensė. Pažvelgiau į ją – vis tokia pat graži, permatoma, bet nepaprastai graži. Ir ką galėjau atsakyti Despjo? Jis laukė. Stovėjo priešais mane, o aš spoksojau išsižiojęs, žiūrėjau į tuštumą, kurioje tik aš vienas mačiau Klemensę. Despjo gūžtelėjo pečiais, tvirčiau užsimovė kepurę ir neatsisveikinęs nusigręžė. Nutolo. Taip ir nuėjo paskendęs savo graužaty, palikęs mane su manąja. Aš žinojau – kaip, be abejo, ir jis, – kad graužatyje galima gyventi lyg šalyje.

XIX

Ponia de Flers pagaliau nuvedė mane pas Klemensę. Pažinojau ponią de Flers iš matymo. Ji priklausė labai senai šeimai iš V. visuomenės grietinėlės. Tokiems sluoksniams kaip Destinatas. Jos vyras, Maršalas, krito dar 1914-ųjų rugsėjį. Pamenu, piktai apie ją pagalvojau – kad našlystė jai tinka kaip vakarinė suknia ir kad tikriausiai ji puikuojasi tuo, norėdama prakilniau atrodyti vakarėliuose pas prefektą bei labdaringuose aukcionuose. Kartais būnu toks mulkis ir toks pagiežingas, tikrai ne geresnis už kitus. Netrukus po vyro žūties ji panūdo pasitarnauti gerais darbais. Paliko V., savo erdvius kaip Versalio rūmai namus ir atvažiavo pas mus, į kliniką. Kai kurie žmonės sakė: „Neišbus nė trijų dienų, pamatys kraują ir šūdus – nualps!“

Ji pasiliko. Neišsigando kraujo ir šūdų, bekraščiu gerumu ir paprastu darbu privertė pamiršti savo kilmingą pavardę bei turtus. Nakvodavo palėpės kambarėlyje, o savo valandas, dienas ir naktis leisdavo slaugydama mirštančiuosius bei pri-

keltuosius. Karas žudo, luošina, bjauroja, purvina, skerdžia, išskiria, sumaitoja, sukapoja, užmuša, tačiau kartais kai kuriuos dalykus sustato į tikrąsias vietas.

Ponia de Flers paėmė mane už rankos ir nusivedė. Klusniai nusekiau jai iš paskos. Atsiprašė: „Nebeturim palatų, trūksta vietos..."

Įžengėme į milžinišką bendrą patalpą, aidinčią nuo vaitojimų ir pradvisusią tvarsčiais, pūliais bei nešvarumais. Tvyrojo sužeidimų, skausmo ir žaizdų kvapas – ne mirties, jos kvapas grynesnis ir šlykštesnis. Patalpoje grūdosi apie trisdešimt ar keturiasdešimt lovų, visos užimtos, kai kuriose galėjai įžiūrėti vien pailgus, silpnai krusčiojančius, tvarsčiais apmuturiuotus luistus. Patalpos viduryje stovėjo kažkas panašaus į lengvutę plevenančią alkovą, padarytą iš pakabintų keturių baltų paklodžių. Joje ir gulėjo Klemensė, apsupta jos nematančių kareivių, kurių ji pati nė nesuvokė.

Ponia de Flers praskleidė vieną paklodę, ir aš ją išvydau. Gulėjo tiesiai į priekį atsuktu veidu, užmerktomis akimis, ant krūtinės sudėtomis rankomis. Kvėpavo iškilmingai lėtai, krūtinė kilnojosi, bet veido bruožai atrodė sustingę. Prie lovos stovėjo kėdė. Greičiau susmukau į ją negu atsisėdau. Ponia de Flers švelniai uždėjo ranką jai ant kaktos ir perbraukė, tada pasakė: „Vaikelis jaučiasi gerai." Pažiūrėjau į ją nesupratęs. „Palieku jus, galite būti kiek norite", – pridūrė. Praskleidė paklodę, kaip kartais daroma teatre. Dingo už tos baltumos.

Prasėdėjau prie Klemensės visą naktį. Žiūrėjau į ją. Nesilioviau žiūrėjęs. Nedrįsau nieko sakyti, kad neišgirstų kuris nors iš sužeistųjų, apsupusių ją lyg akyli sargybiniai. Uždėdavau ranką pačiupinėti, ar ji šilta, kartu šildžiau ją pats, įtikėjęs, kad ji jaučia, jog esu šalia, ir tai teikia jai jėgų, jėgų sugrįžti pas mane. Ji buvo graži. Gal kiek blyškesnė nei tada, kai palikau ją praeitos dienos rytą, bet ir švelnesnė, tarsi tas gilus miegas, po kurį tuo metu klajojo, nuginė šalin nerimus, rūpesčius, dienos bėdas. Taip, ji buvo graži.

Taip ir nepamačiau jos bjaurios, senos, raukšlėtos, suvytusios. Šitiek metų gyvenu su niekad nesenstančia moterimi. Pats kūprinuosi, krenkčioju, krioštu, raukšlėjuosi, o ji lieka nepasikeitusi, be įskilimų ar negražumo. Mirtis paliko man bent šitiek, ir niekas neatims, nors laikas pavogė jos veidą, nors nebeįstengiu prisiminti jo tokio, koks buvo iš tikrųjų, ir nors kartais lyg atlygiui man leidžiama pamatyti jį šmėkštelint geriamo vyno atspindžiuose.

Visą naktį į kairę nuo Klemensės lovos gulėjęs kareivis, kurį man užstojo kabanti paklodė, vebleno kažkokią padriką istoriją. Retkarčiais niūniavo, kartais imdavo blaškytis. Bet balsas likdavo vienodas. Nelabai supratau, kam jis pasakojo – draugui, giminaitei, mylimajai ar sau pačiam. Kalbėjo pramaišiui apie viską: savaime suprantama, apie karą, bet ir apie kažkokius paveldėjimo reikalus, pievas, kurias reikia nušienauti, stogus, kuriuos būtina užlopyti, vestuvių vakarienę,

nuskandintus kačiukus, kirmėlėmis apėjusius medžius, siuvinėtą kraitį, arklą, choro vaikus, potvynį, negrąžintą paskolintą čiužinį, malkų skaldymą. Tarsi žodžių malūnas nesiliaudamas žėrė pakrikai viena po kitos supuolusias gyvenimo akimirkas, susimaišančias į vieną ilgą istoriją, tokią pat absurdišką, kaip ir pati būtis. Retkarčiais vis minėjo Alberą Živonalį. Spėju, kad tai jo vardas ir kad jam norėjosi ištarti jį garsiai, galbūt kad įrodytų pats sau, jog tikrai tebėra gyvas.

Jo balsas skambėjo kaip pagrindinis instrumentas aplink mane grojamoje mirštančiųjų simfonijoje. Nuo alsavimų, gargimų, švogždžiančio apsinuodijusiųjų dujomis kvėpavimo, dejonių, verksmų, pamišusiųjų juoko, šnabždamų žmonų bei motinų vardų ir nuo už visus garsesnės Živonalio litanijos man vaidenosi, kad mudu su Klemense – ji lovoje, aš palinkęs prie jos – plūduriuojam uždaryti nematomo laivo burių pilyje mirusiųjų upėje, kaip tose nuostabiose istorijose, kurias mokykloje mums pasakoja mokytojai ir kurių klausomės išpūtę akis, iš baimės dilgčiojančiomis kraujagyslėmis ir lakstančiais šiurpuliukais, o pasaulį už lango jau gaubia tamsa kaip juodos vilnos apsiaustas milžino pečius.

Paryčiais Klemensė sukrutėjo, nebent man pasivaideno iš nuovargio. Nesvarbu, aš manau, kad jos veidas truputėlį pasisuko į mane. Ir esu tikras, kad ji atsikvėpė stipriau ir ilgiau negu iki tol. Taip, pajutau tą gilų kvėptelėjimą, kaip gražų atodūsį, kai žmogus mintyse pagalvoja, jog kažkas atsitiko, ir

šitaip atsikvėpdamas nori parodyti, jog laukė šito ir yra laimingas, kad pagaliau įvyko. Pridėjau ranką jai prie kaklo. Žinojau. Kartais pats nustembi, kaip žinai kai kuriuos dalykus, nors niekada to nesimokei. Žinojau, kad tas atodūsis buvo paskutinis, kad kitų po jo nebebus. Ilgai sėdėjau priglaudęs galvą jai prie kaktos. Jutau, kaip pamažu ją apleidžia šiluma. Meldžiau Dievą ir visus šventuosius, kad pažadintų mane iš to sapno.

Alberas Živonalis mirė netrukus po Klemensės. Nutilo. Supratau, kad mirė. Nekenčiau jo, nes įsivaizdavau, kad įžengęs mirties karalijon atsidurs kaip tik šalia jos, tarsi begalinėje laukiančiųjų eilėje, ir kad stovėdamas ten galės ją matyti už keleto metrų priešais save. Taip, netgi nepažinodamas, niekada net nematęs jo veido pykau ant jo. Keista pavydėti numirėliui. Norėti atsidurti jo vietoje.

Septintą ryto atėjo dieninė seselė. Užspaudė mirties akimirką – kaip keista! – atsimerkusias Klemensės akis. Dar ilgai prie jos rymojau. Niekas nedrįso liepti man keliauti sau. Vėliau pats išėjau, nevaromas. Ir viskas.

Gražuolės Viendienės laidotuvės vyko V., praėjus savaitei po nužudymo. Aš nedalyvavau. Turėjau savą sielvartą. Žmonės pasakojo, kad bažnyčia prisigrūdo sausakimša, net lauke prie bažnyčios durų nepaisydami it rykštėmis plakančio lietaus būriavosi apie šimtas žmonių. Dalyvavo ir Prokuroras. Taip pat ir teisėjas, Matzijevas irgi. Savaime aišku, šeima taip pat –

Burašas, jo žmona, kurią teko prilaikyti, bei mergaitės seserys Alina ir Roza, kurios, regis, nesuvokė, kas vyksta. Atvažiavo ir teta Adelaida Sifert virpančiu smakru, kapinėse visiems kartojo: „Jei būčiau žinojusi... jei būčiau žinojusi..." Čia ir bėda, kad niekad negali žinoti.

Mes į bažnyčią susirinkome negausiai. Sakau mes, nes man atrodė, kad tebesame kartu, nors aš stovėjau, o Klemensė gulėjo ąžuoliniame karste apsupta aukštų žvakių, nebemačiau jos, nebeužuodžiau. Mišias laikė tėvas Liuranas. Kalbėjo paprastus ir teisingus žodžius. Po apeiginiu apdaru regėjau vyriškį, su kuriuo dalijomės vakariene ir pastoge tuo metu, kai Klemensė merdėjo.

Su tėvu buvau seniai susipykęs, o Klemensė giminių nebeturėjo. Tuo geriau. Būčiau nepakentęs, jei vieni ar kiti mane globotų, jei tektų kalbėtis ir klausytis jų šnekų, leistis bučiuojamam, glebėsčiuojamam, užjaučiamam. Norėjau kuo greičiau likti vienas, nes nuo šiol turėjau gyventi vienas visą gyvenimą.

Į kapines susirinkome šešiese: kunigas, duobkasys Ostranas, Klementina Husar, Leukadija Reno, Margerita Bonseržan – trys bobulės, kurios dalyvaudavo visose laidotuvėse, – ir aš. Tėvas Liuranas sukalbėjo paskutinę maldelę. Visi išklausė nudelbę galvas. Ostranas įdiržusiomis rankomis pasirėmęs rymojo ant savo kastuvo koto. Aš dairiausi į peizažą, į nusidriekusias ligi Gerlantės pievas, į kalvos šlaitą su nuogais medžiais

bei purvinai rudais keliukais, į debesuotą dangų. Bobulės ant karsto užmetė gėlę. Kunigas peržegnojo. Ostranas pradėjo žerti žemes. Išėjau pats pirmas. Nenorėjau matyti.

Tą naktį susapnavau sapną. Klemensė gulėjo po žeme ir verkė. Į jos pusę rausėsi visokiausi gyviai šlykščiomis dantytomis marmūzėmis ir nagais. Ji rankomis dangstėsi veidą, bet jie skverbėsi artyn ir galiausiai prisirangė iki jos, ėmė kandžioti, po kąsnelį plėšti nuo jos mėsą ir ryti ją į savo gerkles. Klemensė šaukė mano vardą. Burna pilna smėlio ir šaknų, akys jau be vokų. Balzganos ir blausios.

Krūptelėjęs pabudau. Suprakaitavęs, šnopuodamas. Pamačiau, kad guliu lovoje vienas. Staiga suvokiau, kokia didelė ir plika gali atrodyti lova. Pagalvojau apie ją, ten, po žeme, tą pirmąją tremties naktį. Pravirkau kaip vaikas.

Paskui slinko dienos, nė nebežinau, kiek dienų. Ir naktų. Niekur nebėjau iš namų. Svyravau. Dvejojau. Pasiimdavau Gašentaro karabiną, įdėdavau kulką į apkabą ir įsigrūsdavau vamzdį burnon. Būdavau girtutėlis nuo aušros ligi sutemų. Namie kaupėsi purvas ir ėmė dvokti atmatų duobe. Jėgų sėmiausi buteliuose. Kartais kaukdavau, daužydavau sienas. Užėjo aplankyti keli kaimynai, bet išgrūdau juos lauk. O tada vieną rytą, kai išsigandau pamatęs veidrodyje savo paties veidą, į duris pabeldė seselė iš klinikos. Glėby laikė vangiai krusčiojantį vilnonį pundelį – tai buvo vaikas. Bet apie šitai papasakosiu vėliau, ne dabar, kai baigsiu apie visa kita.

XX

MIERKAS LIEPĖ UŽDARYTI BRETONIUKĄ V. KALĖJIME, NORS KARIUOMENĖ PAKARTOTINAI PAREIŠKĖ PAGEIDAUJANTI JĮ SUŠAUDYTI. Iš esmės jie tik varžėsi, kas pirmasis jį nugalabys. Vis dėlto reikalas truputį užtruko. Spėjau nuvažiuoti pažiūrėti. Jis sėdėjo jau šešias savaites.

Žinojau tą kalėjimą. Tai buvęs viduramžių laikų vienuolynas. Vienuolius pakeitė kaliniai. Tik tiek skirtumo. O šiaip mažai kas pasikeitė. Valgykla ir toliau tebebuvo valgykla, celės – ir toliau celės. Tik įstatė keletą grotų, durų, spynų ir ant mūrinių tvorų viršaus pritvirtino metalinių strypų su styrančiais spygliais. Į šitą didžiulį statinį vargiai prasiskverbdavo šviesa. Jame visados tvyrodavo tamsa, netgi saulėčiausią dieną. Žengiant vidun norėdavosi vieno – kuo greičiau iš ten išeiti, išbėgti bėgte.

Pasakiau, kad mane siuntė teisėjas. Tai netiesa, bet niekas nepareikalavo patikrinti. Visi mane pažinojo.

Kai prižiūrėtojas atrakino bretoniuko celės duris, iš pradžių nelabai ką įžiūrėjau. Bet išgirdau jį iškart. Vaikišku ir,

beje, gana gražiu balsu jis švelniai niūniavo. Prižiūrėtojas mane paliko ir užrakino duris už nugaros. Kai akys priprato, pamačiau jį. Buvo sunykęs, sėdėjo patalpos kampe kelius pritraukęs prie smakro ir be perstojo kinkuodamas galva dainavo dainelę. Aš jį mačiau pirmą kartą. Atrodė jaunesnis negu iš tikrųjų. Gražių šviesių plaukų, žydromis žemėn įbestomis akimis. Nežinau, ar girdėjo mane įeinant, bet kai užkalbinau, regis, nenustebo.

– Na, ar tikrai tu nužudei tą mergytę? – paklausiau.

Jis liovėsi dainavęs ir nepakeldamas akių pagal dainelės melodiją suniūniavo:

– Taip, tikrai aš, taip, tikrai aš...

– Aš ne teisėjas, ir ne pulkininkas, gali nebijoti, man gali pasakyti, kaip yra iš tikrųjų...

Toje vietoje jis pažvelgė į mane su mintimis kitur klajojančio žmogaus šypsena, tarsi tuo metu būdamas labai toli ir norėdamas ten likti.

Toliau sau kinkavo galva, kaip tie angeliukai prie prakartėlės, kurie įmetus pinigėlį ilgai dėkoja. Taip nieko ir nebepridūręs vėl uždainavo dainelę apie „subrendusius rugius, vyturėlius, vestuves ir gėlių puokštes“.

Kurį laiką dar pažiūrėjau į jį, ypač į rankas, svarstydamas, ar tikrai tai nusikaltėlio rankos. Kai išėjau, jis net galvos nepasuko, toliau dainavo ir lengvai lingavo. Po pusantro mėnesio stojo prieš karo teismą už dezertyravimą ir žmogžudys-

tę, buvo pripažintas kaltu dėl abiejų kaltinimų ir nedelsiant sušaudytas.

Byla buvo baigta.

Mierkas su Matzijevu sugebėjo per vieną naktį jauną valstietį paversti puspročiu ir kartu idealiu bei kaltę pripažįstančiu kaltinamuoju. Žinoma, detales apie tą žymiąją naktį sužinojau vėliau, kai galiausiai susiradau Despjo. Tačiau ir iki tol tiksliai žinojau, kad nei teisėjas, nei pulkininkas nenuvažiavo apklausti Prokuroro. Ką papasakojo Žozefina, nugrimzdo užmaršty. Beje, dažnai pasvarstydavau kodėl. Juk Mierkas nekentė Destinato, be jokios abejonės! Puiki proga ligi soties pridaryti jam nemalonumų ir išvolioti purvuose jo vardą bei romėniškai imperatorišką personą.

Tačiau manau, kad yra ir už neapykantą stipresnių dalykų, – tai tam tikro pasaulio taisyklės. Destinatas ir Mierkas priklausė tam pačiam sluoksniui, į kurį patenkama gimstant, kuriame gaunamas prašmatnus išsilavinimas, bučiuojamos rankos, važinėjama motoriniais automobiliais, gyvenama įštaiginguose namuose ir netrūkstama pinigų. Virš faktų, gandų ir žmogaus proto pagimdytų įstatymų yra ta bendrystė bei mandagus susitarimas: „Tu nekliūk manęs, aš nekliūsiu tavęs.“ Jei galvoji, kad vienas iš taviškių galbūt yra žudikas, vadinasi, ir pats gali toks būti. Tai tas pats, kaip išrėžti tiesiai ir atvirai, jog tie, kurie vaiposi ir žiūri į mus baisiai iš aukšto lyg į vištos

šūdą, iš tikrųjų sieloje yra supuvę kaip ir visi žmonės, kad jie tokie pat, kaip kiti. O tai tikriausiai jau gresia galu, jų pasaulio galu. Vadinasi, tai nepakenčiama.

Be to, kurių galų Destinatas būtų žudęs *Gražuolę Viendienę*? Gerai, gal ir kalbėjosi, bet kam žudytų?

Kai bretoniuką sulaikė, jo kišenėse rado penkių frankų banknotą su kryžiuku, pažymėtu kairiajame viršutiniame kamputyje paprastu pieštuku. Adelaida Stifer oficialiai patvirtino atpažįstanti banknotą, kurį tą nelemtą sekmadienį davė savo krikšto dukrai. Ji turėjo įprotį kryželiais ženklinti banknotus, savitą būdą užtikrinti, kad pinigai tikrai jos, ne kieno kito.

Dezertyras dievagojosi jį radęs prie mažojo kanalo, ant kranto. Vadinasi, praėjo pro tą vietą! Taip, na ir kas? Ką tai įrodo? Juodu su spaustuvininku ten netgi nakvojo, po *vėdaru*, žymiuoju dažais nutepliotu tiltu, pasislėpę nuo šalčio ir sniego, prisiglaudę vienas prie kito: žandarai juk matė išguldytą žolę ir dviejų kūnų formą. Šitai jis irgi ramiausiai prisipažino.

Kitame mažojo kanalo krante, daugmaž priešais tą vietą, kur yra į Pilaitės parką vedantys varteliai, stovi Gamyklos laboratorija. Nelabai aukštas ilgas pastatas, kaip didelis dieną naktį apšviestas narvas. Dieną naktį, nes Gamykla niekada nesustoja, o laboratorijoje du inžinieriai nuolatos tikrina iš milžiniškos pabaisos vidurių kliokiančio turinio sudėtį bei kokybę.

Kai pasakiau norįs pasikalbėti su tais, kurie budėjo laboratorijoje nusikaltimo naktį, personalo vadovas Arsenas Mejeris tik įbedė akis į pieštuką savo rankose ir ėmė jį vartalioti.

– Ką, gal atsakymas ant jo parašytas? – leptelėjau. Mudu seniai vienas kitą pažinojome, be to, jis truputį buvo man skolingas: 1915-aisiais atlaidžiai pažiūrėjau, kai jo vyresnėlis, tikras avigalvis, nusprendė, jog angaruose šalia Laisvės aikštės susandėliuoti kariuomenės reikmenys – antklodės, dubenys ir maisto daviniai – priklauso jam. Aprėkiau tą mulkį. Jis viską sugrąžino iš kur paėmęs, ir aš nesurašiau protokolo. Niekas nieko nepastebėjo.

– Jie nebedirba... – numykia Mejeris.

– Nuo kada gi nebedirba? – pasiteirauju.

Tada jis vėl spokso į pieštuką, paskui kažką sumurma, tenka gerai įtempti ausis, kad išgirsčiau.

– Išvažiavo į Angliją, netrukus du mėnesiai bus...

Anglija, ypač karo metais, atrodė beveik kaip pasaulio kraštas. O prieš du mėnesius buvo neseniai įvykęs nusikaltimas.

– Kodėl gi jie išvažiavo?

– Taip liepė.

– Kas?

– Direktorius.

– Ar išvykimas buvo numatytas?

Mejeris nulaužia pieštuką. Prakaituoja riebiais lašais.

– Geriau tu eik, – sako, – man davė nurodymus, ir nors tu policininkas, prieš tokius šulus esi mažas.

Nenorėjau daugiau jo spausti. Palikau susinepatoginusį ir nusprendžiau kitą dieną nueiti paklausti paties Direktoriaus.

Bet nespėjau. Kitą rytą apyaušriu man atnešė žinią, kad teisėjas norįs mane pamatyti, kuo skubiau. Supratau kodėl. Pamaniau, kaip greitai sklinda naujienos.

Kaip visada, pasitiko *Šašas*. Vėl teko gerą valandą murksoti laukiamajame. Už oda storai apmuštų durų girdėjau balsus, linksmus balsus, kaip man atrodė. Tuo metu, kai *Šašas* sugrįžo pranešti, jog Ponas Teisėjas tuoj mane priims, aš buvau užsiėmęs – pirštu atlupinėjau nuo sienos atkragusį raudono šilko apmušalo lopinį. Jau buvau nuplėšęs gerus keturiasdešimt centimetrų, kuriuos po to sudraskiau į siauras juosteles. Raštininkas pažiūrėjo į mane nustebęs ir su gailesčiu, kaip žiūrima į ligonį, bet nieko nepasakė. Nusekiau paskui jį.

Mierkas sėdėjo savo krėsle, visu kūnu atsidrėbęs į atkaltę. Šalia jo – Matzijevas, kaip antrininkas, ne toks storas ir kiek aukštesnis, sielos antrininkas. Galėjai pamanyti, kad tuodu šiukšlės įsimylėjo vienas kitą, tiesiog nebesiskirdavo. Matzijevas vis tęsė savo viešnagę. Tebegyveno pas Baspeną ir gręžė mums smegenis savo gramofonu. Tik sausio pabaigoje galiausiai išsinešdino, ir daugiau jo akyse nebematėme.

Mierkas puolė be užuolankų.

– Kokią teisę turėjot eiti į Gamyklą? – užgriaudėjo.

Aš neatsakiau.

– Ko siekiate? *Byla* išaiškinta ir su kaltininkais atsiskaityta!

– Tikrai, žmonės taip kalba... – atsakiau aš, ir nuo šito jis dar labiau suirzo.

– Kaip? Ką čia insinuojate?

– Nieko neinsinuoju. Dirbu savo darbą.

Matzijevas čiupinėjo dar neuždegtą cigarą. Mierkas vėl puolė atakon. Atrodė panašus į kuilį, kuriam dviem plytomis sugnybo kiaušius.

– Būtent, dirbkite savo darbą ir palikite ramybėje nekaltus žmones. Jeigu dar kartą sužinosiu, kad uždavinėjate kam nors klausimus, susijusius su šia baigta ir teismo būdu išspręsta byla, aš užkirsiu jums kelią... Suprantu, – tęsė jau švelnesniu balsu, – kad dabartinėmis aplinkybėmis esate truputėlį kaip nesavas, jūsų jaunos žmonos mirtis, sielvartas...

Mane pribloškė, kad girdžiu jį kalbant apie Klemensę, minint ją, jos vardą: tas pats, lyg mėgintų mėšlo kupetą padailinti jazminų šakele.

– Užsičiaupkit, – išrėžiu.

Jis išsprogina akis, tirštai paraudonuoja ir įtūžęs varo toliau:

– Ką? Kaip drįstate man nurodinėti? Jūs?

– Nusišvilpt man ant jūsų, – atsakau.

Mierkas vos nenusivožė nuo kėdės. Matzijevas įdėmiai nužvelgė mane, nieko nepasakė, prisidegė cigarą, paskui ilgai purtė degtuką, nors tas jau seniai buvo užgesęs.

Gatvėje švietė saulė. Jaučiausi tarsi lengvai apgirtęs ir norėjosi su kuo nors pasikalbėti, su žmogumi, kuriuo galėčiau pasitikėti ir kurio pažiūros panašios į mano. Turiu galvoje ne *Bylą*. Turiu galvoje gyvenimą, laikmetį, viską ir nieko.

Prisiminiau Mazeriulį, Švietimo skyriaus inspektoriaus sekretorių, pas kurį teko apsilankyti po Lilijos Veraren mirties. Būtų tikra paguoda vėl pamatyti ropišką jo veidą, pilką odą ir akis kaip sulyto šuns, žiūrinčio į tiesiamą ranką, kuri – galbūt – paglostys. Pasukau į Karmelitų aikštės pusę, kur stovėjo Švietimo skyriaus pastatas. Neskubėjau. Jaučiausi nusimetęs kaži kokią naštą, prieš akis tebestovėjo Mierko fizionomija, kai pasiunčiau jį velniop. Be jokios abejonės, tuo metu jis jau kreipėsi į mano vadovybę, reikalaudamas mane nubausti. Bet man buvo nusispjaut.

Kai registratoriaus paklausiau, ar Mazeriulis ten tebedirba, jis griebėsi už vis smunkančių akinių.

– Ponas Mazeriulis mus paliko prieš metus, – atsakė.

– Ar tebegyvena V.? – pasiteiravau.

Vyriškis pažvelgė į mane taip, tarsi būčiau nukritęs iš mėnulio.

– Manau, kad iš kapinių niekur nepersikėlė, bet galite dėl visa ko patikrinti.

XXI

Bėgo savaitės, sugrįžo pavasaris. Kiekvieną dieną du kartus nueidavau prie Klemensės kapo. Ryte ir prieš pat vakarą. Kalbėdavausi su ja. Tarsi ji tebegyventų šalia manęs, pavalandžiui pasakodavau savo gyvenimą kaip kasdieniame pašnekesy, kur meilės žodžiams nereikalingi ypatingi padailinimai ir puošnios įmantrybės, kad žvilgėtų lyg auksinis pinigas.

Iš pradžių kilo mintis viską mesti – darbą, namus – ir iškeliauti. Tačiau prisiminiau, kad žemė apvali ir kad apsukęs ratą netrukus grįžčiau atgal, žodžiu, kvaila. Truputį vyliausi, kad Mierkas privers mane iškeliauti į svečius kraštus. Maniau, kad norės atsikeršyti, kad ras būdą perkelti mane kitur arba atleisti. Tiesą sakant, elgiausi apgailėtinai. Palikau kitiems priimti sprendimą, kurio nepajėgiau priimti pats. Tačiau Mierkas nesiėmė jokių žingsnių, bent jau nieko, kas turėtų apčiuopiamų pasekmių.

Ėjo 1918-ieji. Jautėsi artėjanti karo pabaiga. Lengva taip sakyti šiandien, kai rašau, kai žinau, jog tikrai karas pasibaigė

1918-aisiais, bet nemanau, kad meluoju. Mes jautėme tą pabaigą, ir todėl paskutinės pro mus praslenkančios sužeistųjų ir mirusiųjų vilkstinės atrodė dar pasibaisėtinesnės ir beprasmiškesnės. Miestelis tebeknibždėjo luošių ir subjaurotų veidų, sulopytų kaip išeina. Klinika vis netuštėjo, kaip tie įštaigingi kurortų viešbučiai, kuriuos elito sluoksnių žmonės rekomenduoja vieni kitiems. Tik šiuo atveju kurortinis sezonas be pertrūkio tęsėsi jau ketverius metus. Retkarčiais iš tolo pamatydavau ponią de Flers, tuomet sudunksėdavo širdis, pasirodydavo, kad ji mane tuoj pamatys, prieis kaip anuokart ir nuves prie Klemensės lovos.

Beveik kasdien nueidavau prie mažojo kanalo kranto ir nesilioviau ieškinėjęs, kaip užsispyręs gatvinis šunėkas, ne tiek tikėdamasis rasti kokią nors esminę detalę, kiek bandydamas neleisti tai istorijai nugrimzti užmarštin. Dažnai nujausdavau už parko tvoros dūluojantį aukštą Destinato siluetą ir žinojau, kad jis mato mane vaikštinėjant. Nuo tada, kai išėjo į pensiją, jis beveik nebeišeidavo iš savo Pilaitės ir dar rečiau priiminėdavo svečius. Tai reiškia, kad svečiuose apskritai niekas nesilankydavo, o jis leisdavo dienas tyloje, net neskaitydamas, tiesiog sėdėdamas prie rašomojo stalo susidėjęs rankas – Barzda taip sakė – ir žiūrėdamas pro langą arba klajodamas ratais po savo parką kaip vienišas gyvūnas. Iš esmės mudu ne taip smarkiai tesiskyrėme.

Vieną dieną – tų pačių metų birželio tryliktąją – eilinį kartą žingsniuodamas pakrante ir jau praėjęs pro *vėdarą*, iš-

girdau už nugaros šnarant žolę. Atsigręžiau. Ten stovėjo jis. Dar aukštesnis negu mano atsiminimuose, glotniai nuo kaktos atgal sušukuotais beveik baltai žilais plaukais, juoda eilute ir nepriekaištingai nublizgintais batais, su lazdele dešinėje rankoje, užsibaigiančia dramblio kaulo bumbulu. Žiūrėjo į mane ir nebežengė į priekį. Manau, kad palaukė praeinant manęs ir išėjo pro galinius savo parko vartus.

Ilgokai nieko nesakydami vienas kitą stebėjome, kaip laukiniai žvėrys įvertina vienas kitą prieš puldami, arba kaip įsižiūri vienas į kitą daugybę metų nesimatę du draugai. Turbūt ne per šauniausiai atrodžiau. Manau, kad tuomet laikas per keletą mėnesių pagraužė mano kūną ir veidą smarkiau nei per dešimt ankstesnių metų.

Destinatas prabilo pirmas:

– Žinot, aš dažnai jus čia matau... – nutęsė jis, nė nesistengdamas užbaigti sakinio ar negalėdamas. Aš nesumojau, ką atsakyti. Jau taip ilgai nebuvo tekę į jį kreiptis, kad nė nebežinojau, kaip kalbėti.

Lazdelės galu jis panaršė samanas ant pakrantės, priėjo artėliau prie manęs ir be jokio piktavališkumo, tiesiog liguistai nuodugniai mane apžiūrėjo. Keisčiausia, kad nuo to žvilgsnio nepasijutau nejaukiai, greičiau palaimingai palengvėjo ir nurimau, kaip tuomet, kai tave apžiūri senas, nuo vaikystės pažįstamas gydytojas ir atskleidžia tavo negalias bei skaudulius.

– Jūs manęs niekada nepasiteiravote, ar...

Vėl nebaigė sakinio. Pastebėjau, kaip virptelėjo lūpos ir nuo šviesos sekundėlę sumirksėjo akys. Gerai žinojau, apie ką jis nori pasikalbėti. Puikiai vienas kitą supratome.

– Ar būčiau gavęs atsakymą? – paklausiau, kaip ir jis nutęsdamas žodžius.

Destinatas giliai atsikvėpė, kaire ranka skimbtelėjo savo laikrodį, kabojusį ant grandinės su prikabintu keistu juodu rakteliu, paskui pažvelgė į tolį, į gražiai žydrą dangų, tačiau akys greitai sugrįžo prie manęs ir taip įsmigo į manąsias, kad net apžilpino.

– Per daug nepasikliaukite atsakymais, jie niekada nebūna tokie, kokių tikimės, ar ne tiesa?

Paskui kairio bato nosimi įstūmė į vandenį kuokštą samanų, kurį buvo atlupęs lazdele. Švelnių šviežiai žalių samanų kuokštą, kuris kaip per valsą pasisuko vandens sūkury, paskui nuplaukė į srovės vidurį ir nuskendo.

Vėl pakėliau akis į Destinatą. Bet jis jau buvo dingęs.

Kaip sakoma, gyvenimas grįžo į savas vėžes, karas pasibaigė. Pamažu ištuštėjo klinika, taip pat ir gatvės. Kavinėms sumažėjo apyvarta, Agotai Blašar išretėjo klientai. Grįžo sūnūs ir vyrai. Kai kurie nenukentėję, kai kurie gerokai aplamdyti. Aišku, daug kas išvis niekada nebepasirodė, nors kai kas, nepaisydami akivaizdžios tiesos, ir toliau tikėjosi dingusiuosius dar pamatyti išnyrant iš už gatvės kampo, įžengiant į namus,

prisėdant už stalo ir luktelint, kad kas paduotų kaušą vyno. Tie, kurių šeimynykščiai dirbo Gamykloje, pragyveno karą be didelių rūpesčių ir nepriteklių. Bet visi kiti patyrė ketverius baisius metus. Praraja dar labiau pagilėjo, ypač jeigu jos dugne liko dūlėti pora artimųjų. Kai kas nebesikalbėjo. Kai kas ėmė vieni kitų nekęsti.

Baspenas užsuko savo paminklų verslą. Beje, vienas iš pirmųjų jo užsakymų buvo mums: kareivis su vėliava kairėje rankoje, šautuvu dešinėje, visu kūnu pasviręs į priekį ant vieno truputį sulenkto kelio, o šalia jo Prancūziją simbolizuojantis milžiniškas narsiai pasitempęs gaidys, sustingdytas tą akimirką, kai pasistiebęs, kiek pirštai išgali, kakariekuoja.

1920-ųjų lapkričio 11-ąją meras jį inauguravo. Pasakė kalbą su balso pavirpinimais, retoriškomis frazėmis, akių pavartymais, paskui perskaitė keturiasdešimt trijų už tėvynę kritusių miestelio nelaimėlių pavardes, po kiekvienos palikdamas laiko policijos įgaliotiniui Ėmė Lašpotui dramatiškai pabrazdinti būgnu. Moterys vilkėjo juodai ir verkė, maži vaikai įsikibę joms už rankų bandė tempti jas prie Margo Ganjor krautuvėlės už poros žingsnių, kurioje pardavinėjo visokiausius niekniekius, taip pat ir saldymedžio pagaliukus bei čiulpiamus medaus saldainius ant pagaliuko.

Po to vyko vėliavos pakėlimas. Orkestras sugrojo gūdžią melodiją, visi išklausė stovėdami tiesutėliai, į vieną tašką įsmeigtais žvilgsniais. O kai tik nuskambėjo paskutinis taktas,

tiek vieni, tiek kiti paknopstomis pasileido į meriją, kur žuvusiųjų garbei laukė vaišės su vynu. Prie putojančio vynelio taurės ir sumuštinukų su paštetu mirusiuosius visi pamiršo. Įsikalbėjo. Netgi juokas vėl pasigirdo. Po valandos išsiskirstė, pasiryžę nuo tol metai iš metų vaidinti tą širdgėlos ir atminimo komediją.

Ceremonijoje dalyvavo ir Destinatas, stovėjo pačioje pirmoje eilėje. Aš stovėjau per du metrus už jo. Tačiau merijoje jis neapsilankė. Iš lėto nužingsniavo atgal į Pilaitę.

Nors jau gerus ketverius metus buvo išėjęs į pensiją, jis kartkartėmis važiuodavo į V. Be dešimt dešimt *Rimtasis* pakinkydavo arklius. Lygiai dešimtą laiptais nulipdavo Destinatas, įsitaisydavo karietoje ir – gink, vežėjau, arklius! Atvažiavęs į miestą vaikštinėdavo gatvėmis, visada tuo pačiu maršrutu, Marvilio gatve, Prefektūros aikšte, Batisto-Vilemo alėja, Plasi, Otono gatvėmis, Fidono skveru, Burelių gatve. *Rimtasis* su karieta riedėdavo iš paskos, atsilikęs per dvidešimt metrų, ir ranka ramdydavo arklius, kurie vis imdavo trypti priekinėmis kojomis ir barstydavo mėšlo obuoliukus. Destinatas sutikdavo žmonių, tie sveikindavosi. Jis linktelėdavo galva, niekada nepratardavo nė žodžio.

Vidurdienį įžengdavo į *Rėbijoną*, kur jį pasitikdavo Burašas. Tebeturėjo savo stalelį, valgydavo nepajudinamai tuos pačius patiekalus, gerdavo tą patį vyną kaip ir tada, kai dar kapojo galvas. Skirtumas tik tas, kad užsibūdavo ir išgėręs kavą.

Salė ištuštėdavo, Destinatas likdavo. Paskui pamodavo Burašui, kad prisėstų šalia. Užeigos šeimininkas paimdavo butelį paties geriausio konjako, du stikliukus ir atsisėsdavo priešais Prokurorą. Pripildavo stikliukus, maktelėdavo savąjį. Destinatas alkoholį vien uostydavo, niekada nekeldavo prie lūpų.

Paskui abu vyriškiai kalbėdavosi.

– Bet apie ką gi? – vieną dieną išdrįsau paklausti Burašo, tačiau jau vėliau, praėjus daug laiko.

Jo žvilgsnis kažkur nuklydo. Regis, Burašas užsižiūrėjo į tolimą sceną ar į miglotą vaizdą. Akys sužvilgo.

– Apie mano mergytę, – atsakė, o per apšepusius skruostus nusirito didžiulės ašaros. – Daugiausia kalbėdavo Prokuroras, aš klausydavau. Jis, regis, pažinojo ją geriau už mane, nors kol ji tebebuvo gyva niekada nesu matęs, kad su ja kalbėtųsi, vos vieną kitą žodį tepratardavo, kai ji atnešdavo jam duonos ar vandens grafiną. Bet panašu, kad viską apie ją žinojo. Pasakodavo man apie ją, apibūdindavo veido odą, plaukus, jos balselį kaip paukščiuko ulbėjimą, lūpų formą bei spalvą, minėdavo man nepažįstamus praeitų laikų dailininkus, kartodavo, kad ji atrodė lyg iš jų paveikslų. Be to, klausinėdavo visokiausių dalykų apie jos charakterį, keistenybes, vaikiškus žodelius, ligas, kūdikystės metus, turėdavau pasakoti ir pasakoti, jam niekada neatsibosdavo.

Ir kassyk jam atėjus pasikartodavo tas pats: „O dabar, mano gerasis Burašai, pasišnekėkim apie ją..." – pradėdavo

kalbą. Man nelabai norėdavosi, tik sugildydavo širdį, paskui skaudėdavo visą likusią dieną ir vakare, bet nedrįsau pasakyti Prokurorui, todėl kalbėdavau. Gerą valandą ar dvi, manau, jam nebūtų įgrisę net jei kalbėčiau ištisas dienas. Man tokia jo aistra mirusiai mano dukrytei atrodė keista, bet manydavau, kad tai tikriausiai dėl amžiaus, kad jis vaikėja ir tiek, kad graužiasi, nes liko vienišas ir nesusilaukė vaikų.

Vieną dieną netgi paklausė, ar neturėčiau mažylės nuotraukos, kurią galėčiau jam atiduoti. Pats suprantate, fotografijos kainuoja, nedažnai jų darydavom. Turėjau tris, viena iš jų – su visomis trimis mano dukromis. Tokią nuotrauką norėjo padaryti *Gražuolės* krikšto motina, ji ir sumokėjo. Nusivedė mergaites pas Izidorių Kopieckį, žinote, tą rusą Valstybių gatvėje. Jis ir kompoziciją parinko, dvi vyresnėlės sėdi ant žemės tarp žolės ir gėlių dekoracijų, o *Gražuolė* stovi vidury ir meiliai šypsosi, tikra Švenčiausioji Mergelė. Turėjau tris tokias fotografijas, po vieną kiekvienai mergaitei. *Gražuolės* egzempliorių atidaviau Prokurorui. Būtumėt jį matęs, galėjai pamanyti, kad padovanojau jam aukso kasyklą! Ėmė virpėti visu kūnu, nesiliaudamas dėkojo ir taip spaudė ranką, kad maniau, jog nuraus.

Paskutinį kartą jis apsilankė likus savaitei iki mirties. Kaip visada tas pats ritualas, pietūs, kava, konjakėlis, pašnekesys. Klausimai apie mažylę, beveik visada tie patys, o paskui, po ilgos tylos, beveik pašnibždomis sumurmėjo man lyg

nuosprendį: „Ji nepažino blogio, išėjo nepatyrusi jo, o štai mus visus blogis taip subjaurojo..." Tada lėtai atsistojo, ilgai spaudė man ranką. Padėjau jam užsivilkti paltą, jis pasiėmė skrybėlę ir apžvelgė salę, lyg vertindamas. Atidariau duris ir atsisveikinau: „Iki kito karto, Pone Prokurore." Jis nusišypsojo, bet neatsakė. Išėjo.

Rašyti skausminga. Supratau per šiuos keletą mėnesių, kai tuo užsiimu. Skauda ir ranką, ir sielą. Žmogus nesutvertas tokiam darbui, be to, kokia prasmė? Kam man to reikia? Jeigu kartu su manimi būtų gyvenusi Klemensė, niekada nebūčiau prikeverzojęs visų šių puslapių, net dėl paslaptingos *Gražuolės Viendienės* žūties, netgi dėl bretoniuko mirties, dėl kurios giliai širdy mane graužia sąžinė. Taip, vien savo buvimu ji atitrauktų mane nuo praeities ir suteiktų stiprybės. Iš esmės, vien jai ir rašau, tik jai vienai, kad galėčiau apsimesti, pats save apgauti ir įtikinti, kad ji manęs tebelaukia, kad ir kur būtų. Kad girdi viską, ką turiu jai pasakyti.

Rašymas leidžia man gyventi dviese.

Kai ilgą laiką esi vienas, gali pradėti kalbėtis garsiai, su daiktais ar sienomis. Tai, ką darau, iš esmės tam prilygsta. Ilgai svarsčiau, ką darydavo Prokuroras. Kaip leisdavo valandas, apie ką sukdavosi jo mintys, vidiniai dialogai? Našlys našlį supranta, bent jau man taip atrodo. Tiesą sakant, daug kuo galėjome būti panašūs.

XXII

1921-ŲJŲ RUGSĖJO 27-ĄJĄ EIDAMAS PER SPAUDYKLŲ GATVĘ NEPASTEBĖJAU ATVAŽIUOJANČIO AUTOMOBILIO, IR JIS MANE PARTRENKĖ. Kakta atsidaužiau į šaligatvio kampą. Pamenu, kad smūgio akimirką šmėstelėjo mintis apie Klemensę, – pamenu, pagalvojau apie ją kaip apie gyvą moterį, kuriai praneš, jog vyras pateko į avariją. Taip pat prisimenu, kad tą sekundės dalelę supykau ant savęs už tokį išsiblaškymą, kam neapsidairiau prieš eidamas per gatvę, nes per mane jai teks nerimauti ir jaudintis. Paskui nualpau. Beveik laimingas, tarsi įtrauktas į švelnumo ir ramybės šalį. Kai klinikoje atgavau sąmonę, man pasakė, kad tos keistos miego būsenos išbuvau ištisas septynias dienas. Taip sakant, iš gyvenimo iškrito septynios dienos, apie kurias ničnieko neprisimenu, tik juodumos, minkštos tamsos įspūdį. Beje, klinikos gydytojai manė, kad nebeatsibusiu. Klydo. Man nepasisekė.

– Per plauką išsisukote nuo mirties! – pasakė vienas iš jų gėrėdamasis, kad atsibudau. Jaunas linksmų plaučių vyrukas

gražiomis rudomis, labai gyvomis ir ryškiai blizgančiomis akimis. Dar kupinas savo amžiui būdingų iliuzijų. Nieko jam neatsakiau. Giliojoje tamsoje nesutikau tos, kurią mylėjau ir kurią tebemyliu. Nė neišgirdau jos, nė nepajutau. Vadinasi, gydytojas klydo: tikriausiai dar toli buvau nuo mirties, jeigu nepatyriau jokio jos buvimo ženklo.

Dar dvi savaites laikė mane ligoninėje. Buvau keistai silpnas. Nepažinojau nė vienos mane slaugančios seselės. O jos, regis, mane pažinojo. Nešė man sriubas, arbatas, virtą mėsą. Akimis ieškojau ponios Flers. Vienos iš jų netgi pasiteiravau, ar toji čia tebedirba. Seselė man nusišypsojo ir neatsakė. Tikriausiai manė, jog kliedžiu.

Kai gydytojas nustatė, kad galiu kalbėti pernelyg nepervargdamas, mane aplankė meras. Paspaudė ranką. Pasakė, kad smarkiai nukentėjau. Kad jis buvęs rimtai susirūpinęs. Paskui pasirausė didžiulėse kišenėse ir ištraukė lipnių saldainių pakelį, nupirkęs specialiai man. Kiek susigėdęs padėjo ant stalelio prie lovos ir tarsi atsiprašė:

– Norėjau atnešti jums butelį gero vyno, bet vyną čia neštis draudžiama, tai pagalvojau... atkreipkite dėmesį, šitie saldainiai iš konditerijos, su slyvų degtinės įdaru!

Sukikeno. Aš irgi nusijuokiau, kad padaryčiau jam malonumą. Norėjau pasišnekėti, paklausinėti jo, tačiau jis pridėjo pirštą prie lūpų, lyg sakydamas, kad dar suspėsim. Seselės buvo jam prisakiusios mane tausoti, nekalbėti per daug ir nekalbinti

manęs. Minutėlę patylėjome, pažiūrėjome vienas į kitą, į saldainius, į lubas, į langą, pro kurį nebuvo matyti nieko, tik kraštelis dangaus, net be medžio, be kalnelio, be debesies.

Paskui meras atsistojo, vėl ilgai spaudė ranką, išėjo. Tą dieną nepasakė man, kad mirė Destinatas. Sužinojau po dviejų dienų iš tėvo Liurano, kuris irgi mane aplankė.

Tai nutiko kitą dieną po mano avarijos. Jis mirė paprastų paprasčiausiai, be triukšmų ir riksmų, savo namuose, gražią, vos juntamai vėsesnę, auksinių ir raudonų atspalvių nutviekstą rudens dieną, dar dvelkiančią vasaros prisiminimais.

Kaip kasdieną, pavakary jis išėjo pasivaikščioti po Pilaitės parką, o po pasivaikščiojimo, kaip įprasta, prisėdo ant suolelio, nuo kurio atsiveria vaizdas į Gerlantę, ir susidėjo rankas ant lazdos. Paprastai pasėdėdavo nepilną valandėlę, paskui grįždavo namo.

Tądien, nesulaukdama jo grįžtant, Barzda nuėjo į parką ir iš tolo iš nugaros pamačiusi jį tebesėdint ant suolelio nusiramino, grįžo į virtuvę, kur gamino veršienos kepsnį. Bet kai suruošė kepsnį, nuskuto, supjaustė ir sumetė į puodą daržoves sriubai, pagalvojo vis dar negirdėjusi Prokuroro žingsnių. Vėl išėjo į lauką, vėl pamatė jį ant suolelio, nekreipiantį dėmesio į nuo upės kylantį rūką bei sutemas, pamažu gaubiančias parko medžius, aplink kuriuos suko ratus šimtai aršiai krankiančių varnų. Barzda nusprendė nueiti pas savo šeimininką ir pasakyti, kad vakarienė netrukus bus paruošta. Peržingsniavo parką,

priėjo prie Destinato, šūktelėjo, bet atsakymo nesulaukė. Kai prisiartino per keletą metrų, ją apėmė nuojauta. Lėtu žingsniu apėjo suolelį ir išvydo Destinatą – tiesutėlį, plačiai atmerktomis akimis, ant lazdelės bumbulo sudėtomis rankomis. Kuo negyviausią negyvėlį.

Dažnai sakoma, kad gyvenimas neteisingas, bet mirtis dar neteisingesnė, – bent jau mirties valanda. Vieni kenčia kančias, kiti užgęsta lyg vienu lengvu atodūsiu. Šiame pasaulyje nėra teisybės, bet aname lygiai taip pat. Destinatas iškeliavo be garso, be skausmo ir nieko neįspėjęs. Kaip gyveno vienas, taip ir išėjo.

Tėvas Liuranas papasakojo apie ministro vertas laidotuves, kuriose dalyvavo viso rajono svarbūs ir prašmatnūs žmonės. Vyrai vilkėjo juodomis eilutėmis, moterys tamsiais apdarais, prisidengusios veidus pilkais vualiais. Atvažiavo net vyskupas, prefektas ir Valstybės sekretoriaus pavaduotojas. Visa procesija nulingavo į kapines, kur Destinatą pakeitęs prokuroras pasakė kalbą. Paskui savo vaidmenį suvaidino Ostranas. Kaip dera. Su savo kastuvu ir keistuoju ritualu.

Kai išėjau iš klinikos, pirmiausia – netgi prieš grįždamas namo – nuėjau į kapines, pas Klemensę; ir pas jį. Ėjau labai iš lėto, šlubčiodamas sustirusia kaire koja, kuri niekada ir nebeatsileido, todėl atrodau panašus į karo veteraną, nors nekovojau jokiame kare.

Prisėdau ant Klemensės antkapio ir papasakojau jai apie savo avariją, kaip išsigandau, kad ji sielvartaus, kaip ilgai ir sal-

džiai miegojau, kaip nusivyliau pabudęs. Nuvaliau marmurą, nuravėjau palei plokštę prižėlusius dobiliukus, delnu nutryniau kryžių aptraukusias kerpes. Paskui per humusu ir drėgnomis pievomis kvepiantį orą pasiunčiau jai bučinį.

Destinato kapas skendėjo gėlių vainikuose ir karoliukų girliandose. Pirmieji baigė pūti ir ant žvyro aplink barstė parudusius žiedlapius. Karoliukai blizgėjo ir kartais, pagavę saulės spindulį, taip plykstelėdavo, kad sekundėlę įsivaizduodavo esą deimantai. Gulėjo ir nemažai susmegusių puokščių, juostų, atminimo plokštelių, vizitinių kortelių taip ir neatplėštuose vokeliuose. Pagalvojau, kad jis jau sulaukė, pagaliau nukeliavo pas savo žmoną. Ilgai užtruko. Ištisą gyvenimą. Taip pat pagalvojau apie aukštą jo siluetą, jo tylą, paslaptingumą, iš visos jo personos spinduliavusį su atšiaurumu sumišusį rimtumą ir pasvarsčiau – ar stoviu prie žudiko, ar prie nekalto žmogaus kapo.

XXIII

Praėjus keleriems metams, jau po Barzdos laidotuvių, nusprendžiau, kad laikas užeiti į Pilaitę. Kadangi ji patikėjo man raktą, tapau tų niekieno valdų valdovu. Nuėjau pėsčiomis iš kapinių į didžiuosius rūmus, tarsi keliaučiau pas tai, kas jau labai ilgai manęs laukė, tik ligi tol nedrįsau pažiūrėti.

Besukant raktą aukštų durų spynoje man pasivaideno, lyg laužčiau antspaudą ant voko, kuriame jau seniai glūdi ant švelnaus plono popieriaus surašyta visa tiesa. Ir turiu galvoje tiesą ne tik apie *Bylą*, bet ir mano paties tiesą, tą priežastį, dėl kurios esu žmogus, per gyvenimą žengiantis žmogus.

Kol buvo gyvas Prokuroras, į Pilaitę niekada nė kojos neįkėliau. Ne man. Būčiau atrodęs lyg pašluostė tarp šilkinių nosinaičių. Man pakakdavo pasisukioti netoliese, pavaikštinėti aplink, iš tolo pažiūrėti, kaip ji visados žėruoja it didžiulis gaisras, pasidairyti į jos variu apkraštuotų čerpinių stogų aukštybes. O anąkart, kai mirė Lilija Veraren, Destinatas paklaikęs

laukė manęs ant priebučio laiptų, pasmerktųjų žingsniu abu nuėjome į mažąjį namelį, užlipome į miegamąjį...

Pilaitė neatrodė kaip numirėlio buveinė. Tiesiog pliki, ištuštėję namai, jau seniai netekę gyvybės. Nieko nekeitė ir tai, kad juose gyveno Prokuroras ir Barzda su *Rimtuoju*: tas negyvumas jautėsi nuo pat prieangio. Pilaitė buvo mirusi vieta, prieš daugybę metų nustojusi kvėpuoti, aidėti nuo žingsnių, balsų skardenimo, juoko, šnabždesių, barnių, svajonių ir atodūsių.

Viduje nebuvo šalta. Neapdulkėję, neapraizgyta voratinklių, nieko panašaus į užgriozdintą užkaborį, į kokį įsivaizduoji pateksiąs, kai brauniesi į užrakintas kapavietes. Baltomis ir juodomis plytelėmis išklotas vestibiulis priminė milžinišką šaškių lentą, ant kurios vyko žaidimas, tik kažkas pavogė šaškes. Stovėjo vazos, įmantrūs staleliai, paauksuoti stoveliai, ant kurių stovėjo amžiams menueto judesiuose sustingusios šokėjų poros iš Saksonijos porceliano. Didžiulis veidrodis lankytojui rodė jo paties atspindį, pamačiau besąs storesnis, senesnis ir negražesnis, negu įsivaizdavau, priešais save išvydau iškreiptą savo paties tėvo atvaizdą, tarsi kerėplišką prisikėlėlį.

Viename kampe sargyboje tupėjo didžiulis fajansinis šuva iššieptais nasrais, akinančiomis iltimis, mėsingu raudonu liežuviu. Nuo baisiai aukštų ir beveik neįžiūrimų lubų kabojo mažiausiai trijų tonų sietynas, verčiantis po juo stovintįjį pasijusti dar nejaukiau. Ant sienos priešais duris iš didelio vertikalaus

kreminių, sidabrinių ir mėlynų atspalvių paveikslo žvelgė jaunutė moteris puotos apdaru, perlų diadema apjuosta kakta ir išblyškusiu veidu, boluojančiu netgi pro nuo laiko patamsėjusį laką, vos vos rausvomis lūpomis, siaubingai melancholiškomis akimis, prisiverstinai besišypsanti, elegantiškai pasitempusi, bet su kūne juntamu širdį spaudžiančiu palūžimu, viena ranka išskėtusi perlamutro bei nėrinukų vėduoklę, kita pasirėmusi į akmeninio liūto galvą.

Kelias ilgas minutes žiūrėjau į tą niekada nematytą, niekada nepažinotą moterį: Kleliją de Vensė... Kleliją Destinat. Iš tiesų tai ji buvo namų šeimininkė, nebyliai žvelgė į mane, suglumusį lankytoją. Beje, tikrai vos neapsisukau ant kulno ir nesprukau lauk. Kas man leido ateiti ir drumsti šią sustingusią, senų šmėklų užimtą erdvę?

Tačiau veidas portrete neatrodė priešiškas, tik nustebęs ir kartu geranoriškas. Rodos, pasikalbėjau su juo, tiksliai nebepamenu, ką sakiau, tai visai nesvarbu. Velionė priklausė kitai epochai. Jos apdarai, šukuosena, išraiška, povyza pavertė ją tarsi kokiu prabangiu ir trapiu pradingusio muziejaus eksponatu. Jos veidas priminė man kitus veidus, tačiau jie sukosi ratu, šmėkščiojo neryškiais, nuolat kintančiais bruožais, tai susendami, tai atjaunėdami, man niekaip nepavyko toje sarabandoje kurio nors iš jų sustabdyti, gerai įsižiūrėti ir atpažinti.

Nusistebėjau, kodėl Prokuroras tos drobės taip niekad ir nenukabino. Aš nebūčiau galėjęs gyventi su dideliu Klemensės

atvaizdu, štai šitaip kiekvieną dieną ir valandą stūksančiu po akimis. Sunaikinau visus jos atvaizdus ligi paskutinio, ligi mažiausio. Vieną dieną sumečiau į ugnį tas apgavikes fotografijas, iš kurių spinduliavo jos šypsena. Žinojau, kad pasilikdamas juos ir žiūrėdamas būčiau tik paaštrinęs savo skausmą, kaip kartais kraudamas dar daugiau į ir taip sunkų vežimą rizikuoji, kad jis išvis įgrius į griovį.

Bet galbūt Destinatas nė nebepastebėdavo tos didžiulės drobės, gal ji tapo daugiau paprastu paveikslu negu mylėtos ir prarastos moters portretu? Galbūt perėjo į muziejinį, bekūniškumo būvį, dėl kurio niekada nesusijaudiname žiūrėdami į veidus po lako sluoksniu, nes atrodo, kad jie niekada iš tikrųjų kaip mes negyveno, nekvėpavo, nemiegojo, neprakaitavo, nekentėjo?

Nuo pusiau pradarytų žaliuzių visuose kambariuose tvyrojo maloni prieblanda. Viskas sutvarkyta, savo vietose, nepriekaištingai laukė vasaroti išvažiavusio šeimininko, bet kurią dieną turinčio jau grįžti į savo įprastą buveinę. Įdomiausia, kad niekur nedvelkė jokiu kvapu. Namai be kvapo – tikrai mirę.

Ilgai ten išbuvau, lyg keistoje kelionėje, kaip įžūlus įsibrovėlis, pats to nepastebėdamas vaikštinėjantis iš anksto nužymėtu maršrutu. Pilaitė virto kriaukle, o aš lėtai slinkau jos sriegiais, pamažu artindamasis prie šerdies, praeidamas pro nuobodžias patalpas, virtuvę, podėlį, skalbyklą, skalbinių san-

dėliuką, svetainę, valgomąjį, rūkomąjį, kol atsidūriau bibliotekoje, kurios sienas nuo grindų ligi lubų dengė prašmatnios knygos.

Biblioteka nebuvo labai didelė: joje stovėjo rašomasis stalas su ant viršaus išdėliotais rašymo reikmenimis, lempa su gaubtu, itin paprastu popieriaus peiliu, juodos odos patiesalėliu. Abipus rašomojo stalo dunksojo po platų gilų krėslą aukštyn užkeltais ranktūriais. Vienas iš tų krėslų atrodė lyg naujas; kitas – priešingai, išduobtas sėdėjusio kūno; sutrūkinėjusia oda, vietomis smarkiau nublizgintas. Atsisėdau į naująjį. Patogus. Krėslai buvo sustatyti vienas priešais kitą. Vadinasi, priešais manąjį stovinčiajame Destinatas praleido šitiek valandų, skaitydamas arba galvodamas apie nieką.

Prie sienų lyg popierinės armijos kareiviai surikiuotos knygos slopino iš lauko sklindančius garsus. Nebuvo girdėti nieko, nei vėjo, nei Gamyklos, nors ta gaudė netoliese, nei paukščių giesmių parke. Ant Destinato krėslo gulėjo atversta knyga, apvožta žemyn lapais ant ranktūrio. Labai sena knyga nutriušusiais puslapiais atspurusiais kampais, kuriuos per visą gyvavimo laiką vartė ir sklaidė daugybė pirštų. Tai buvo Paskalio *Minčių* tomelis. Turiu dabar tą knygą šalia savęs. Pasiėmiau. Atverstas lygiai tas pats puslapis, ties kuriuo kadaise radau ją atverstą, kai lankiausi Pilaitėje. Tame puslapyje, prigrūstame miglotų šventeiviškų frazių, yra du sakiniai, kurie žėrė šviesą kaip auksiniai auskarai ant pūlių klano, du Desti-

nato rankos pieštuku pabraukti sakiniai, du sakiniai, kuriuos moku atmintinai:

> *Paskutinis aktas kruvinas, kad ir kokios gražios būtų visos kitos komedijos dalys. Galiausiai užverčia ant galvos žemių, ir baigta amžiams.*

Būna tokių žodžių, nuo kurių nugara perbėga šiurpuliukai ir pakerta rankas bei kojas. Pavyzdžiui, šie. Nieko nežinau apie Paskalio gyvenimą, ir, beje, man giliai nusišvilpt, bet esu įsitikinęs, kad jam greičiausiai ne itin patiko ta komedija, apie kurią rašo. Kaip ir man. Kaip, be abejonės, ir Destinatui. Jam turbūt irgi teko nuryti ne vieną karčią piliulę ir per anksti netekti mylimų veidų. Kitaip niekada nebūtų galėjęs šitaip parašyti, kai gyveni tarp gėlių, apie purvą negalvoji.

Su knyga rankoje apėjau kambarį po kambario. Jų ten daug. Tiesą sakant, visi panašūs. Pliki kambariai. Turiu galvoje, kad jie visada buvo pliki, kad atrodė apleisti, be prisiminimų, be praeities, be aido. Dvelkė niekada nepanaudotų daiktų liūdesiu. Jiems trūko trupučio bruzdesio, keleto nubrozdinimų, žmogaus kvėptelėjimo į lango stiklą, sunkių, pavargusių kūnų svorio lovose po baldakimais, vaikų žaidimo ant kilimų, pabeldimų į duris, ant parketo nutiškusių ašarų.

Pačiame vieno koridoriaus gale buvo Destinato miegamasis, kiek nuošaliau nuo kitų, atsiskyręs. Beje, ir durys į jį vedė aukštesnės, rūstesnės, tamsios, beveik granatų spalvos. Iškart

supratau, kad tai jo miegamasis. Negalėjo būti niekur kitur, tik gale koridoriaus, panašaus į pasažą, į iškilmingą alėją, kuria eiti privalu tik tam tikru – rimtu ir atsargiu – žingsniu. Ant sienų abiejose pusėse kabojo graviūros: senovinių laikų fizionomijos, sutrūnijusių amžių griaučiai su perukais, gofruotomis apykaklėmis, plonyčiais ūsiukais ir karolius atstojančiais lotyniškais užrašais. Tikri kapinių portretai. Man pasidingojo, kad visi spokso, kaip žengiu prie didžiųjų durų. Drąsindamas pats save išvadinau juos paskutiniais žodžiais.

Destinato miegamasis nė kiek nepanėšėjo į kitus, kuriuos apžiūrėjau. Lova mažytė, siaura, pritaikyta tik vienam žmogui, vienuoliškai paprasta: geležiniai užgaliai, čiužinys, be įmantrių priraitymų, be nuo palubės krentančių užuolaidų. Nieko. Sienos paprasčiausiai apmuštos pilku audiniu, be paveikslų ir be jokių puošmenų. Šalia lovos – stalelis su nukryžiuotuoju. Lovūgalyje padėti tualeto reikmenys, ąsotis, dubuo. Kitoje pusėje – aukšta kėdė. Priešais lovą stovėjo sekreteras, ant kurio niekas nesimėtė. Jokios knygos, jokio popieriaus lapo ar plunksnos.

Destinato miegamasis panėšėjo į jį patį. Nebylus ir šaltas, keliantis nejaukumo jausmą, bet kartu ir kaži kokią nevalingą pagarbą jam. Iš savo šeimininko miego jis persiėmė neišmatuojamu atšiaurumu, nuo kurio tapo nelabai žmogiška vieta, amžiams pasmerkta likti nepralaidi juokui, džiaugsmui, palaimingam alsavimui. Netgi pati jo tvarka pabrėžė mirusias širdis. Rankoje laikiau Paskalio knygą. Priėjau prie lango: pro jį atsivėrė gražus

vaizdas į Gerlantės upę, mažąjį kanalą, į suolelį, kur mirtis užklupo Destinatą, į mažąjį namelį, kuriame gyveno Lilija Veraren.

Priartėjau prie paties Destinato gyvenimo tiek, kiek apskritai įmanoma. Turiu galvoje ne Prokuroro gyvenimą, o vidinį, vienintelį tikrąjį gyvenimą, kuris paprastai dangstomas pomadomis, mandagumu, darbu ir pašnekesiais. Jo pasaulį geriausiai ir apibūdino ši tuštuma, tos šaltos sienos, vos pora baldų. Priešais mane atsivėrė asmeniškiausia to žmogaus dalis. Galima sakyti, atsidūriau jo smegenyse. Dar kiek, ir nebūčiau nustebęs staiga išvydęs jį pasirodant ir pasakant, kad laukė manęs ir kad labai jau ilgai delsiau ateiti. Tas kambarys buvo taip toli nuo gyvenimo, kad vargu ar apstulbčiau pamatęs sugrįžtant į jį numirėlį. Bet mirusieji užsiėmę savais reikalais, kurie niekada nesikryžiuoja su mūsiškiais.

Sekretero stalčiuose gulėjo kruopščiai sudėlioti sieniniai kalendoriai su nuplėštais visais puslapiais, tik su likusiomis jų šaknelėmis, ant kurių pažymėta mėnesio diena ir metai. Dešimtys kalendorių, savo liesumu liudijančių apie tūkstančius prabėgusių, sunaikintų ir šiukšlių dėžėn išmestų – kaip ir plonyčiai jas vaizdavę popieriaus lapeliai – dienų. Destinatas juos rinko. Kiekvienas prasimano savą rožančių.

Didžiausias stalčius pasirodė besąs užrakintas. Supratau, kad neverta ieškoti to mažyčio, tikriausiai juodo keistos formos raktelio, nes numaniau, kad jis guli kape, prikabintas prie grandinėlės galo, šalia laikrodžio tikriausiai jau sutrūnijusios į

skutus liemenės kišenėlėje. Savo peiliuku išlaužiau stalčių. Iš lūžtančio medžio pažiro šipuliukai.

Viduje radau vienintelį daiktą ir tučtuojau jį atpažinau. Užgniaužė kvapą. Viskas tapo nerealu. Ten gulėjo keturkampė daili užrašų knygutė, aptraukta raudona oda. Paskutinį kartą ją mačiau Lilijos Veraren rankose. Prieš daugel metų. Tai nutiko tą dieną, kai užkopęs ant kalvos keteros užklupau ją žiūrinčią į didįjį mirties lauką. Staiga pasivaideno, kad ji įžengia juokdamasi į kambarį ir sustoja nustebusi, jog užtiko čia mane.

Čiupau knygutę, – baiminausi, kad nudegins, – ir kaip vagis pabėgau.

Nežinau, ką apie visa tai būtų maniusi Klemensė, ar kad gerai pasielgiau, ar blogai. Degiau iš gėdos. Knygutė tempė žemyn kišenę lyg sunkus svarmuo.

Bėgau, bėgau, užsirakinau namuose. Prireikė vienu ypu išmaukti pusbutelį degtinės, kad atgaučiau kvapą ir kiek apsiraminčiau.

Išsėdėjau ligi vakaro su knygele ant kelių, nedrįsdamas atversti, valandų valandas į ją žiūrėdamas kaip į gyvą daiktą, slaptą ir gyvą. Vakare nebenustygau vietoje. Nebejaučiau kojų nuo ilgo sėdėjimo suspaudus kelius ir nė nekrustelint. Jaučiau vien knygelę, kuri žadino mintis apie širdį, apie vieną širdį, kuri – tvirtai tikėjau – vėl ims plakti, vos palietus knygutės viršelį ir ją atvertus. Širdis, į kurią ketinau įsilaužti, kaip koks naujos rūšies plėšikas.

XXIV

1914-ųjų gruodžio 13

Mano mielasis,

Pagaliau aš arti tavęs. Šiandien atvažiavau į P..., miestelį vos už kelių kilometrų nuo fronto, kur esi tu. Mane sutiko ypač gražiai. Meras nėrėsi iš kailio, lyg būčiau koks Mesijas. Mokykla apleista. Aš pakeisiu, kaip sakė, sunkiai susirgusį mokytoją. Kadangi jo butas apgailėtinos būklės, reikės susirasti, kur apsigyventi. Kol kas nakvosiu viešbutyje. Mane čia atlydėjo meras – storas kaimietis, bet vaidina jaunikaitį. Tau jis tikrai atrodytų juokingas. Labai tavęs pasiilgau. Bet kai žinau, jog esi netoliese, kad kvėpuojame tuo pačiu oru, matome tuos pačius debesis, tą patį dangų – visa tai mane paguodžia. Žiūrėk savęs, saugokis. Myliu tave ir švelniai bučiuoju.

Tavo Lilė

1914-ųjų gruodžio 16

Mano mielasis,

Apsigyvenau nuostabioje vietoje, dailučiame namelyje didžiuliame gražių rūmų parke. Vietiniai juos vadina Pilaite. *Truputį perdeda, ten nėra tikra pilis, bet vieta vis tiek graži. Tai mero sumanymas. Nuėjome kartu pas* Pilaitės *šeimininką, seną poną, našlį, V. miesto Prokurorą. Meras užėjo išdėstyti reikalo, o aš tuo tarpu laukiau priešais namus. Paskui pakvietė užeiti ir mane. Prokuroras nė žodžio man neištarė. Nusišypsojau jam ir pasisveikinau. Jis ilgam sustingo vietoje suspaudęs mano ranką savojoje, lyg nustebo mane pamatęs. Iš visos jo esybės spinduliuoja begalinis liūdesys. Galiausiai jis davė merui sutikimą, linktelėjo man ir pasišalino.*

Namelyje jau seniai niekieno negyventa. Reikės gerai susitvarkyti. Norėčiau, kad vieną dieną tu jį pamatytum. Labai tavęs ilgiuosi. Gali rašyti man mano vardu šiuo adresu: Pilaitė, Šamfleri gatvė, P... *Nekantriai laukiu iš tavęs naujienų. Paskutinį tavo laišką gavau dar prieš tris savaites. Tikiuosi, kad tau nėra nepakeliamai sunku, nepaisant šalčio. Čia dieną naktį girdim patrankų griausmą. Visa sudrebu. Man baisu. Myliu tave ir švelniai bučiuoju.*

Tavo Lilė

1914-ųjų gruodžio 23

Mano mielasis,

Labai nerimauju: vis dar negaunu iš tavęs žinių, o patrankos nesiliauja nė valandėlę. O juk visi kalbėjo, kad karas ilgai netruks. Kad tu žinotum, kaip trokštu tavo glėbio, kad stipriai mane apkabintum, trokštu matyti tavo šypseną, tavo akis. Noriu būti tavo moteris. Noriu, kad kuo greičiau baigtųsi karas, noriu tapti tavo žmona ir pagimdyti tau gražių vaikučių, kurie tampys tave už ūsų! Ak, jeigu tavo ir mano tėvai praėjusiais metais nebūtų taip kvailai užsispyrę, mudu jau priklausytume vienas kitam, visam gyvenimui... Jeigu kartais rašysi jiems, nesakyk, kur esu. Išvažiavau jiems nežinant. Man jie nebeegzistuoja.

Aš čia dirbu savo naująjį darbą iš širdies. Vaikai paklusnūs, patinka man ir manau, kad aš irgi jiems patinku. Daugelis atneša man dovanėlių – kiaušinį, riešutų, gabaliuką lašinių. Su jais jaučiuosi rami ir trumpam pamirštu savo vienatvę.

Liūdesys *(tokią pravardę daviau savo šeimininkui Prokurorui) kiekvieną dieną laukia manęs grįžtančios. Vaikštinėja po savo parką, pasisveikina. Aš irgi pasisveikinu ir nusišypsau jam. Jis vienišas, senas ir šaltas vyriškis. Žmona mirė, kai juodu buvo labai jauni.*

Greitai Kalėdos... Prisimink paskutiniąsias mudviejų Kalėdas, kokie jautėmės laimingi! Parašyk man greičiau, mielasis, parašyk...

Myliu tave ir švelniai bučiuoju.

Tavo Lilė

1915-ųjų sausio 7

Mano mielasis,

Pagaliau tavo laiškas! Atėjo šiandien, nors tu jį parašei gruodžio 26-ąją. Kaip tada galima sakyti, kad esame arti vienas kito? Liūdesys *man jį įteikė asmeniškai. Tikriausiai supranta, nuo ko šitas laiškas, bet ničnieko nepaklausė. Pabeldė į duris, pasisveikino, padavė voką ir nuėjo.*

Skaitydama tavo žodžius verkiau iš laimės. Laikau tavo laišką prie širdies, taip, prie širdies, tiesiai prie odos, ir atrodo, kad tai tu lietiesi, jaučiu tavo šilumą ir kvapą, užsimerkiu...

Taip bijau dėl tavęs. Čia yra klinika, kur atgabena daug sužeistųjų. Kasdien atvažiuoja ištisi sunkvežimiai. Taip bijau, kad tarp jų atpažinsiu tave. Vargšeliai atkeliauja nežmoniškos būklės, kai kurie nebeturi veidų, kiti vaitoja lyg išprotėję.

Apsaugok mane, mano mielasis, galvok apie mane, aš tave myliu ir noriu būti tavo žmona. Švelniai bučiuoju.

Tavo Lilė

1915-ųjų sausio 23

Mano mielasis,

Pasiilgau tavęs. Kiek jau mėnesių tavęs nemačiau, su tavimi nesikalbėjau, neliečiau... Kodėl gi neduoda tau laisvų dienų? Labai liūdžiu. Stengiuosi vaikams atrodyti gerai nusiteikusi, bet kartais jaučiu, kaip viduje kaupiasi ašaros, tada nusigręžiu į lentą, kad jie nieko neįtartų, ir vedžioju raides.

O juk neturiu kuo skųstis. Visi su manimi čia elgiasi maloniai, mažajame namelyje jaučiuosi jaukiai. Liūdesys *visada laikosi pagarbaus atstumo, bet niekada nepraleidžia progos pasitaikyti mano kelyje ir bent vieną sykį per dieną pasisveikinti. Man atrodo, kad vakar – nežinau, galbūt dėl šalčio – jis paraudo. Turi seną tarnaitę, Barzdą, kuri ten gyvena su savo vyru. Gerai su ja sutariu. Kartais drauge su jais vakarieniauju.*

Įpratau kiekvieną sekmadienį užkopti ant kalvos keteros. Ten plyti didelė pieva ir matyti visas horizontas. Ties juo esi tu, mano mielasis. Matyti dūmai, siaubingi sprogimai. Prabūnu ten kiek galėdama ilgiau, kol nebejaučiu nei kojų, nei rankų, toks žvarbus šaltis, bet aš noriu su tavimi truputį pasidalyti tavo kančia. Vargšiuk mano mielasis... Kiek dar laiko tai tęsis?

Švelniai tave bučiuoju. Laukiu laiškų.

Tave mylinti Lilė

XXV

RAUDONOS ODOS UŽRAŠŲ KNYGUTĖJE BUVO DAUGYBĖ ŠTAI TOKIŲ PUSLAPIŲ, PRIMARGINTŲ SMULKIA PASVIRA RAŠYSENA, PANAŠIA Į DAILIAS GARBANĖLES. Daugybė puslapių su perrašytais daugybe laiškų, Lilijos Veraren adresuotų mylimajam, paskui kurį atkeliavo į šiuos kraštus. Jis buvo vardu Bastjenas Frankioras, dvidešimt ketverių metų, dvidešimt septintosios pėstininkų divizijos grandinis. Ji rašė jam kasdien. Pasakojo apie ilgas valandas, vaikų išdaigas, Destinato nuraudimus, dovanėles nuo Marcelio Mero, to kvailelio, kuriam ji tapo didžia dievybe, apie pavasarį, pažadinusį parke raktažoles ir krokus. Aprašinėjo jam visa tai lengva smulkute rankyte, tokiais pat lengvučiais sakiniais, iš už kurių bent kiek ją pažinojusiam spinduliavo jos šypsena. Ypač daug rašė apie meilę ir vienatvę, apie širdgėlą, kurią taip puikiai slėpė nuo mūsų, o juk mes kiekvieną dieną ją sutikdavome, tačiau ničnieko nenumanėme.

Jos mylimojo laiškų knygutėje nebuvo. Ir apskritai ji retai jų gaudavo: per aštuonis mėnesius tik devynis. Suprantama, ji

juos skaičiavo. Saugojo, nuolatos skaitydavo. Kur juos laikė? Galbūt prie širdies, prie pat savęs, tiesiai ant odos, kaip pati rašė.

Kodėl laiškų tiek mažai? Trūko laiko? Trūko vietos? Ar noro? Visada žinom, ką kiti reiškia mums, bet ką reiškiame kitiems, nežinom niekada. Ar jis mylėjo ją tiek pat, kiek ji savo Bastjeną? Norėčiau tikėti, bet širdies gilumoje abejoju.

Tačiau tiesa ta, kad jaunoji mokytojytė tais laiškais gyveno, jų žodžiais tekėjo jos kraujas, o šviesa mažajame namelyje tikriausiai žibėdavo ligi vėlumos, baigusi taisyti mokinių sąsiuvinius ji imdavo plunksną rašyti laiškui, paskui perrašydavo jį į raudona oda įrištą knygutę. Perrašė visutėlius, regis, jautė būtinybę rašyti tą didžiulį išsiskyrimo dienoraštį, tą kalendorių vienišų dienų, nugyventų toli nuo žmogaus, dėl kurio pati save atsitrėmė pas mus, dienų, panašių į lapelius, kuriuos Destinatas vieną po kito plėšė iš savo sieninio kalendorėlio.

Liūdesio vardas minimas dažnai. Manau, kad ji pamėgo tą šaltą vienišą vyriškį, savo šeimininką. Pasakojo apie jį su švelnia ironija, be jokio naivumo pastebėdama jo pastangas jai įsiteikti, nepiktai pašiepdama jo kartais nuraustančius skruostus, jo mikčiojimą, keistokus aprėdus, pasivaikščiojimus ratais aplink namelį, į jos kambario langą pakeltus jo žvilgsnius. *Liūdesys* teikė jai smagumo, ir esu įsitikinęs, kad Lilija Veraren buvo vienintelis žmogus per visą Prokuroro gyvenimą, kurį jis sugebėdavo pralinksminti.

Įžymiąją vakarienę, apie kurią man pasakojo Barzda, mergina aprašė ilgame 1915-ųjų balandžio 15-osios laiške:

Mano mielasis,

Vakar vakare buvau pakviesta vakarienės pas Liūdesį. *Pirmą kartą. Viskas vyko pagal taisykles: prieš tris dienas radau po durų apačia pakištą kortelę:* „Ponas Prokuroras Pjeras Angelas Destinatas prašytų Panelę Liliją Veraren priimti jo kvietimą vakarienės balandžio 14-ą dieną 8 valandą.“ *Pasirengiau kaip dideliam kviestiniam vakarui, o tebuvome dviese, jis ir aš, tête à tête, milžiniškame valgomajame, kur tilptų šešiasdešimt žmonių! Tikrų tikriausia romantiška vakarienė! Ne, ne, erzinu tave! Kaip sakiau,* Liūdesys *yra beveik senukas. Bet vakar panėšėjo į ministrą ar kanclerį, sėdėjo tiesutėlis kaip kuolas ir vilkėjo fraku, tinkamu vakarui Operoje! Stalas atrodė pritrenkiamai – indai, staltiesė, įrankiai, jaučiausi kaip... net nežinau, gal Versalyje!*

Patarnavo ne Barzda, o maža mergaitė. Kiek jai galėtų būti metų? Aštuoneri, galbūt devyneri. Savo vaidmenį ji vykdė labai stropiai, ir panašu, kad yra pratusi tai daryti. Kartais pro lūpytes kyšteldavo liežuvio galiuką, kaip vaikai, kai labai stengiasi. Retkarčiais mudviejų akys susitikdavo, ir ji man nusišypsodavo. Viskas atrodė gana keista, vakaras dviese, vakarienė, mergytė. Šiandien Barzda pasakė, kad mergaitė yra vienos užeigos V. mieste šeimininko dukra, kurią vadina Gražuole, *ir tas vardas jai puikiai tinka. Valgius ruošė jos tėvas, ir visi jie buvo puikūs, nors mudu tų patieka-*

lų mažai tevalgėme. Nemanau, kad esu kada nors mačiusi panašią puotą, bet staiga man darosi gėda tau pasakoti, juk tu tikriausiai valgai labai prastą maistą, galbūt netgi alksti! Atleisk, mielasis, kvaila aš... bandau tave pralinksminti, bet tik užpilu druskos ant žaizdos... Labai tavęs ilgiuosi. Kodėl neparašai dažniau? Paskutinį laišką gavau prieš daugiau kaip šešias savaites... Ir vis negrįžti atostogų... Bet žinau, kad tau nieko nenutiko, jaučiu tai, jaučiu. Rašyk man, mielasis. Tavo žodžiai padeda man gyventi, kaip ir buvimas netoli tavęs, nors paties ir nematau, nors negaliu tavęs apkabinti. Liūdesys *per tą vakarienę mažai kalbėjo. Buvo nedrąsus kaip paauglys, o kartais, kai ilgiau į jį pažiūrėdavau, išrausdavo. Kai paklausiau, ar vienatvė per daug neslegia, jis, regis, ilgokai pamąstė, paskui žemu švelniu balsu atsakė:* „Bet kokiu atveju būti vienam yra žmogaus lemtis.“ *Man tie žodžiai pasirodė labai gražūs ir kartu visiškai neteisingi: tu nesi šalia manęs, tačiau kiekvieną sekundę tave lyg jaučiu, dažnai garsiai su tavimi kalbuosi. Šiek tiek prieš vidurnaktį jis mane parlydėjo ligi durų ir pabučiavo ranką. Man tai pasirodė labai romantiška ir kartu baisiai senamadiška!*

Ak, mielasis mano, kiek dar laiko truks šis karas? Kartais naktį sapnuoju, kad esi šalia, jaučiu tave, liečiu per miegus. O ryte iškart neatsimerkiu, kad ilgiau pabūčiau sapne ir manyčiau, jog tikrasis gyvenimas ten, o kas laukia manęs dieną, tėra tik košmaras.

Mirštu iš noro prisiglausti tavo glėby.

Bučiuoju tave taip stipriai, kaip myliu.

Tavo Lilė

Laikui bėgant jaunosios mokytojos laiškai ėmė dvelkti kartėliu, nusivylimu, kartais ir neapykanta. Mes visada matydavome ją šviesulingai besišypsančią, kiekvienam surandančią malonų žodį, bet širdyje jai kaupėsi tulžis ir skausmas. Laiškuose vis stipriau jautėsi jos pasibjaurėjimas į Gamyklą einančiais švariais, tvarkingais ir žvaliais miestelio vyrais. Gerokai kliūdavo netgi po gatves besitrainiojantiems sužeistiesiems iš klinikos – vadindavo juos *Laimingaisiais.* Tačiau vis dėlto pirma vieta atiteko ir negailestingiausi kirčiai krito ant mano vargšės galvos. Likau sukrėstas, kai perskaičiau laišką, kuriame pasakoja apie mane. Jis parašytas vakare po anos lemtingos dienos, kai užtikau ją ant kalvos keteros, žiūrinčią į lygumos tolius, lyg ieškotų ten gyvenimo prasmės.

1915-ųjų birželio 4
Mano mielasis,

Tavo laiškai plonyčiai kaip sugeriamas popierius, nes vis išskleidinėju ir sulankstinėju juos, skaitau ir skaitau, verkiu ant jų... Man skaudu, supranti? Laikas atrodo lyg pabaisa, gimusi atskirti vienas kitą mylinčiuosius ir užtraukti jiems begalines kančias. Kokios laimingos tos žmonos, kurias matau kasdien ir kurios atskirtos nuo savo vyrų tik keletui valandų, ir tie vaikai mokykloje, kurių tėvai visada šalia jų.

Kaip ir kiekvieną sekmadienį, šiandien užkopiau ant kalvos, priėjau arčiau tavęs. Žingsniavau takeliu matydama vien tavo akis,

kvėpdama vien tavo kvapą, likusį atmintyje. Viršukalvėje stiprus vėjas atnešė patrankų trenksmus. Dundėjo ir dundėjo ir dundėjo... Verkiau nuo minties, jog tas geležies ir ugnies tvanas, kurio klaikius dūmus ir tvyksnius mačiau, griūva ant tavęs. Mano mielasis, kur tu buvai? Kur dabar esi? Kaip įprasta, ilgai sėdėjau, negalėjau atplėšti žvilgsnio nuo to milžiniško kančių lauko, kuriame tu gyveni daugel mėnesių.

Staiga už nugaros pajutau kažką esant. Ten stovėjo vyras, pažįstu jį iš matymo, policininkas, niekada nesupratau, ką jis veikia tame miestelyje, vyresnis už tave, bet dar jaunas. Jis saugiojoje, skystablauzdžių pusėje. Kvailai spoksojo į mane, lyg užklupęs kažką draudžiamo. Rankoje laikė šautuvą, ne tokį, kaip taviškis, skirtą šaudyti žmones arba kuriuo tave nušauna, ir ne medžioklinį, manau, o kažkokį juokingą butaforinį ar gal žaislinį. Panėšėjo į cirko juokdarį. Tą akimirką nekenčiau jo labiau už viską pasaulyje. Jis suvapėjo porą žodžių, kurių nė nesupratau. Nusigręžiau.

Tūkstančių tokių kaip jis gyvybes atiduočiau už keletą sekundžių tavo glėbyje. Duočiau nukirsti jiems galvas, net pati nukirsti galėčiau, kad tik susigrąžinčiau tavo bučinius ant savo lūpų, tavo rankas ir tavo žvilgsnius. Ir nesvarbu, kad esu pasibjaurėtina. Nusispjaut, ką kiti pagalvos, nusispjaut į moralę. Galėčiau nužudyti žmogų, kad tik tu liktum gyvas. Nekenčiu mirties, nes ji nesirenka.

Rašyk man, mielasis, rašyk.

Kiekviena diena be tavęs yra aitri kančia...

Tavo Lilė

Nepykau ant jos. Ji visiškai teisi. Tikrai anuomet buvau mulkis, kaip ji ir sakė, ir, be abejonės, mulkis ir likau. Be to, aš irgi būčiau galėjęs nužudyti žmogų, kad tik Klemensė liktų gyva. Aš irgi bjaurėjausi gyvaisiais. Galiu lažintis, kad Prokuroras mąstė panašiai. Galiu lažintis, kad gyvenimas jam atrodė kaip spjūvis į veidą.

Perbėgau per knygutę kaip keliu, pamažu vedančiu nuo žydinčio kaimo prie barbariškų plynių, kupinų pūlių, rūgščių ir kraujo, juodos tulžies, degančių balų. Bėgančios dienos keitė Liliją Veraren, nors mes, aplinkiniai, nieko nepastebėjome. Graži, supratinga ir švelni mergina viduje virto būtybe, staugiančia tyloje ir draskančia sau pačiai vidurius. Krintančia būtybe. Be perstojo krintančia.

Kai kuriuose laiškuose ji užsipuolė ir savo sužadėtinį, priekaištavo už tylą, už retus laiškus, abejojo jo meile. Tačiau jau kitą dieną apipindavo jį atsiprašymų girliandomis ir puldavo jam po kojomis. Tai nereiškia, kad jis imdavo dažniau jai rašyti.

Niekada nesužinosiu, kieno pusėje buvo Bastjenas Frankioras: šunsnukių ar teisingųjų. Niekada nesužinosiu, kaip žibėdavo jo akys, kai laikydavo rankose Lilijos laišką, kai atplėšdavo jį ir skaitydavo. Niekada nesužinosiu, ar apkasuose laikydavo juos prie savęs, kaip meilės ir popieriaus šarvus, prieš pat ženklą pulti, kai mintyse staiga praskriedavo visas gyveni-

mas kaip išsiviepusių figūrų karuselė. Niekada nesužinosiu, ar tik permesdavo juos akimis kaip nuobodžią ar juokingą rašliavą, o paskui paleisdavo pavėjui suglamžytus voliotis purvo klanuose.

Paskutinis laiškas paskutiniame knygelės puslapyje parašytas 1915-ųjų rugpjūčio trečiąją. Trumpas laiškutis, kuriame ji teberašo, jog myli, paprastais žodžiais, kur pasakoja apie vasarą, apie baisiai ilgas dienas, tokias gražias ir kai baisiai nėra ką veikti vienišiems bei laukiantiems. Aš tik persakau mintį. Truputį patrumpinu, bet nesmarkiai. Galėčiau perrašyti tiksliai, bet nenoriu. Jau gana, kad mudu su Destinatu tą knygelę perskaitėme, tarsi nuogą kūną apžiūrėjome. Nebūtina ir kitiems to matyti, ypač paskutiniojo laiško, jis kaip šventas, lyg atsisveikinimas su pasauliu, paskutiniai žodžiai, nors juos rašydama jaunoji mokytoja dar negalėjo nujausti, kad jie bus paskutiniai.

Po šito laiško – daugiau nieko. Tuščia, tik daug baltų puslapių. Mirties baltumo.

Parašytos mirties.

XXVI

Sakydamas, jog daugiau nieko nėra, meluoju netgi dviem prasmėmis.

Visų pirma, yra vienas laiškas, tačiau rašytas ne Lilijos. Mažas lapukas, įkištas į knygutę po paskutiniųjų jos žodžių. Parašytas kapitono Brandje. Nurodyta 1915-ųjų liepos 27-osios data, bet į Pilaitę tikriausiai atkeliavo rugpjūčio 4-ąją. Be abejonės.

Štai ką sako kapitonas:

Panele,

Rašau jums turėdamas pranešti liūdną naujieną: prieš dešimt dienų per puolimą, nukreiptą į priešo liniją, grandinis Bastjenas Frankioras buvo sužeistas į galvą kulkosvaidžio šūviais. Jo vyrai puolė jam į pagalbą, pargabeno į apkasus, kur karo lauko gydytojas nustatė, jog sužeidimai ypač sunkūs. Deja, grandinis Frankioras taip ir neatgavęs sąmonės už kelių minučių mirė.

Norėčiau jus patikinti, kad jis mirė kaip tikras karys. Jau daugel mėnesių jis kariavo mano vadovaujamoje kuopoje ir visada pa-

sižymėjo narsa, nuolatos siūlėsi savanoriu į pačias pavojingiausias užduotis. Jį mylėjo bendražygiai ir vertino vadovybė.

Nežinau, kokie santykiai jus siejo su grandiniu Frankioru, tačiau kadangi po jo mirties atėjo keletas jūsų laiškų, nusprendžiau būsiant teisinga ne tik jo šeimai, bet ir jums pranešti apie tragišką jo žūtį.

Panele, suprantu jūsų skausmą ir prašyčiau priimti nuoširdžiausią užuojautą.

Kapitonas Šarlis Lui Brandje

Mirtis gali ištikti labai keistai. Ne tik nuo peilio, kulkos ar patrankos sviedinio – gali pakakti ir mažyčio laiškelio; paprasčiausias laiškas, kupinas gerų ketinimų bei užuojautos, nužudo taip pat užtikrintai, kaip ginklas.

Lilija Veraren gavo šį laišką. Perskaitė. Nežinau, ar šaukė, verkė, rėkė, ar tylėjo. Nežinau. Tik žinau, kad po kelių valandų mudu su Prokuroru stovėjome jos kambaryje, ji gulėjo negyva, o mudu žiūrėjome vienas į kitą nesuprasdami – na, bent jau aš nesuprasdamas, o jis jau žinojo arba netrukus turėjo sužinoti, nes pasiėmė raudonąją knygutę.

Beje, kodėl ją pasiėmė? Norėjo pratęsti vakarienės pašnekesį ir toliau mėgautis jos šypsenomis ir žodžiais? Taip, tikrai.

Mirė karys, mylimasis, vyras, dėl kurio ji viską paliko, dėl kurio kiekvieną sekmadienį kopdavo ant kalvos ir kasdien imdavo plunksną, dėl kurio plastėjo širdis. O jis, ką jis išvydo

mintyse tą akimirką, kai mirtis trenkė per galvą? Liliją? Kitą moterį? Nieko? Nežinia, visiška nežinia.

Dažnai vaizduodavausi Destinatą, vis skaitantį tą knygelę, tą pasakojimą raštu apie meilę, kuri jį tikriausiai skaudino, kur jį vadino *Liūdesiu*, pašiepė, nors ir nepiktai, draugiškai, švelniai – jam tikrai nekliuvo taip negailestingai kaip man!

Taip, be paliovos vis skaitė, kaip iškritus paskutinei smiltelei iškart vėl apverčiamas smėlio laikrodis, vėl nieko daugiau neveikiant žiūrima, kaip byra smėlis.

Anksčiau minėjau, kad melavau dviem prasmėmis: į knygutę buvo įkištas ne vien laiškas. Paskutiniame puslapyje buvo dar ir trys viena greta kitos suklijuotos fotografijos. Tą nejudančio filmo sceną sukūrė Destinatas.

Pirmojoje atpažinau moterį, kuri pozavo ir didįjį Pilaitės prieangyje kabantį portretą tapiusiam dailininkui: Klelijai Destinat toje nuotraukoje buvo gal septyniolika metų. Nufotografuota vidury pievos, vešinčios vingiorykštėmis, kurias liaudiškai vadina *pievų karalienėmis*. Mergina juokėsi. Vilkėjo iškylos į kaimą apdaru, rūbų paprastumas dar labiau pabrėžė jos eleganciją. Plačiabrylė skrybėlaitė ant pusės jos veido metė tamsų šešėlį, tačiau apšviestos akys, šypsena, saulės spindulys jai ant rankos, prilaikančios vėjo keliamą skrybėlaitės kraštą, – visa tai jos veidui teikė pritrenkiančio žavesio. Tai ji buvo tikroji pievos *karalienė*.

Antroji nuotrauka buvo iškarpyta, tai rodė lygūs kraštai kairėje ir dešinėje pusėje bei keistas labai vertikalus formatas. Iš jos tiesiai priešais save žvelgė laiminga mergaitė. Vadinasi, Destinato žirklės išskyrė *Gražuolę Viendienę* iš Burašo dovanotos nuotraukos. „Tikra Švenčiausioji Mergelė“, kaip sakė jos tėvas. Ir tikra tiesa. Iš mergytės veido švietė kažkoks dievobaimingumas, nesuvaidintas grožis, geras grožis, paprastas nuostabumas.

Trečiojoje fotografijoje atsirėmusi nugara į medį ir prie žievės priglaudusi rankas stovėjo Lilija Veraren kiek pakeltu smakru, praviromis lūpomis, tarsi lauktų bučinio iš to, kuris į ją žiūrėjo bei darė nuotrauką. Atrodė tokia, kokią ją ir pažinojau. Tik veido išraiška kitokia. Mums tokios savo šypsenos ji niekada neparodė, niekada. Tai buvo geismo, beprotiškos meilės šypsena, be abejonės, tad žiūrėdamas į ją šitokią, labai keistai pasijutau, prisiekiu, staiga ji atsivėrė be kaukės ir supratau, kokia ji iš tikrųjų ir ką sugebėtų padaryti dėl mylimojo arba netgi prieš save pačią.

Keisčiausia, jog žiūrint į tas nuotraukas susidarė įspūdis, – ir ne nuo išgertos karčiosios taip pasivaideno, – jog matai tris to paties veido portretus, tik užfiksuotus skirtingais amžiaus tarpsniais ir skirtingose epochose.

Gražuolė Viendienė, Klelija ir Lilija buvo tarsi trys tos pačios sielos inkarnacijos, ir ta siela visiems kūnams, kuriuose apsigyveno, suteikė tokią pat nepakartojamą šypseną, švelnumą bei ugnelę. Tas pats nuolatos atsikartojantis grožis, gimęs

ir sunaikintas, atsiradęs ir pradingęs. Matant jas štai taip vieną šalia kitos apsvaigo galva. Vedžioji akimis nuo vienos prie kitos, bet randi vis tą pačią. Tas vaizdas kažkoks tyras ir šėtoniškas, kartu ir giedrai ramus, ir klaikus. Toks vienodumas beveik vertė manyti, jog tai, kas gražu, išlieka kas benutiktų ir kiek laiko bepraeitų; kieno būta – sugrįš.

Pagalvojau apie Klemensę. Staiga dingtelėjo, kad galėčiau pridėti ketvirtą nuotrauką, tada draugija būtų pilna. Pajutau, kad kraustausi iš proto. Užverčiau knygutę. Galva plyšo iš skausmo. Nuo per daug minčių. Per daug audrų. Ir visa tai – dėl trijų nuotraukėlių, suklijuotų viena šalia kitos vienišo, nuoboduly paskendusio seno vyriškio.

Vos visko nesudeginau.

Bet susilaikiau. Profesinis įprotis. Įrodymų niekas nenaikina. Tik ką jie įrodo? Kad nemokame matyti gyvųjų? Kad niekas iš mūsų niekada nepasakė: „Ei, betgi Burašo jaunėlė kaip du vandens lašai panaši į Liliją Veraren!“ Kad Barzda niekada man nepasakė: „Jaunoji mokytoja – kaip iš akies lupta velionė Ponia!“

Tačiau galbūt mirtis viena tegalėjo tai atskleisti! Galbūt šitai pastebėjome tik mudu su Prokuroru! Galbūt mudu vienodi, vienodai pamišę!

Kai pagalvoju apie dvi ilgas plonas ir išpuoselėtas strazdanų nusėtas gyslotas Destinato rankas, kai įsivaizduoju jas žiemos pavakarį gniaužiant trapų ir liauną *Gražuolės Viendienės*

kaklą, o vaiko veide išblėstant šypseną bei akyse plykstelint klausimą, kai įsivaizduoju tą gal įvykusią, gal neįvykusią sceną, pamanau, jog Destinatas smaugė ne mergaitę, o atsiminimą, skaudulį, kad tarp jo rankų, po jo pirštais staiga išniro Klelijos, Lilijos Veraren šmėkla, ir būtent joms jis bandė nusukti sprandą, amžiams atsikratyti, kad niekad jų nebeišvystų, nebegirdėtų, naktimis nebesivytų niekaip nepavydamas, nebemylėtų bergždžiai.

Mirusiuosius labai sunku nužudyti. Priversti juos pranykti. Daugybę sykių mėginau. Jei būtų lengva, gyvenimas taptų kur kas paprastesnis.

Taigi, tikriausiai tą snieguotą ir pašalusią pavakarę, temstant nakčiai, o kartu su ja atslenkant visoms skausmingoms šmėkloms, tos atsitiktinai sutiktos mergytės veide sušmėžavo kažkokie kiti veidai. Turbūt meilė staiga susimaišė su nusikaltimu, lyg tą akimirką būtų tapę įmanoma nužudyti tik tai, ką myli. Nieko kito.

Ilgą laiką gyvenau įsivaizduodamas Destinatą štai taip – kaip žudiką per atsitiktinumą, per iliuziją, viltį, atminimus, per siaubą. Toks įsivaizdavimas netgi atrodė gražus. Žmogžudystės jis niekuo nesušvelnino, tačiau pavertė ją nuostabia, išsklaidė klaikumą. Ir nusikaltėlis, ir auka tapo kankiniais: tai retas dalykas.

Bet vieną dieną gavau laišką. Kada laiškai iškeliauja – aišku. Tik nežinia, kodėl taip ir neateina, kodėl taip ilgai užtrun-

ka. Galbūt anas kareivukas irgi kasdien rašė Lilijai Veraren? Galbūt jo laiškai kažkur klajoja, suka ratus aplinkiniais keliais, apleistomis alėjomis, labirintais, nors juodu abu jau seniai mirę?

Laiškas, apie kurį dabar kalbu, pasiųstas Reno mieste 1919 metų kovo 23 dieną. Mane pasiekė po šešerių metų. Šešerius metus keliavo per Prancūziją.

Rašė vienas mano kolega. Jis nepažinojo manęs, aš nepažinojau jo. Tikriausiai tokį pat laišką išsiuntinėjo visiems tokiems žmogeliams kaip aš, snūduriuojantiems mažuose miesteliuose netoli karo metų fronto linijos.

Alfredas Vinjo – toks buvo jo vardas – norėjo surasti vieną vyruką, kurio pėdsakus buvo pametęs nuo 1916 metų. Panašių prašymų gaudavome dažnai – iš merijų, iš šeimų, iš žandarų. Karas lyg didžiulis katilas sumaišė šimtus tūkstančių vyrų. Kai kurie žuvo, kai kurie išgyveno. Kai kurie grįžo namo, kiti panoro pradėti naują gyvenimą, kur niekas jų nepažįsta. Didžiosios skerdynės ne vien sumaitojo kūnus ir sielas; jos leido kai kuriems tapti dingusiais be žinios ir iškeliauti ieškoti laimės toli nuo savo kraštų. Reikėjo daug išradingumo, kad įrodytum, jog jie gyvi. Juolab kad pasikeisti pavardę bei dokumentus buvo paprasta kaip dukart du. Beveik milijonui su puse vyriškių niekada nebeprireiks jų pavardžių ir dokumentų: pasirinkimas didžiulis! Daug niekšų tokiu būdu suklestėjo iš naujo, gražutėliai ir švarutėliai, toli nuo tų vietų, kur kažkada susiteršė.

Vinjo ieškomasis ant sąžinės turėjo vieną numirėlį, tiksliau, numirėlę, kurią smulkmeniškai nukankino, – laiške buvo aprašytos detalės, – paskui pasmaugė ir išprievartavo. Nusikaltimas įvykdytas 1916 metų gegužę. Vinjo prireikė trejų metų iki galo atlikti tyrimui, surinkti įrodymams ir įsitikinti, kad neklysta. Auka buvo vardu Blanša Fenvech. Dešimties metų. Ją surado įmestą į griovį prie aukštašlaičio miškų keliuko, už nepilno kilometro nuo Pluzageno kaimelio. Ten ji gyveno. Kaip kiekvieną vakarą, išėjo parvesti iš ganyklos keturių nelaimingų karvių. Neprireikė net perskaityti – ir taip supratau, kas tas vyriokas, kurio ieško Vinjo. Vos atplėšus voką aplinkui mane ir galvoje, regis, kažkas ėmė suktis.

Vinjo žudikas buvo pavarde Le Flokas, Janas Le Flokas. Nusikaltimo metu devyniolikos metų amžiaus. Mano bretoniukas.

Neatsakiau Vinjo. Kiekvienam savas kryžius! Be abejo, jis teisus dėl Le Floko, bet tai nieko nekeičia. Mergaitės nebegyvos, ir toji Bretanėje, ir mūsiškė. Vaikis irgi miręs, sušaudytas pagal visas taisykles. Be to, giliai širdyje maniau, kad Vinjo gali klysti, kad galbūt turi savų priežasčių šią istoriją suversti tam berniokui, kaip ir tuodu šiukšlės Mierkas su Matzijevu turėjo savų sumetimų. Ką gali žinoti?

Keista, bet dar ir buvau įpratęs gyventi apsuptas paslapties, abejonių, prieblandos, dvejojimo, be atsakymų ir aiškumo. Atsakius Vinjo tai būtų pradingę, staiga viskas būtų nušvitę,

Destinatas tapęs nekaltas, o bretoniukas prasmegęs juodumoje. Pernelyg paprasta. Vienas iš jųdviejų įvykdė žmogžudystę, tai faktas, bet antrasis irgi galėjo tai padaryti, ir iš esmės skirtumas tarp ketinimo ir nusikaltimo yra niekinis.

Pasiėmiau Vinjo laišką ir prisidegiau juo pypkę. Šiuuuuuffff! Dūmai! Debesis! Pelenai! Nebūtis! Ieškok toliau, mielas drauge, kad ne aš vienas ieškočiau! Tiesą sakant, galbūt padariau taip iš keršto. Norėjosi žinoti, kad ne vienintelis rausiu žemę nagais, bandau iškapstyti ir prakalbinti numirėlius. Netgi tuštumoje mums reikia žinoti, kad yra kitų žmonių, panašių į mus.

XXVII

ŠTAI IR PRIĖJOME PABAIGĄ. ISTORIJOS IR MANO PATIES PABAIGĄ. Kapai, kaip ir lūpos, seniai užverti, iš mirusiųjų liko tik pusiau išblukę vardai antkapių akmenyje: *Gražuolė Viendienė*, Lilija, Destinatas, *Rimtasis*, Barzda, Adelaida Sifer, bretoniukas ir spaustuvės darbininkas, Mierkas, Gašentaras, Burašo žmona, Hipolitas Liusi, Mazeriulis, Klemensė... Dažnai visus juos ir jas įsivaizduoju šaltoje žemėje ir aklinoje jos tamsoje. Žinau, kad jų akiduobės jau seniai žioji tuščios ir kad sunertos rankos virto plikais kaulais.

Jei kas pasidomėtų, kuo užsiėmiau visus šiuos metus, tą laiką, per kurį atkeliavau iki šiandienos, negalėčiau aiškiai atsakyti. Aš tų metų nemačiau, nors kiekvieni atrodė be galo ilgi. Kursčiau ugnį, klausinėjau tamsą, bet atsakymų rasdavau tik nuotrupas, padrikas ir mažai ką paaiškinančias.

Visas mano gyvenimas ir tėra šis pokalbis su keletu numirėlių. Jo pakako palaikyti mano egzistencijai, laukti pabaigos. Kalbėdavausi su Klemense. Pasakodavau apie kitus. Retą dieną

neišsikviesdavau jų priešais save ir nesigilindavau į jų veiksmus bei žodžius svarstydamas, ar teisingai juos supratau.

Kai pasivaidendavo, jog pagaliau aptikau šviesos spindulį, tučtuojau atsirasdavo koks kitas dalykas, kuris užpūsdavo liepsnelę ir pažerdavo debesį pelenų man prieš akis. Tekdavo viską pradėti iš naujo.

Tačiau galbūt šitai man ir teikė ištvermės, tas vieno balso dialogas – visada to paties, visada mano balso – bei tas neįžvelgiamas nusikaltimas, kurio vienintelis kaltininkas galbūt ir tėra mūsų pačių gyvenimų neįžvelgiamumas. Keistas dalykas tas gyvenimas. Argi kas žino, kodėl į šį pasaulį ateinam ir kodėl jame liekam? Taip atkakliai naršydamas *Bylą*, be abejo, vengiau užduoti sau tikrąjį klausimą – tą, kurį visi stengiamės nuslopinti, kai jis įsibrauna į mūsų lūpas ir smegenis, į mūsų sielas, kurios – tikra tiesa – yra nei baltos, nei juodos, o pilkos, *gražiai pilkos*, kaip kadaise pasakė Žozefina.

O aš – aš tiesiog būnu, ir tiek. Gyvenimo negyvenau. Tik praegzistavau. Nupurto šiurpas. Atsikemšu butelį vyno ir geriu, gromuliuodamas prarasto laiko kąsnius.

Atrodo, pasakiau viską. Pasakiau viską apie tai, kas maniau esąs. Viską tau pasakiau, beveik. Liko papasakoti tik vieną dalyką, ko gero, patį sunkiausią, kurio niekada nepašnibždėjau Klemensei. Todėl turiu išgerti dar, kad išdrįsčiau tai pasakyti, – pasakyti tau, Klemense, nes visada, nuo pat pradžių kalbėjau ir rašiau tik tau vienai.

Supranti, dėl vaikelio, mūsų vaikelio – neįstengiau duoti jam vardo, netgi dorai į jį pažiūrėti. Niekada jo net neapkabinau, kaip derėtų tėvui.

Aukšta ir sudžiūvusi kaip krosny užsilikęs rudeninis obuolys vienuolė baltu kyku atnešė jį man, praėjus savaitei po tavo mirties. „Tai jūsų vaikas. Jūsų. Turite jį auginti", – pasakė. Paskui įdavė man glėbin baltą pundelį ir apsisuko. Vaikas miegojo. Nuo jo sklido šiluma ir pieno kvapas. Tikriausiai buvo švelnutėlis. Veidelis kyšojo iš jį gaubiančių paklodžių, kaip kūdikėlio Jėzaus prakartėlėje. Vokai užmerkti, žandai apvalūs, tokie apvalūs, kad lūpos prasmego tarp jų. Bandžiau jo bruožuose įžiūrėti tavo veidą, kaip atminimą, tavo paliktą man po mirties. Bet jis nebuvo panašus į nieką, tikrai ne į tave. Panėšėjo į visus kūdikius, į ką tik pasaulio švieson atėjusius po ilgos jaukios nakties, praleistos vietoje, kurią visi pamirštame. Taip, viena iš tokių būtybių. Nekaltas kūdikėlis, kaip sakoma. Pasaulio ateitis. Žmonių jaunikis. Padermės pratęsėjas. Bet man jis viso šito nereiškė, man jis buvo paprasčiausiai tavo žudikas, mažytis nesąmoningas žudikas be sąžinės graužaties, su kuriuo man tektų gyventi, kai tavęs jau nebėra, jis tave nužudė besiverždamas pas mane, prasiskynė kelią alkūnėmis ir visomis kitomis išgalėmis, kad tik liktų vienas pats, vienutėlis priešais mane, aš niekada nebepamatysiu tavo veido ir nebepabučiuosiu tavo odos, o jis kiekvieną dieną augs, išdygus dantims galės ir toliau viską ryti, turės rankas, kuriomis galės imti daiktus, akimis matyti, vėliau

išmoks tarti žodžius, kuriais galės meluoti visiems, kas tik panorės jo klausytis, kad jis niekada tavęs nepažinęs, kad mirei jį gimdydama, nors iš tikrųjų jis tave nužudė, kad pats užgimtų.

Ilgai nesvarsčiau. Viskas įvyko savaime. Paėmiau didelę pagalvę. Uždengiau jo veidą. Palaukiau, ilgai. Jis nė nesujudėjo. Tų, kurie mus teisia čia, ant žemės, terminais sakant, pasielgiau be išankstinio apgalvojimo, tai buvo vienintelis dalykas, ką galėjau padaryti – ir padariau. Nukėliau pagalvę ir pravirkau. Verkiau galvodamas apie tave, ne apie jį.

Tada išėjau pakviesti gydytojo, Hipolito Liusi, ir pasakyti, jog vaikas nebekvėpuoja. Jis atėjo su manimi į namus. Įėjo į miegamąjį. Vaikas gulėjo ant lovos. Vis tokiu pat ramiu ir kartu pabaisišku nekaltai miegančio kūdikio veideliu. Gydytojas jį nurengė. Prikišo skruostą prie sučiauptų lūpyčių. Paklausė nebeplakančios širdies. Nieko nepasakė. Uždarė savo krepšį ir atsisuko į mane. Ilgai vienas į kitą žiūrėjome. Jis žinojo. Aš žinojau, kad jis žino, bet jis nieko nesakė. Išėjo lauk iš kambario ir paliko mane vieną su kūneliu.

Palaidojau jį šalia tavęs. Ostranas papasakojo, kad naujagimiai žemėje pranyksta kaip kvapai vėjyje, nespėji net susivokti. Pasakė nieko blogo negalvodamas. Regis, net susižavėjęs.

Jo vardo į antkapį neįrašiau.

Blogiausia, kad ir šiandien nė kiek nesigailiu, be jokios graužaties padaryčiau tą patį, kaip be jokios graužaties padariau ir anuomet. Nesididžiuoju tuo. Bet ir nesigėdiju. Ne skausmas

mane pastūmėjo taip pasielgti. Tuštuma. Toji tuštuma, į kurią panirau, bet kurioje norėjau likti vienas. Mažylis būtų buvęs nelaimingas, gyvendamas ir augdamas šalia manęs, kuriam gyvenimas tebuvo vieno vienintelio klausimo kupina tuštuma, didžiulė, bedugnė, tamsi duobė, aplink kurią vis sukau ir sukau ratus pakraščiu, kalbėdamasis su tavimi, kad mano žodžiai atstotų sieną, į kurią galėčiau truputėlį įsikibti.

Vakar nuėjau paslampinėti prie Vagišių tiltelio. Pameni? Kiek mudviem tada buvo metų? Nepilni dvidešimt? Tu vilkėjai serbentų spalvos suknelę. Man iš jaudulio veržė pilvą. Stovėjom ant tilto ir žiūrėjom į upę. Jos srovė, sakei tu, – tai tekantis mūsų gyvenimas, pažiūrėk, į kokius tolius jis nuplaukia, pažiūrėk, koks gražus, ana ten, tarp vandens lelijų, ilgaplaukių maurų, molingų krantų. Nedrįsau apkabinti tavęs per liemenį. Viduriai man tarsi susimezgė į tokį kietą mazgą, kad vos galėjau kvėpuoti. Tavo akys žvelgė į tolumas. Manosios žiūrėjo į tavo kaklą nugaroje. Užuodžiau tavo gėlinius kvepalus, taip pat ir upę, viskas susimaišė į vieną gaivumo bei šviežiai nupjautos žolės dvelksmą. Paskui, visai man netikėtai, tu atsisukai į mane, nusišypsojai ir pabučiavai. Pirmą kartą. Po tiltu tekėjo vanduo. Pasaulis tviskėjo gražių šventadienių spindesiu. Laikas sustojo.

Vakar ilgai stovėjau ant Vagišių tiltelio. Upė tebėra tokia pat. Tos pačios vandens lelijos, ilgaplaukiai maurai, molingi krantai. Tebedvelkia gaiva ir šviežia žole, bet daugiau niekuo kitu.

Prie manęs priėjo vaikas. Šviesiaakis berniukas. „Į žuvis žiūri? – paklausė ir kiek nusivylusiu tonu pridūrė: – Jų čia pilna, bet niekada nematyti.“ Aš nieko neatsakiau. Daugybės dalykų niekada nematai. Jis užsikvempė alkūnėmis šalia manęs ir ilgokai taip parymojome, aplinkui kurkiant varlėms ir gurguliuojant vandeniui. Jis ir aš. Pradžia ir pabaiga. Tada nuėjau. Berniukas paėjėjo paskui mane, po to pradingo.

Šiandien viskas baigta. Mano laikas išseko, o nebūtis nebebaugina. Galbūt laikai mane niekšu, galvoji, kad esu ne geresnis už kitus. Tu teisi. Be abejonės, teisi. Atleisk man už visa, ką padariau, ypač atleisk už tai, ko nepadariau.

Tikiuosi, netrukus galėsi įvertinti mane akis į akį. Staiga imu tikėtis, kad Dievas egzistuoja, o kartu ir visa jo šventa svita, visos pasakėlės, kurių mums pripūtė į galvas vaikystėje. Jeigu tai tiesa, vargiai mane pažinsi. Palikai jauną vyrą, o vėl išvysi beveik senį, apdaužytą gyvenimo ir kupiną žaizdų. O tu pati nepasikeitei, žinau. Tai mirusiųjų ypatybė.

Prieš valandėlę nusikabinau Gašentaro karabiną. Išrinkau, sutepiau, išvaliau, vėl surinkau, užtaisiau. Žinojau, kad savo istoriją užbaigsiu šiandien. Dabar karabinas guli šalia manęs. Lauke šviesu ir lengva. Pirmadienis. Rytas. Štai. Nebeturiu daugiau ko pasakyti. Viską pasakiau, viską išpažinau. Jau metas buvo.

Dabar galiu keliauti pas tave.

Claudel, Philippe
Cl-31 Pilkosios sielos: romanas / Philippe Claudel; iš prancūzų kalbos vertė Alina Kiliesaitė. – Vilnius: Vaga, 2010. – 240 p.
ISBN 978-5-415-02154-3

Romano veiksmas plėtojamas Pirmojo pasaulinio karo metais: miestelyje, kuris tėra vos keli kilometrai nuo fronto linijos, vietos gyventojai nuolat girdi mūšio garsus, aplink – karo jau sužaloti ar tik besirengiantys į frontą gyvenimai. Regis, prie kasdienės mirties viešnagės miestelėnai turėtų būti įpratę, tačiau dešimtmetės mergaitės žmogžudystė sukrečia visus, ir miestelio policininkas desperatiškai pradeda ieškoti kaltų...

UDK 840-3

Philippe Claudel

Pilkosios sielos

Projekto vadovė MILDA LIOKAITYTĖ
Viršelio dailininkė VAIVA LINGYTĖ
Redagavo EGLĖ PETRAITIENĖ
Maketuotojas ERNESTAS VINICKAS

Leidykla VAGA, Gedimino pr. 50, LT-01110 Vilnius
el. p. info@vaga.lt; http://www.vaga.lt
tel. +370 5 2498121; faks. +370 5 2498122

Spausdino UAB BALTO print / Logotipas, Utenos g. 41a, LT-08217 Vilnius

Tiražas 1850 egz.

Labiau A. Camus, nei G. Simenonas.
Entertainment Weekly

Nepaprastą įspūdį paliekantis ir neapsakomai gražus Phillipe'o Claudelio romanas apie kaimelio policininką, rašantį sielvarto kupiną dienoraštį, kuriame atskleidžiami nelaimių metai.
The New York Times

Keistas, nerimą keliantis romanas apie šmėklas, nusikaltimų aukas, seniai iškeliavusias, bet kaip niekada gyvas.
Sunday Telegraph

Romanas *Pilkosios sielos* – vyriškio, Pirmojo pasaulinio karo merais dirbusio policininku, atsiminimai, dienoraštis, prisipažinimas, išpažintis mylimai žmonai. O žvelgiant į praeitį visuomet prisimenamos ir senos paslaptys... Pirmosios romano eilutės intriguoja, įtraukia:

Nė nežinau, nuo ko pradėti. Sunku. Praėjo tiek daug laiko, kurio žodžiais nebeatkartosi, kaip ir veidų, šypsenų, žaizdų. Bet vis tiek turiu mėginti pasakyti. Papasakoti, kas jau dvidešimt metų guli ant širdies. Išsakyti sąžinės graužatį ir ramybės neduodančius klausimus. Privalau atverti tą paslaptį – perrėžti peiliu tarsi pilvą ir išnaršyti rankomis vidurius, net jeigu niekas nuo to nebepasikeis.

Pasakojama istorija dėstoma tarsi dėlionė, kol galiausiai gautas vaizdas pribloškia. Iš lėto, bet labai įtaigiai tapomi knygos veikėjų paveikslai, impozantiškos asmenybės – teisėjas, miestelio meras, prokuroras, mokytoja.

Paslaptys ir žmogžudystė – pagrindiniai šio romano prieskoniai. Užsienio spaudoje rašytojo gebėjimas kurti mistišką, tamsią, paslaptingą ir nerimą keliančią atmosferą lyginamas su žymaus amerikiečių novelisto Edgaro Allano Poe talentu.

ISBN 978-5-415-02154-3

www.vaga.lt